

www.e-rara.ch

M. Terentii Varronis Opera quae supersunt. In librum de linguae latinae conjectanea Josephi Scaligeri, recognita et appendice aucta. In libros de re rustica notae ejusdem Josephi Scaligeri non antea ...

**Varron
Scaliger, Joseph Juste
Turnèbe, Adrien
Agustín, Antonio
Vettori, Piero**

[Genève], 1573

Bibliothèque de Genève

Shelf Mark: Hd 995

Persistent Link: <https://doi.org/10.3931/e-rara-3292>

M. Terentii Varronis De re rustica

www.e-rara.ch

Die Plattform e-rara.ch macht die in Schweizer Bibliotheken vorhandenen Drucke online verfügbar. Das Spektrum reicht von Büchern über Karten bis zu illustrierten Materialien – von den Anfängen des Buchdrucks bis ins 20. Jahrhundert.

e-rara.ch provides online access to rare books available in Swiss libraries. The holdings extend from books and maps to illustrated material – from the beginnings of printing to the 20th century.

e-rara.ch met en ligne des reproductions numériques d'imprimés conservés dans les bibliothèques de Suisse. L'éventail va des livres aux documents iconographiques en passant par les cartes – des débuts de l'imprimerie jusqu'au 20e siècle.

e-rara.ch mette a disposizione in rete le edizioni antiche conservate nelle biblioteche svizzere. La collezione comprende libri, carte geografiche e materiale illustrato che risalgono agli inizi della tipografia fino ad arrivare al XX secolo.

Nutzungsbedingungen Dieses Digitalisat kann kostenfrei heruntergeladen werden. Die Lizenzierungsart und die Nutzungsbedingungen sind individuell zu jedem Dokument in den Titelnformationen angegeben. Für weitere Informationen siehe auch [Link]

Terms of Use This digital copy can be downloaded free of charge. The type of licensing and the terms of use are indicated in the title information for each document individually. For further information please refer to the terms of use on [Link]

Conditions d'utilisation Ce document numérique peut être téléchargé gratuitement. Son statut juridique et ses conditions d'utilisation sont précisés dans sa notice détaillée. Pour de plus amples informations, voir [Link]

Condizioni di utilizzo Questo documento può essere scaricato gratuitamente. Il tipo di licenza e le condizioni di utilizzo sono indicate nella notizia bibliografica del singolo documento. Per ulteriori informazioni vedi anche [Link]

M. TERENTII VARRO-

NIS DE RE RVSTICA

LIBER I.

qui est de agricultura.

Qui Græci de agricultura scripserint. CAP. I.

QUONIAM si essem consecutus Fundania, commodius tibi hæc scriberem, quæ nunc, ut potero, exponam: cogitans esse properandum, quod (ut dicitur) si est homo bulla, eo magis senex, annus enim octogesima admonet me ut sarcinas colligam ante quam proficiscar è vita. Quare, quoniam emisti fundum quem bene colendo fructuosum cõficere velis, meque " ut id mihi habeam curare roges, experiar: & non solum, ut ipse quoad viuam quid fieri oporteat ut te moneam, sed etiam post mortem. Neque patiar Sibyllam non solum cecinisse quæ, dũ viueret, prodesse hominibus, sed etiam quæ cùm perisset ipsa, & id etiam ignotissimis quoque hominibus. ad cuius libros tot annis post publicè solemus redire, cùm desideramus quid faciendum sit nobis ex aliquo portento: me, ne dum viuo quidẽ, necessariis meis quod profit facere. Quocirca scribam tibi tres libros indices, ad quos reuertare, si qua in re quæres quemadmodum quidque te in colendo oporteat facere. Et quoniam (ut aiunt) dei facientes adiuant, prius inuocabo eos: nec, ut Homerus &

ut adhi
beam
curam

A. ii.

Ennius, Musas, sed x i i deos, consentis. neque tamen eos vrbanos, quorum imagines ad forum auratae stant, sex mares, & foeminae toridem, sed illos x i i deos qui maxime agricolarum duces sunt. Primum, qui omnes fructus agriculturae caelo & terra continent, Iouem & Tellurem. itaque duo hi parentes magni dicuntur: Iuppiter, pater appellatur: Tellus, terra mater. Secundò, Solem & Lunam, quorum tempora obseruantur, cum quadam feruntur & conduntur. Tertiò, Cererem & Liberum, quod horum fructus maxime necessarii ad victum. Ab his enim cibus & potio venit è fundo. Quartò, Robigum ac Floram: quibus propitiis, neque rubigo frumenta atque arbores corrumpit, neque non tempestiue florent. Itaque publicae Robigo feriae, Robigalia, Florae, ludi Floralia instituti. Item adueneror Mineruam & Venerem, quarum vnus procuratio oliueti, alterius, horticulorum: quo nomine rustica vinalia instituta. Nec non etiam precor Lympham ac Bonum euentum, quoniam sine aqua omnis arida ac misera agricultura: sine successu ac bono euentu, frustratio est, non cultura. His igitur deis ad venerationem aduocatis, ego referam sermones eos quos de agricultura habuimus nuper, ex quibus quid te facere oporteat animaduerrere poteris: in quibus quae non inerunt & quares, indicabo à quibus scriptoribus reperias, & Graecis, & nostris. Qui Graece scripserunt dispersim alius de alia re, sunt plus quinquaginta. Hi sunt quos tu habere in consilio poteris cum quid consulere voles, Hieron Siculus, & Attalus Philometor. de philosophis, Democritus physicus, Xenophon Socraticus, Aristoteles & Theophrastus peripatetici, Architas Pythagoreus, item Amphilocho Atheni-

Bonū
vētum

repe-
ras

niēsis, Anaxipolis Thasius, Apollodorus Lēnius, Aristophanes Maleotes, Antigonus Cymeus, Agathocles Chius, Apollonius Pergameneus, Aristandrus Atheniēsis, Bacchius Milesius, Bion Soleus, Chæresteus & Chæreus, Athenienses, Diodorus Priēnæus, Diō Colophonius, Diophanes Nicēsis, Epigenes Rhodius, Euagon Thasius, Euphranii duo, vnus, Atheniēsis, alter, Amphipolites, Hegesias Maronites, Menādri duo, vnus, Priēnæus, alter, Heracleotes, Nicēsius Maronites, Pythion Rhodius. De reliquis, quorū quæ fuerit patria non accepi, sunt, Androtion, Æschrion, Aristomenes, Athenagoras, Crates, "Dadis, "Dionysius. Euphitō, Euphorion. Eubolus, Lyfimachus, Mnaseas, Menestratus, Pleuthiphanes, Persis, Theophilus. Ii, quos dixi, omnes soluta oratione scripserūt, easdem res etiam quidam versibus, vt Hesiodus Ascræus, Menecrates Ephesius. Hos nobilitate Mago Carthaginiensis præteritit Pœnica lingua, quod res dispersas comprehendit libris x x i i x, quos Cassius Dionysius Vticēsis vertit libris x x, Græca lingua, ac Sextilio prætori misit: in quæ volumina de Græcis libris eorū quos dixi, adiecit nō pauca, & de Magonis dempsit instar librorum v i i i. Hosce ipsos vtiliter ad v i libros redegit Diophanes in Bithynia, & misit Deiotaro regi. Quo breuius de ea re conor tribus libris exponere, vno de agricultura, altero de re pecuaria, tertio de villaticis pastionibus. Hoc libro circuncisis rebus, quæ nō arbitror pertinere ad agriculturā. Itaque prius ostēdam quæ secerni oporteat ab ea: tum de his rebus dicam, sequens naturales diuisiones. Ea erūt ex radicibus trinis, & quæ ipse in meis fundis colendo animaduerti, & quæ legi, & quæ à peritis audiī.

Oades

Dionysius

αὐτῶν

Euph.

Quæ diiungenda sint ab agricultura. CAP. II.

Semen
tinis

femē-
tinæ

salu-
brior,
illa fru-
ctuosa:

magis
Euro-
pæ fuit
se

"SEMENTIVIS feriis in ædē Telluris veneram rogatus ab æditimo, vt dicere didicimus à patribus nostris : vt corrigimur à recentibus vrbanis, ab ædituo. Offendi ibi C. Fundanium, socerum meum, & C. Agrium, equitem R. Socraticū, & P. Agrasium, publicanum, spectātes in pariete pictam Italiam. Quid vos hīc, inquam, num feriæ sementiux otiosos huc adduxerunt, vt patres & auos solebant nostros? Nos verò (inquit Agrius, vt arbitror) eadem causa, quæ te, rogatio æditimi. Itaque si ita est vt annuis, morere oportet nobiscū, dum ille reuertatur. Nam accersitus ab ædile, cuius procuratio huius templi est, nōdum rediit, & nos, vt expectaremus se, reliquit qui rogaret. Vultis igitur interea vetus prouerbum, quod est, Romanus sedendo vincit, vsurpemus, dum ille venit? Sanè, inquit Agrius: & simul cogitans, portam itineri dici longissimam esse, ad subsellia sequentibus nobis procedit. Cū confedissemus, Agrasius, Vos, qui multas perambulastis terras, ecquā cultiorē Italia vidistis? inquit. Ego verò, inquit Agrius, nullā arbitror esse quæ tam tota sit culta. Primū cū orbis terræ diuisus sit in duas partes ab Eratosthene, maximè secundum naturam ad meridiem versus, & ad septentriones. Et sine dubio, quoniā salubrior pars septentrionalis est quàm meridiana: & quæ salubriora, illa fructuosiora: dicendum "magis eam fuisse opportunam ad colendum quàm Asiam, ibique Italiā. primū, quòd est in Europa: secundo, quòd hæc temperatior pars est quàm interior, nam intus penè sempiternæ hyemes. Neque mirum, quòd sunt regiones inter circulū septentrionalem, & inter cardinem cæli vbi sol etiā

sex mensibus continuis non videtur. Itaque in oceano in ea parte ne nauigari quidem posse dicunt propter mare congelatum. Fundanius, En ibi tu quicquam nasci putas posse, aut colitum? Verum enim est illud Pacuuii, Sol si perpetuo sit, aut nox, flammeo vapore, aut frigore, terræ fructus omnes interire. Ego hîc, Vbi nox & dies modicè redit & abit, tamen æstiuo die, si non diffinderem meo insititio somno meridie, defendere non possem; illic in semestri die, aut nocte, quemadmodum quicquam feri, aut alescere, aut meti possit? Contra, quid in Italia vtensile me in æstiuo sũ meridiẽ, non modò non nascitur, sed etiam non egregium fit? Quod far cõferam Campano? quod triticum Appulo? quod vinũ Falerno? quod oleum Venafro? Non arboribus confita Italia est, vt tota pomarium videatur? An Phrygia magis vitibus cooperta, quam Homerus appellat ἀμπέλεια, quàm hæc aut Argos, quod idem poeta πολύπυρον, in qua terra iugerum vnum denos & quinos denos culleos fert vini. Quot quædam in Italia regiones? annon M. Cato scribit in libro Originũ sic? Ager Gallicus Romanus vocatur, qui viritim^{us} cis Ariminum datus est vltra agrum Picentium. In eo agro aliquotfariam in singula iugera dena cullea vini fiunt. Nonne item in agro Fauentino, à quo ibi tricenariæ appellantur vites, quòd iugerum tricenas amphoras reddat? Simul aspicit me, Certè, inquit, L. Martius præfectus fabrũ tuus, in fundo suo Fauentiæ hanc multitudinem dicebat suas reddere vites. Duo in primis spectasse videntur Italici homines colendo, possentne fructus pro impẽsa ac labore redire, & vtrum saluber locus esset an non. quorum si alterutrum decollat, & nihilominus quis vult

colere, mente est captus, atque ad agnatos & gē-
 tiles est deducendus. Nemo enim sanus debet
 velle impensam ac sumptum facere in culturā, si
 videt non posse refici. Nec si potest reficere fru-
 ctus, si videt eos fore ut pestilentia dispereant.
 Sed opinor qui hæc commodius ostendere pos-
 sint adsunt. Nam C. Licinium Stolonem, & Cn.
 Tremelium Scrofam video venire: vnum cuius
 maiores de modo agri legem tulerunt. Nam
 Stolonis illa lex, quæ vetat plus Di. iugera habe-
 re ciuem R. & qui propter diligentiam culturæ,
 Stolonum confirmavit cognomen, quod nullus
 in eius fundo reperiri poterat stolo: quod effo-
 diebat circum arbores, è radicibus quæ nasce-
 rentur è solo, quos stolones appellabāt: eiusdem
 gentis C. Licinius tribunus pleb. cū esset post
 reges exactos annis c c c l x v, primus popu-
 lum ad leges accipiundas in septem iugera forē-
 sia è " comito eduxit. Alterum collegam tuum,
 " x x vir qui fuit, ad agros diuidūdos Campanos,
 video huc venire Cn. Tremeliū Scrofam, virum
 omnibus virtutibus politum, qui de agricultura
 Romanus peritissimus existimatur. Annon iure
 inquam? fundi enim eius propter culturam iu-
 cundiore spectaculo sunt multis, quā regiē po-
 lita ædificia aliorum: cū huius spectatum ve-
 niant villas, non ut apud Lucullum, ut videant
 pinacothecas, sed oporothecas. Huiusce inquam
 pomaria summa sacra via, vbi poma veneunt,
 contra auream imaginem. " Illi interea, ad nos. Et
 Stolo, Num cœna comesa, inquit, venimus? nam
 non L. videmus Fundilium, qui nos aduocauit.
 Bono animo " este, inquit Agrius. Nam nō modò
 esse " ouum illud sublatum est, quod ludis Circēsis
 nōdum nouissimi curriculi finem facit quadrigis, sed ne

comi-
 tiis

trium-
 vir

Ille int.
 ad vos
 cū Sto-
 lone,
 cœna
 esse

illud quidem ouū vidimus, quod in Cereali pom-
 pa solet esse primum. Itaque dum " id nobiscum ^{hic}
 vnā videatis, ac veniā deditimus, docete nos, agri- ^{nob. v-}
 cultura quam summam habeat, vtilitatē mne, an ^{nā se-}
 voluptatem, an vtrūque. ad te enim " rudem esse ^{detis,}
 agriculturæ nunc, olim ad Stolonem fuisse di- ^{adue-}
 cunt. Scrofa, Prius, inquit, discernendum, vtrum ^{niētq;}
 quæ ferantur in agro, ea sola sint in cultura, an e- ^{rudes}
 tiam quæ inducatur in rura, vt oues & armenta. ^{agric.}
 Video enim, qui de agricultura scripserunt, & ^{n. o. ad}
 Pœnicē & Græcē & Latine, latius vagatos quā ^{St. iuif-}
 oportuerit. Ego verò, inquit Stolo, eos non in
 omni re imitandos arbitror, & eo melius fecisse
 quosdam qui minore pomerio finierunt, exclu-
 sis partibus quæ non pertinet ad hanc rem. qua-
 re tota pastio quæ cōiungitur à plerisque cum a-
 gricoltura, magis ad pastorem quā ad agri-
 colam pertinere videtur. Quocirca principes
 qui vtrique rei præponuntur, vocabulis quoque
 sunt diuersi, quod vnus vocatur villicus, alter
 magister pecoris. Villicus agri colēdi causa con-
 stitutus, atque appellatus à villa, quod ab eo in
 eam conuehantur fructus, & euehantur cū
 veneunt. A quo rustici etiam nunc quoque viam,
 veham appellāt, propter vecturas: & vellam, non
 villam, quò vehunt, & vnde vehunt. Item di-
 cuntur, qui vecturis viuunt, vellaturam facere.
 Certè, inquit Fundanius, aliud pastio & aliud a-
 gri cultura, sed affinis: & vt dextera tibia, alia
 quā sinistra, ita vt tamen sit quodammodo
 coniuncta, quod est altera eiusdem carminis mo-
 dorum incentiua, altera succentiua. Et quidem li-
 cet adicias, inquam, pastorum vitam esse incēti-
 uam, agricolarum succentiuam, auctore doctis-
 simo homine Dicæarcho, qui Græciæ vita qualis

fuerit ab initio, nobis ita ostendit, ut superioribus temporibus fuisse doceat, cum homines pastoriam vitam agerent, neque scirent etiam arare terram, aut ferere arbores, aut putare, ab his inferiore gradu ætatis susceptam agriculturam. Quocirca & succinit pastorali, quod est inferior, ut tibia sinistra à dextræ foraminibus. Agrius, Tu, inquit, tibicen non solum adimis domino pecus, sed etiam seruis peculium, quibus domini dant, ut pascant, atque etiam leges colonicas tollis: in quibus scribimus, Colonus in agro furlario ne capra natum pascat, quas etiam astrologia in cælum recepit, non longè ab Tauro. Cui Fundanius, Vide, inquit, ne agri istuc sit ab hoc: cum in legibus etiam scribatur, pecus quoddam. Quædam enim pecudes culturæ sunt inimicæ, ac veneno, ut istæ, quas dixisti, capræ. eæ enim omnia nouella fata carpando corrumpunt, non minimum vites atque oleas. Itaque propterea institutum diuersa de causa, ut ex caprino genere ad alii dei aram hostia adduceretur, ad alii non sacrificaretur: cum ab eodem odio alter videre nollit, alter etiam videre pereuntem vellet. Sic factum ut Libero patri repertori vitis hirci immolarentur, proinde ut capite darent poenas. Contrà, ut Mineræ caprini generis nihil immolarent, propter oleam: quod eam quam læserit fieri dicunt sterilem. eius enim saluam esse fructuis venenum. Licinius, Hoc nomine etiam Athenis in arcem non inigi, præterquam semel ad necessarium sacrificium: ne arbor olea, quæ primum dicitur ibi nata, à capra tangi possit. inquit, opera quæ propriæ, nisi quæ agrum opere, quo cultior possint sit, adiuuare, ut eæ quæ iunctæ arare possunt,

Agrasius, Si istuc ita est, inquit, quomodo pecus remoueri potest ab agro, cum stercus, quod plurimum prodest, greges pecorum ministrant? Sic, inquit Agrius, venalium greges dicemus agriculturam esse, si propter istam rem habendum statuerimus. Sed error hinc, quod pecus in agro esse potest, & fructus non in eo agro ferre. quod non sequendum. Nam sic etiam res aliæ diuersæ ab agro erunt assumendæ: vt si habeas plures in fundo textores atque institutos histonas, sic & alios artifices. Scrofa, Diungamus igitur, inquit, passionem à cultura, & si quis quid vult aliud. Anne ego, inquam, sequar Salsernarum patris & filii libros? ac magis putē pertinere figlinas, quemadmodū exerceri oporteat, quàm argenti fodinas, aut alia & alia metalla, quæ sine dubio in aliquo agro fiunt? Sed vt neque lapicidinæ, neque arenariæ ad agriculturam pertinent, sic figlinæ: neque ideo non in quo agro idoneæ possunt esse, non exercendæ, atque ex eis capiendi fructus. vt etiam si ager secū dum viam, & opportunus viatoribus locus, ædificandæ tabernæ diuersoriæ, quæ tamen quanuis sint fructuosæ, nihilo magis sunt agriculturæ partes. Nō enim si quis propter agrum aut etiam in agro profectus domino, agriculturæ acceptum referre debet, sed id modò quod ex satione terra sit natum ad fruendum. Suscipit Stolo, Tu, inquit, inuides tãto scriptori, & obstrigillandi causa figlinas reprehendis, cum præclara quædam, ne laudes, prætermittas, quæ ad agriculturam vehementer pertineant. Cum subrisisset Scrofa, quod non ignorabat libros, & despiciebat, & Agrasius se scire modò putaret, ac Stolonem rogasset vt diceret, cœpit, Scribit cimices quemadmodū interfici oporteat, his ver-

bis, Cucumerem anguinum condito in aquam, eamque infundito quò voles: nulli accedent. Vel fel bubulū cum aceto mixtum, vnguito lectum. Fundanius aspicit ad Scrofam, & tamen verum dicit, inquit, hic, vt hoc scripserit in agricultura. Ille, Tam hercle, quàm hoc, si quem glabrum facere velis, quòd iubet ranam luridam coniicere in aquam, vsquequo ad tertiam partem decoxeris, eoque vnguere corpus. Ego, quod magis, inquam, pertineat ad Fūdānii valetudinem, & in eo libro est, satius dicam. nam & huiusce pedes solent dolere, in fronte contrahere rugas. Dic sodes, inquit Fundanius, nam malo de meis pedibus audire, quàm quemadmodum pedes betaceos feri oporteat. Stolo subridens, Dicam, inquit, eisdem, quibus ille verbis scripsit, "vel Tarquennam audiui, Cūm homini pedes dolere cōpissent, qui tui meminisset, ei mederi posse. ego tui memini, medere meis pedibus. Terra pestem teneto: salus hīc maneto in meis pedibus. Hoc ter nouies cātare iubet, terrā t̄gere, despuere, ieiunū cantare. Multa, inquam, item alia miracula apud Safernas inuenies: quæ omnia sunt diuersa ab agricultura, & ideo repudiāda. Quasi verò, inquam, nō apud ceteros quoque scriptores talia reperiātur. Annon in magni illius Catonis libro, qui de agricultura est editus, scripta sunt permulta similia vt hæc: quæadmodum placētam facere oporteat, quo pacto libum, qua ratione pernas salire. Illud nō dicis, inquit Agrius, quod scribit, Si velis in cōuiuio multum bibere, cōnarēque libēter, ante esse oportet aliquam brassicam crudam ex aceto, & post, "alia folia v.

Ariem esse agriculturam.

CAP. III.

IGITUR, inquit Agrasius, quæ diiungenda

essent à cultura, cuiusmodi sint, quoniam discretum, de iis rebus dicendum quæ scientia sit, & quid in colendo nos docet: ars an sit, an quid aliud: & à quibus carceribus decurrat ad metas. Stolo cum aspexisset Scrofam, Tu, inquit, & ætate & honore & sciëntia quòd præstas, dicere debes. Ille non grauatus, Primùm, inquit, non modò est ars, sed etiam necessaria ac magna. eaque est scientia quæ docet quæ sint in quoquo agro serunda ac faciūda. quæque terra maximos perpetuò reddat fructus. seruanda

Agriculturæ quod sit initium, & quis finis.

C A P V T I I I I.

E I V S principia sunt eadem, quæ mundi esse Ennius scribit: aqua terra, anima, & sol. Hæc enim cognoscenda prius quàm iacias semina, quòd initium fructuum oritur. Hinc profecti agricolæ ad duas metas dirigere debent, ad vtilitatem & voluptatem. Vtilitas quærit fructum, voluptas delectationem. Priores partes agit quod vtile est, quàm quod delectat. nec non ea quæ faciunt cultura honestiorem agrum, pleraque non solum fructuosiores eundem faciunt, vt cum in ordinem sunt consita arbuta atque oliueta: sed etiam vendibiliorem, atque adiiciunt ad fundi pretium. nemo enim eadem vtilitate non formosius quod est, emere mauult pluris, quàm si est fructuosius turpe. Vtilissimus autem is ager qui salubrior est, quàm alii, quòd ibi fructus certus. contraque in pestilenti, calamitas, quanuis in feraci agro, colonum ad fructus peruenire non patitur. Etenim vbi ratio cum orco habetur, ibi non modò fructus est incertus, sed etiam colentiū vita. Quare vbi salubritas nō est, cultura non aliud est atque alea domini vitæ, ac rei fa-

Hoc
verò
dim.

miliaris. "Nec hæc non diminuitur scientia ita enim salubritas, quæ ducitur è cælo ac terra, non est in nostra potestate, sed in naturæ: vt tamen multum sit in nobis, quòd grauiora quæ sunt, ea diligētia leuiora facere possumus. Etenim si propter terram, aut aquam, odorémve, quem aliquo loco eructat, pestilentior est fundus, aut propter cæli regionem ager calidior sit, aut ventus non bonus flet: hæc vitia emendari solent domini scientia ac sumptu. quòd permagni interest, vbi sint positæ villæ, quantæ sint, quòd spectent, porticibus, ostiis ac fenestris. Annon ille Hippocrates medicus in magna pestilentia, non vnum agrū, sed multa oppida, scientia seruauit? Sed quid ego illum voco ad testimonium? non hic Varro noster, cùm Corcyræ esset exercitus ac classis, & omnes domus repletæ essent ægrotis ac funeribus, immisso fenestris nouis aquilone, & obstructis pestilentibus, ianuæque permutata, cæteraque eius generis diligentia, suos comites ac familiam incolumes reduxit?

Quot partes habeat disciplina culturae agri.

CAPVT V.

S E D quoniam agriculturæ quod esset initium & finis dixi, relinquitur quot partes ea disciplina habeat, vt sit videndum. Equidem innumerales mihi videntur, inquit Agrius, cùm lego libros Theophrasti complures, qui inscribuntur, "φυτῶν ιστορίαι, & alteri φυτικῶν αἰτιῶν. Stolo,

ἁπλῆς
φυτ. ισ.
& ἁπλῆς
φυτῶν
αἰτ.

Isti, inquit, libri non tam idonei iis qui agrum colere volunt quàm qui scholas philosophorum. neque eò dico quòd non habeant & vtilia & communia quædam. quapropter tu potius agriculturæ partes nobis expone. Scrophæ, Agriculturæ, inquit, quatuor sunt partes summæ: è quæis

prima, cognitio fundi: solum, partēsque eius quales sint. secunda, quæ in eo fundo opus sunt, ac debeant esse culturæ causa. tertia, quæ in eo prædio colendi causa sint faciunda. quarta, quo quicque tempore in eo fundo fieri conueniat. De his quatuor generibus singulæ minimum in binas diuiduntur species. quod habet prima, ea quæ ad solum pertinet terræ, & quæ ad villas & stabula. secunda pars, quæ moueantur, atque in fundo debeant esse culturæ causa, est item bipartita: de hominibus, per quos colendum, & de reliquo instrumento. tertia pars quæ de rebus, diuiditur: quæ ad quamque rem sint præparanda, & ubi quæque faciunda. quarta pars de temporibus, quæ ad solis circuitum annuum sint referenda, & quæ ad lunæ menstruum cursum. De primis quatuor partibus prius dicam, deinde subtilius de octo secundis.

De solo fundi que sint Videnda. CAP. VI.

IGITUR primùm de solo fundi videndum hæc quatuor, Quæ sit forma, quo in genere terræ, quantus, quàm per se tutus. Formæ eùm duo genera sint, vna quam natura dat, altera quam factiones imponunt: prior, quod alius ager bene natus, alius malè: posterior, quod alius fundus bene confitus est, alius malè: dicam prius de naturali. Igitur cùm tria genera sint à specie simplici agrorum, campestre, collinum, & montanum: est ex iis tribus quartum, vt in eo fundo in quo hæc duo vel tria sunt, vt multis locis licet videri. E quibus tribus fastigiis simplicibus, sine dubio infimis, alia cultura aptior quàm summis, quod hæc calidiora quàm summa: sic collinis, quod ea repidiora quàm infima, aut summa. Hæc apparêt magis ita esse in latioribus regionibus, simplicia

cùm sunt. Itaque vbi lati campi, ibi magis æstus, & eò in Apulia loca calidiora ac grauiora. Et vbi montana, vt in Vesuuio, quòd leuiora, & ideo salubriora. Qui colunt deorsum, magis æstate laborant: qui sursum, magis hieme. verno tempore in campestribus maturius eadem illa feruntur, quàm in superioribus, & celerius hìc quàm illic coguntur. necnon sursum quàm deorsum tardius feruntur ac metuntur. Quædam in montanis prolixiora nascuntur ac firmiora, propter frigus: vt abietes ac sappini. Hìc, quòd tepidiora, populi ac salices: sursum fertiliora, vt arbutus ac quercus: deorsum, vt nuces Græcæ ac mariscæ fici. In collibus humilibus societas maior cū campestri fructu quàm cum montano: in altis contrà. Propter hæc tria fastigia formæ, discrimina quædam fiunt sationum, quòd segetes meliores existimantur esse campestres vineæ collinæ, syluæ montanæ: plerunque hiberna is esse meliora qui colunt campestria, quòd tūc prata ibi herbose, putatio arborum tolerabilior. Contrà æstiuam montanis locis commodiora, quòd ibi tum & pabulum multum, quod in campis aret: & cultura arborum aptior, quòd tum illic frigidior aer. Campester locus is melior qui totus æquabiliter in vnam partem vergit, quàm is qui est ad libellam æquus: quòd is, cū aquæ non habent delapsum, fieri solet vliginosus. eo magis si quis est inæquabilis, eo deterior, quòd fit propter lacunas aquosus. Hæc atque huiusmodi tria fastigia agri ad colendum dispariliter habent momentum.

Quis sit ager optimus, & quis ab eo proximus, & quis deinceps.

CAP. VII.

STOLO, Quod ad hanc formam naturalem pertinet, de eo non incommode Cato videtur dicere,

dicere, cùm scribit optimum agrum esse qui sub radice montis situs sit, & spectet ad meridianam cæli partem. Subiicit Scrofa, De formæ cultura hoc dico, quæ specie fiant venustiora, sequi ut maiore quoque fructu sint: ut qui habent arbuta, si sata sunt in quincuncem, "propter ordines ^{prope} atque intervalla modica. Itaque maiores nostri ^{sint} ex aruo æquè magno, sed malè confito, & minus ^{ord.} multum & minus bonum faciebant " vinum & ^{vinum;} frumētum: quòd quæ suo quicque loco sunt po- ^{quòd} sita, ea minus loci occupant, & minus officit aliud alii ab sole, ac luna, & vento. Hoc licet coniectura videre ex aliquot rebus: ut; nuces integras, quas vno modio cōprehendere possis, quòd putamina suo loco quæque habet natura composita, cùm easdem si frigeris; vix sesquimodio concipere possis. Præterea quæ arbores in ordinem sata sunt, eas æquabiliter ex omnib⁹ partibus sol ac luna coquunt. quo fit ut vix & oleæ plures nascantur, & ut celerius cōquātur. quas res duas sequūtur altera illa duo, ut plus reddāt musti & olei, & pretii pluris. Sequitur secundum illud, quali terra solum sit fundi, & à quā parte vel maximè bonus aut non bonus appelletur. Refert enim, quæ res in eo feri nascique, & cuiusmodi, possint. Non enim eadem omnia in eodem agro rectè possunt. nam ut alius est ad vitem appositus, alius ad frumentum, sic de cæteris alius ad aliam rem. Itaq; Cretæ ad Cortyniam dicitur platanus esse quæ folia hieme non amittat: itémque in Cypro, ut Theophrastus ait, vna. Item Sybari, qui nunc Thurii dicuntur, quercus simili esse natura, quæ est in oppidi conspectu. Item contrà atque apud nos fieri ad Elephantinen, ut neque ficus neque vites amittant folias.

Propter eandē causam multa sunt bifera, vt vitēa apud mare Smyrnæ: malus bifera, vt in agro Cōsentino. Idem ostēdit, quòd in locis feris plura ferunt: in iis quæ sunt culta, meliora: eadē de causa sunt quæ non possunt viuere nisi in loco aquoso, aut etiam in aqua: & id discriminatim, vt alia in Areti- lacubus, vt arundines in Reatino: alia in fluminibus, vt in Epeiro arbores alni: alia in mari, vt scribit Theophrastus palmas & squillas. In Gallia transalpina, intus ad Rhenum, cū exercitū ducerem, aliquot regiones accessi, vbi nec vitis, nec olea, nec pomā nascerentur, vbi agros stercorarent candida fossitia creta: vbi salem nec fossitium nec maritimum haberēt, sed ex quibusdam lignis combustis, carbonibus falsis pro eo vterentur. Stolo, Cato quidem, inquit, gradatim præponēs, alium alio agrum meliorem dicit esse in nouem discriminibus. quòd sit primus, vbi vineæ possint esse bono vino & multo: secundus, vbi hortus irriguus: tertius, vbi salicta: quartus, vbi oliueta: quintus, vbi pratum: sextus, vbi campus frumentarius: septimus, vbi cædua sylua: octauus, vbi arbuſtum: nonus, vbi glandaria silua. Scrofa, Scio, inquit, scribere illum: sed de hoc non consentiunt omnes, quòd alii dant primum bonis pratis, vt ego quoque: à quo antiqui prata parata appellarunt. Cæsar Vopiscus ædilitius, causam cū ageret apud Censores, Rosæ campos " Roseæ, Italiæ dixit esse sumen, in quo relicta pertica postridie non appareret propter herbam.

Vineæ multas esse species.

CAP. VIII.

CONTRA, vineam sunt qui putent sumptu fructum deuorare. Refert, inquam, quod genus vineæ sit: quòd sunt multæ species eius. aliæ e-

nim humiles ac sine ridicis, vt in Hispania: aliæ
 sublimes, vt quæ appellatur iugata, vt pleræque
 in Italia: quarum nomina duo, pedamēta, & iuga.
 quibus stat rectis vinea, dicuntur pedamenta. ^{recta}
 quæ transuersa iunguntur, iuga: ab eo quoque
 vinea iugata. Iugorum genera ferè quatuor, per-
 tica, arundo, reſtes, vites. pertica, vt in Falerno: a-
 rundo, vt in Arpino: reſtes, vt in Brundisino: vi-
 tes, vt in Mediolanensi. Iugationis species duæ, v-
 na, directæ, vt in agro Canusino: altera, complu-
 uiata in longitudinem & latitudinem iugata, vt
 in Italia pleræque. Hæc vbi domo nascuntur, vi-
 nea non metuit sumptum: vbi multa ex propin-
 qua villa, non valde. Primum genus quod dixi,
 maximè quærit salicta: secundum, arundinetæ:
 tertium iuncetæ, aut eius generis rem aliquam:
 quartum arbuſta, vbi traduces possint fieri vi-
 tium: vt Mediolanenses faciunt in arboribus,
 quas vocant opulos: Canusini in harundulatio-
 ne in ficis. Pedamentum item ferè quatuor ge-
 nerum. vnum, robustum, quod optimum solet
 afferri in vineam, è quercu ac iunipero, & voca-
 tur ridica: alterum, palus è pertica, melior è dura,
 quòd diuturnior: quem cum infimum terra vol-
 uit, puter euertitur, & fit solum summum: ter-
 tium, quod horum inopiæ subsidio misit arun-
 dinetum. inde enim aliquot colligatas libris di-
 mittunt in tubulos fictiles, cum fundo pertuso,
 quos cuspides appellant, qua humor aduenticius
 trāfire possit. Quartum est pedamētum natiuum
 eius generis, vbi ex arboribus in arbores tradu-
 ctis vitibus vinea fit: quos traduces quidam rum-
 pos appellant. Vineæ altitudinis modus, lōgitudo
 hominis. Interualla pedamētorū, qua boues iūcti
 arare possint. Ea minus sūptuosa vinea, quæ sine

acra-
topho-
ron

iugo ministrat " acratophoro vinum. Huius genera duo. vnum, in quo terra cubilia præbet vuis, vt in Asia multis locis, quæ sæpe vulpibus & hominibus fit communis. nec non si parit humus mures, minor fit vindemia: nisi totas vineas opereris muscipulis: quod in insula Pandatharia faciunt. Alterum genus vineti, vbi ea modò remouetur à terra vitis, quæ ostendit se afferre vnam. Sub eam, vbi nascitur vna, subiiciuntur circiter bipedales è surculis furcillæ, ne vindemia pereat, & vindemia facta denique discat pendere in palmam, aut funiculo, aut vinctu: quod antiqui vocabant cestum. Ibi dominus simulac vidit occipitium vindemiatoris, furcillas reducit hibernatum in testæ, vt sine sumptu earum opera altero anno vti possit. Hac consuetudine in Italia vtuntur Reatini. Hæc ideo varietas maximè, quòd terra cuiusmodi sit refert. vbi enim natura humida, ibi altius vitis tollenda, quòd in partu & alimonio vinum non vt in calice quærit aquam, sed solem. itaque ideo (vt arbitror) primum è vinea in arbores ascendit vitis.

De terre discriminibus.

CAP. IX.

TERRA, inquam, cuiusmodi sit refert, & ad quam rem bona, aut non bona sit. Ea tribus modis dicitur, communi, proprio, & mixto. Communi, vt cùm dicimus orbem terræ, & terram Italianam, aut quam aliam. in ea enim & lapis, & arena, & cætera eius generis sunt in nominando comprehensa. Altero modo dicitur terra proprio nomine, quæ nullo alio vocabulo neque cognomine adiecto appellatur. Tertio modo dicitur terra quæ est mixta, in qua feri quid potest & nasci, vt argillosa, aut lapidosa. sic & alia: cùm in hac species non minus sint multæ.

quàm in illa communi, propter admixtiones. in illa enim cùm sit dissimili vi ac potestate, partes permultæ: in quæis, lapis, marmor, rudus, arena, sabulo, argilla, rubrica, pulvis, creta, glareæ, carbunculus. id est, quæ sole " perferue ita fit, vt ^{perferuet ita} radices factorum comburat. Ab iis, quæ proprio nomine dicitur terra, cùm est admixta ex his generibus aliqua re, tum dicitur aut cretosa, aut glareosa: & sic ab aliis generum discriminibus mixta, & vti horum varietates, ita genera hæc, vt præterea subtiliora sint alia. nam minimum in singula facies terna: quòd alia terra est valde lapidosa, alia mediocriter, alia propè pura. Sic de aliis generibus reliquis, admixtæ terræ tres gradus ascendunt eosdem. Præterea hæ ipsæ ternæ species ternas in se habent alias: quòd partim sunt humidiores, partim aridiores, partim mediocres. neque non hæc discrimina pertinent ad fructus vehementer. Itaque periti in loco humidioris far adorem potius serunt quàm triticum: contra in aridioris hordeum potius quàm far: in mediocri vtrunque. Præterea etiam discrimina omnium horum generum subtiliora alia: vt in sabulosa terra, quòd ibi refert, sabulo albus sit, an rubicundus: quòd " subalbus ad serendos sur- ^{sabulo} culos alienus, contra rubicundior, appositus. ^{albus} Sic magna tria discrimina terræ, quòd refert vtrum sit macra, an pinguis, an mediocris. quoad culturam, pinguis fecundior ad multa, macra contra. Itaque " in iis, vt in Pupinia, neque in ^{iis} Verbores prolixas, neque vites feraces, neque ^{iis} stramenta videre crassa possis, neque ficum mariscam, & arbores plerasque, ac prata retorrída & muscosa: contra in agro pingui, vt in Hetru-
ria, licet videre segetes fructuosas ac restibiles.

& arbores prolixas, & omnia sine musco. In mediocri autem terra, ut in Tyburti, quod propius accedit ut non sit macra, quam ut sit ieiuna, eo ad omnes res commodior, quam si inclinavit ad illud quod deterius. Stolo, Non male, inquit, quæ sit idonea terra ad colendum, aut non, Diophanes Bithynius scribit signa sumi posse aut ex ipsa, aut ex iis quæ nascuntur ex ea, ex ipsa, si sit terra alba, si nigra, si levis, quæ cum fodiatur, facile frietur, naturæque non sit cineritia, neve vehementer densa. Ex iis autem quæ enata sunt fera, si sunt prolixa, atque ea quæ ex iis nasci debent, earum rerum feracia. Sed quod sequitur tertium illud de modis, dice.

De modis quibus metiebantur rura, & de illorum nominibus. CAP. X.

I L L E, Modos, quibus metirentur rura, alius alios constituit. nam in Hispania vltiore metiuntur iugis, in Campania versibus: apud nos in agro Romano ac Latino iugeris. Iugum vocat, quod iuncti boves vno die exarare possint. Versum dicunt centum pedes quoquoersum quadratum. Iugerum, quod quadratos duos actus habeat. Actus quadratus, qui & latus est pedes **c x x**, & longus totidem. is "modus acnua Latine appellatur. Iugeri pars minima dicitur scrupulum, id est, decem pedes in longitudinem & latitudinem quadratum. Ab hoc principio mensores nonnunquam dicunt in subficiuum esse vnciam agri, aut sextantem, aut quid aliud, cum ad iugerum peruenerunt. id habet scrupula **c c l x x v i i i**, quantum as. Antiquus noster ante bellum Punicum pendebat bina iugera, quod à Romulo primum diuisa dicebantur viritim: quæ quod heredem sequeretur, herediū appellarunt. Hæc

modius
ac mina

Quantum
attinet ad
anti-
quos
nostros
ante

postea à centum. centuria dicta. Cēturia est quadrata in omnes quatuor partes, vt habeat latera longa pedū ∞ ∞ D. Hæ porro quatuor cēturiæ coniunctæ, vt sint in vtranque partem binæ, appellantur in agris diuisis viritim publicè saltus.

De villa.

CAP. XI.

IN modo fundi non animaduerso lapsi sunt multi, quòd alii villam minus magnam fecerunt quàm modus postulauit, alii maiorem: cùm vtrunque sit contra rem familiarem ac fructum. maiora enim tecta & ædificamus pluris, & tuemur sumptu maiore: minora cùm sunt quàm postulat fundus, fructus solent disperire. Licinius, Dubium enim non est quin cælla vinaria maior sit faciunda in eo agro vbi vineta sint ampliora: vt horrea, si frumentarius ager est. Villam ædificadā potissimum, vt intra septa villæ habeat aquam: si non, quam proximè. Primū, quæ ibi sit nata: secūdam, quæ influat perennis. Si omnino aqua non est viua, cisternæ faciūdæ sub tectis, & lacus sub dio: ex altero loco vt homines, ex altero vt pecus vti possit.

In villa ædificanda hoc potiss.

Vbi ponenda sit villa.

CAP. XII.

DANDA opera vt potissimum sub radicibus montis siluestris villam ponas, vbi pastiones sint laxæ, ita vt contra ventos qui saluberrimi in agro flabunt. Quæ posita est ad exortus æquinoctiales, aptissima, quòd æstate habet vmbra, hieme solem. Sin cogare secūdam flumen ædificare, curandum ne aduersum eum ponas. hieme enim fiet vehementer frigida, & æstate non salubris. Aduertendum etiam si qua erunt loca palustria, & propter easdem causas, & quòd arescunt, & quòd in iis crescunt animalia quædam minuta, quæ non possunt oculi consequi.

lata flabūt, posita sit. Ad exort. Eurū.

& per aera intus in corpus per os ac nares perueniunt, atque efficiunt difficiles morbos. Fundanius, Quid potero, inquit, facere, si istiusmodi mihi fundus hæreditate obuenerit, quo minus pestilentia noceat? Istuc vel ego possum respondere, inquit Agrius. Vendas quot assibus possis: aut, si nequeas, relinquo. At Scrofa, Vitandum, inquit, ne in eas partes spectet villa, ex quibus ventus grauior afflare soleat: nève in conualli caua: & vt potius in sublimi loco ædifices, qui quòd perflatur, si quod est quod aduersarium inferatur, facilius discutitur. Præterea, quòd ab sole toto die illustratur, salubrior est, quòd & bestiolæ, si quæ propè nascuntur & inferuntur, aut efflantur, aut aritudine citò pereunt. Nimbi repentini, ac torrentes flumines, periculosi illis qui in humilibus ac cauis locis ædificia habent: & repentinæ prædonum manus, quòd improuisos facilius opprimere possunt. Ab hoc utroque superiora loca tutiora.

& flumines,
ac
torrentes,

De iis que in Villa sunt edificanda.

CAPVT XIII.

IN villa faciunda stabula, ita vt bubilia sint ibi, hieme quæ possint esse calidiora. Fructus, vt est vinum & oleum, loco plano in cellis, item vt vasa vinaria & olearia, potius faciendum: aridus, vt est faba & fœnum, in tabulatis. Familia vbi versetur prouidendum, si fessi opere, aut frigore, aut calore, vbi commodissimè possint se se quieti recipere. Villici proximè ianuam cellam esse oportet: eumque scire qui introeat aut exeat noctu, quidve ferat: præsertim si ostiarius est nemo. In primis, culina videnda vt sit admota: quòd ibi hieme antelucanis temporibus aliquot res conficiuntur, cibus paratur ac

fese
quieti
recipere.

capitur. Faciendum etiam plaustris, ac cætero instrumento omni, quibus cælum pluuium inimicum, in chorte ut satis magna sint tecta. hæc enim si intra clausum in conspecto, & sub dio, furrem modò nō metuunt, "aduersus tempestatem nocentem non resistunt. Chortes in fundo magno, duæ aptiores. vna, ut interius compluuium habeat lacum, ubi aqua saliat, qui intra stylobatas cum venit, sit semipiscina. Boues enim ex aruo æstate reducti hîc bibunt, hîc perfunduntur: nec minus è pabulo dum redierûnt anseres, sues, porci. In chorte exteriori lacû esse oportet, ubi maceretur lupinum: item alia, quæ demissa in aquâ, ad vsum aptiora fiunt. Chors exterior crebro oportea stramentis ac palea, "occulcata pedibus percudum, sit ministra fundo, ex ea quòd euehatur. sed aduersus
conculcata

Secundum villam duo habere oportet sterquilinia, aut vnum bifariam diuisum. alteram enim partem ferri oportet è villa nouam, alteram veterem tolli in agrum. quod enim infertur recens, minus bonum: id cum flacuit, melius. nec non sterquilinium melius illud cuius latera & summum virgis ac fronde vindicatum ab sole. Non enim succum quem quærit terra, solè ante exugere oportet. Itaq; periti (qui possint) ut eò aqua influat, eo nomine faciunt. sic enim maximè retinetur succus. In eoque quidam sellas familiaricas ponunt. Ædificium facere oportet, sub quod rectum totâ fundi subiicere possis messem: quod vocant quidam nubilarium. Id secundum aream faciendum, ubi triturus sis frumentum, magnitudine pro modo fundi, ex vna parte apertum, & id ab area, quo & in trituram prouere facîle possis, & si nubilare cœperit, inde ut rursus celeriter reiiicere. Fenestras habere oportet ex ea parte,

unde commodissimè perflari possit. Fundanius, Fructuosior, inquit, est certè fundus propter ædificia, si potius ad antiquorum diligentiam, quàm ad horum luxuriam, dirigas ædificationem. Illi enim faciebant ad fructuum rationem, hi faciunt ad libidines indomitas. Itaque illorum villæ rusticæ erant maioris quàm urbanæ, quæ nunc sunt pleræque contrà. Illic laudabatur villa, si habebat culinam rusticam bonam, præsepias laxas, cellam vinariam & oleariam ad modum agri aptam, & pavimento procliui in lacum. quod sæpe, ubi conditum novum vinum, orca in Hispania feruore musti ruptæ, neque non & dolia in Italia. Item cætera ut essent in villa huiuscemodi quæ cultura quæreretur, providebant. Nunc contrà, villam urbanam quam maximam ac politissimam habeant, dant operam: ac cum Merelli & Luculli villis pessimo publico ædificatis certant.

quo elab. "quo hi laborant, ut spectent. sua æstiva trielinaria ad frigus orientis, hyberna ad solem occidentem potius quàm, ut antiqui, in quam partem cella vinaria aut olearia fenestras haberet, cum fructus in ea vinarius quærat, ad dolia æra frigidiorum, ita olearia caldiorem. Item videre oportet, si est collis (nisi quid impedit) ut ibi potissimum ponatur villa.

ut dol. item ut ol. cal. habeat.

De septis quæ tutandi fundi causa fiant.

C A P. X I I I I.

N V N C de septis, quæ tutandi causa fundi aut partis, fiant, dicam. Earum tutelarum genera tria. vnum, naturale: alterum, agreste: tertium, militare: quartum, fabrile. Horum vnumquodque species habet plures. Primum naturale sepimētum, quod obseri solet virgultis aut spinis, quod habet radices, ac viuæ sepi, prætereuntis lasciu

non metuet facem ardentem. Secunda sepes est ex agresti ligno, sed non viuit. Fit aut palis statutis crebris, è virgultis implicatis, aut latis perforatis, & per ea foramina traiectis longuriis ferè binis aut ternis: aut ex arboribus truncis demissis in terram, deinceps constitutis. Tertium militare sepimentum est fossa, & terreus agger. sed fossa ita idonea, si omnē aquam, quæ è cælo venit, recipere potest: aut fastigium habet, vt exeat è fundo. Agger is bonus, qui intrinsecus iunctus fossa, aut ita arduus vt eum transcendere non sit facile. Hoc genus sepes fieri secundū vias publicas solent, & secundum amnes. Ad viam Salariā in agro Crustumino videre licet locis aliquot cōiunctos aggeres cum fossis, ne flumen agris noceat. Aggeres qui faciunt sine fossa, eos quidam vocant muros, vt in agro Reatino. Quartum fabrilis sepimētum est ^{notissimum} nouissimū, maceria. Huius ferè species quatuor: quòd fiunt è lapide, vt in agro Thusculano: quòd è lateribus coctilibus, vt in agro Gallico: quòd è lateribus crudis, vt in agro Sabino: quòd ex terra, & lapillis compositis in formis, vt in Hispania, & agro Tarentino.

De finibus tuendis.

C A P. X V.

P R A E T E R E A sine septis fines prædii, factionis, notis arborū tutiores fiunt, ne familiæ rixetur cū vicinis, ac limites ex litibus iudicē quærant. Serunt alii circum pinos, vt habet vxor in Sabinis. alii cupressos, vt ego habui in Vesuuio. alii vlmos, vt multi habēt in Crustumino, quòd vbi id pote, vt ibi: quòd est campus, nulla potior ferenda, quòd maximè fructuosa, quòd & sustinet sepē, ac colit aliquot corbular vuarum, & frondē iucundissimam ministrat ouibus ac bubus, ac virgas præbet sepibus, & foco ac furno. Scrofa,

habeo

quòd

ibi pul

lulat

maxi-

mè, &

vbi est

c. n. p.

arbor

seritur:

Igitur primum hæc quæ dixi, quatuor, videnda agricolæ, de fundi forma, terræ natura, de modo agri, de finibus tuendis.

De iis quæ extra fundum commoda sunt, aut incommoda. CAP. XVI.

RELINQVITVR altera pars, quæ est extra fundum. Cuius appendices vehementer pertinent ad culturam, propter affinitatē. Eius species totidē: Si vicina regio est infesta. si quò neque fructus nostros exportare expediat, neque inde quæ opus sunt, apportare. tertium, si viæ, aut fluvii qua portentur, aut nō sunt, aut idonei non sunt. quartum, siquid ita est in confinibus fundi *fundis, vt nostris agris profit aut noceat. E queis quatuor, quod est primum: refert infesta regio sit, necne. Multos enim agros egregios colere nō expedit, propter latrocinia vicinorum: vt in Sardinia quosdam qui sunt prope Celiem, & in Hispania prope Lusitaniam, "quæ vicinitatis inuectos habent idoneos, quæ ibi nascuntur vbi vñdant, & illinc inuectos opportunos ad ea quæ in fundo opus sunt, quòd propterea sunt fructuosa. Multi enim habent prædia quibus frumentum, aut vinum, aliudve quid desit importandū: contrā, non pauci quibus aliquid sit exportandum. Itaque sub vrbe colere hortos latè expedit, sic violaria ac rosaria, item multa quæ vrbs recipit: cū eadem in longinquo prædio, vbi non sit quò deferri possit venale, non expediat colere. Tertium est item, si ea oppida aut vicinæ, aut etiam diuitum copiosi agri ac villæ, vnde non carè emere possis quæ opus sunt in fundum, quibusque quæ supersint venire possint: vt quibusdam pedamēta, aut perticæ, aut arundo: fructuosior sit fundus, quàm si longè sint importanda:

Secundum,
quæ v.
i. h. i. vt
quæ in
agris
nasc.
ibi v.

nonnunquam etiam quàm si colendo in tuo ea parare possis. Itaque in hoc genus coloni potius anniuersarios habent vicinos, quibus imperent medicos, fullones, fabros, quàm in villa suos habeant: quòd nonnunquam vnus artificis mors tollit fundi fructum. quam partem lati fundii diuites domesticæ copię mandare solent. Si enim ab fundo longius absunt oppida aut vici, fabros parent, quos habeant in villa. sic ceteros necessarios artifices, ne de fundo familia ab opere discedat, ac profectis diebus ambulet feriata, potius quàm opere faciundo agrum fructuosiore reddat. Itaque ideo Salsernæ liber præcipit, nequis de fundo exeat præter villicum & promum, & vnũ quem villicus legat. si quis contrà exierit, ne impunè abeat: si abierit, vt in villicum animaduertatur. Quod potius ita præcipiendum fuit, nequis iniussu villici exierit, neque villicus iniussu domini lōgius quàm vt eodem die redierit: neque id crebrius quàm opus esset fundo. Quartò, eundem fundum fructuosiore faciunt vecturæ, si viæ sunt quæ plaustra agi facile possint: aut flumina propinqua, quæ nauigari possit. quibus vtrisque rebus euehi atque inuehi ad multa prædia scimus. Refert etiam ad fundi fructus, quæ admodum vicinus in confinio consitum agrum habeat. si enim ad limitem quercetum habet, nō possis rectè secundum eam siluam serere oleam, quod vsque eò est contrarium natura, vt arbores non solùm minus ferant, sed etiam fugiant, vt introsum in fundum se reclinent: vt vitis ad sita ad olus facere solet. vt quercus, sic iuglandes magnæ & crebræ finitimæ, fundi oram faciunt sterilem.

Quibus rebus agri colantur. CAP. XVII.

DE fundi *iiii* partibus, quæ cum solo hærent, & alteris *iiii*, quæ extra fundum sunt, & ad culturam pertinent, dixi. Nunc dicam agri quibus rebus colantur. quas res alii diuidunt in duas partes, in homines, & adminicula hominum: sine quibus rebus colere non possunt. Alii in tres partes, " instrumenti genus vocale, & semiuocale, & mutum. vocale, in quo sunt serui: semiuocale, in quo sunt boues: mutum, in quo sunt plaustra. Omnes agri coluntur hominibus seruis, aut liberis, aut vtrisque. Liberis, aut cum ipsi colunt, vt plerique pauperuli cum sua progenie: aut mercede & cōd. nariis, " cum conducticiis liberorum operis res adm. ii maiores, vt vindemias ac fœnificia, " administrāt: quos ii que quos obæratos nostri vocitarunt, " & etiam vt etiā nunc sunt in Asia atque Ægypto, & in Illyrico complures. De quibus vniuersis hoc dico: grauia loca vtilius esse mercenariis colere quàm seruis: & in salubribus quoq; locis opera rustica maiora, vt sunt in condendis fructibus vindemiæ, aut messis. De his, cuiusmodi esse oporteat, Cassius scribit hæc: Operarios parandos esse, qui laborem ferre possint: ne minores annorum *xx* *iii*, & ad agriculturā dociles. Eam coniecturam fieri posse ex aliarum rerum imperatis, & more incolarum è nouitiis requisito ad priorem dominum quid factitarent. Mācipia esse oportere neq; formidolosa, neq; animosa. Qui præfint, esse oportere qui literis sint & aliqua humanitate imbuti, frugi: ætate maiore quàm operarios, quos dixi. Facilius enim his quàm minoribus nati sunt dicto audientes. Præterea potissimum eos præesse oportet, qui periti sint rerum rusticarum. Non solum enim debere imperare, sed etiam facere, vt faciē-

tem imitetur, & vt animaduertant eū cum causa sibi præfse, quod scientia præstet & vsu. Neque illi cōcedendum ita imperare, vt verberibus coherceat potius quā verbis, si modò idē efficere possis. neq; eiusdē nationis plures parādos esse. ex eo enim potissimū solere offensiones domesticas fieri. Præfectos alacriores faciundum præmiis: dandāq; opera vt habeant peculiū, & coniūctas cōseruas, e quibus habeant filios. eo enim fiunt firmiores ac cōiūctiores fundo. Itaq; propter has cognationes epiroticæ familiæ sunt illustriores ac cariores. Ad iniiciendam voluptatem his præfecturæ, honore aliquo habēdi sunt: & de operariis, qui præstabūt aliqui, communicandū quoq; cum iis quæ faciunda sunt opera. quod ita cum sit. minus se putant despici, atque aliquo numero haberi a domino. Studiosiores ad opus fieri, liberalius tractādo, aut cibariis, aut vestitu largiore, aut remissione operis, cōcessionēve, vt peculiare aliquid in fundo pascere liceat, aut huiusmodi rerū aliis: vt quibus quid grauius sit imperatū, aut animaduersum, qui consolando eorū restituat volūtatem ac beneuolentiā in dominū.

De familia, & quot operis quisque agri modus colī possit.

CAP. XVIII.

FAMILIAM Cato dirigit ad duas metas, ad certum modū agri, & genus sationis: scribens de oliuetis & vinetis, vt duas formulas. vnā, in qua præcipit quomodo oliuetum agri iugerū c c x l instruere oporteat. Dicit enim in eo modo hæc, mancipia x i i i habēda, villicum, villicam, operarios v, bubulcos i i i, asinarium i, subulcum i, opilionem i. Alteram formulā scribit de vinearū iugeribus centū, vt dicat haberi oportere hæc, x v mancipia, villicum, villicam, operarios x,

bubulcum, afinarium, subulcum. Saferna scribit
 satis esse ad iugera v i i i hominem vnum: ea
 debere eum fodere diebus x l v , tametsi qua-
 ternis operis singula iugera possit. sed relinquere
 se operas x i i i , valetudini, tempestati, inertiae,
 indulgentiae. Licinius, Horum neuter satis dilu-
 cidè modulos reliquit nobis, quòd Cato si voluit
 (vt debuit) vti proportionè, ad maiorem fundũ
 vel minorem adderemus, vel demeremus. extra
 familiam debuit dicere villicum & villicam. Ne-
 que enim si minus c c x l iugera oliueti colas,
 non possis minus vno villico habere: nec, si bis
 tanto ampliorem fundum, aut eo plus colas, ideo
 duo villici aut tres habendi fuere. Operarii mo-
 dũ & bubulci pro portione demendi vel adden-
 di ad minores maiorẽsve modos fundorum. hi
 quoque, si similis est ager. Sin est ita dissimilis vt
 totus arari non possit, vt si sit confragosus atque
 arduus cliuis, minus multi opus sunt boues &
 bubulci. Mitto illud, quòd modum neque vnum
 Modi- nec modicum proposuit c c x l iugerum. "Mo-
 ca dius enim centuria, & ea c c iugerum: è quo quũ
 sexta pars sit ea x l , quæ de c c x l demuntur,
 non video quemadmodum ex eius præcepto de-
 mam sextam partem: & de x i i i mancipiis nihi-
 lo magis si villicum & villicam remouero, quẽ-
 admodum ex x i , sextam partem demam. Quod
 autem ait in c iugeribus vinearum opus esse x v
 mancipia, si quis habebit centuriam quæ sit di-
 midium vineti, & dimidium oliueti, sequetur vt
 habere duo villicos & duas villicas "habeat: quod est de-
 debeat ridiculum. Quare alia ratione modus mancipio-
 rum generatim est animaduertendus, & magis
 in hoc Saferna probandus, qui ait singula iugera
 quaternis operis vno operario ad conficiendum
 satis-

fatis esse. Sed si hoc in Sasernæ fundo in Gallia satis fuit, non continuò idem in agro Ligustico montano. Itaque de familiæ magnitudine & reliquo instrumento commodissimè scies quantū pares, si tria animaduertes diligenter. In vicinitate prædia cuiusmodi sint, & quanta, & quot quæque hominibus colantur: & quot additis operis aut demptis, melius aut deterius habeas cultum. Biuium enim nobis ad culturam dedit natura, experientiam & imitationem. Antiquissimi agricolæ tentando pleraque constituerunt, liberi eorum magnam partem imitando. Nos vtrunque facere debemus, & imitari alios, & aliter ut faciamus experientia tentare quædam, sequentes non aleam, sed rationem aliquam. ut si altius repastinauerimus aut minus quàm alii, quod momentum ea res habeat, ut fecerunt ii, in sariendo iterum & tertio, & qui insitiones ficulnas exverno tempore in æstiuum contulerunt.

Quot iugis bonum quisque agri modus coli possit.

C A P. X I X.

DE reliqua parte instrumenti, quod semiuocale appellatur, Saserna ad iugera c c arui, bonum iugā duo satis esse scribit. Cato in oliuetis c c x l iugerum, boues trinos, ita fit ut Saserna dicat verum, ad centum iugera iugum opus esse: si Cato, ad octogena. Sed ego neutrum horum ad omnem agrum conuenire puto, & vtrunq; ad aliquam aliam enim terra faciliior aut difficiliior est alia. ^{Terrā durā} Terrā ^{durā} ^{prof.} ^{nisi bo.} ^{mag.} boues proscindere nisi magnis viribus non possunt, & sæpe fracta bura relinquunt vomeres in aruo. Quo sequendum nobis in singulis fundis, dum sumus nouitii, triplici regula, superioris domini instituto, & vicinorum, & experientia quadam. Quod addit asinos, qui sterco vellent,

C. i.

treis, in vinea iugerum c, iugum bouum, asinorum iugum, asinum molarium. in hoc genere semiuocalium, adiiciendum de pecore: ea sola quæ agri colendi causa erunt, vt solent esse pecuaria, pauca habenda, quo facilius mancipia, quæ solent se tueri, & assidua esse possint. In eo numero non modò qui prata habet, vt potius oues quàm sues habeant, curant, sed etiam qui prata non habent: quia non solum pratorum causa habere debent, sed etiam propter stercus.

De bubus ad arandum idoneis, & de iuuenis domandis atque assuefaciendis. C A P. XX.

INCITVR de omnibus quadrupedibus prima est probatio, qui idonei sint boues, qui arandi causa emuntur: quos rudes, neque minores trimos, neque maiores quadrimos parandum. vt viribus magnis sint, ac pares, ne in opere firmior imbecillioem cõficiat. amplis cornibus, & nigris potius quàm aliter: vt sint lata frõte, naribus simis, lato pectore, crassis coxendicibus. Hos veteranos ex campestribus locis emendum, non in dura ac montana: nec non, ita si incidit, vt sit vitandum. Nouellos cum quis emerit iuuenos, si eorũ colla in furcas destitutas incluserit, ac dederit cibũ, diebus paucis erunt mansueti, & ad domandum proni. Tum ita subigendum vt minutatim assuefaciant, & vt tironem cum veterano adiungant. imitando enim, facilius domantur. & primum in leui, si æquo loco, & sine aratro, tum eo leui, & principio per arenam, aut molliorem terram. Quos ad vecturas, item instituendum, vt inania primum ducant plaustra: & si possis, per vicum aut oppidum creber crepitus, ac varietas rerum cõsuetudine celerissima ad vtilitatem adducit. Neq; pertinaciter, quem feceris dexterum, in eo manendum.

incidit, vit.

leui, si mulare faciant. & pr. terrã, dũ cõsuecant. Quos

Quòd si alternis sit sinister, sit laborāti in alteru-
tra parte requies. Vbi terra leuis (vt in Cāpania)
ibi non bubus grauibus, sed vaccis aut asinis
quòd arant, eo facilius ad aratrum leue adduci
possunt, ad molas, & ad ea, siquæ sunt, quæ in fun-
do conuehuntur. In qua re alii asellis, alii vaccis
ac mulis vtuntur: exinde vt pabuli facultas est.
nam facilius asellus quàm vacca alitur, sed fru-
ctuosior hæc. " In eo agricolæ hoc spectandum, ^{Cautè}
quo fastigio sit fundus. in confragoso enim ac ^{agr.}
difficili hæc valentiora parandum, & potius ea
quæ plus fructum reddere possint, cùm idem o-
peris faciant.

De canibus.

C A P. X X I.

C A N E S potius cum dignitate & acres pau-
cos habendum quàm multos. quos consuefacias ^{vide}
potius noctu vigilare, & interdum clausos " dormi- ^{castig.}
re. De indomitis quadrupedibus, ac " pecore fa- ^{pec. in a-}
ciundum. Si prata sunt in fundo, neque pecus ha- ^{stru-}
bet, danda opera vt pabulo vendito alienum pe- ^{to, &}
cus in suo fundo pascat, ac stabulet. ^{cani-}
^{bus,}

De muto instrumento.

C A P. X X I I.

D E reliquo instrumento muto, in quo sunt ^{hoc}
corbulæ, & dolia, & alia: hæc præcipienda. Quæ ^{faci.}
nasci in fundo ac fieri à domesticis poterunt, eo- ^{quod}
rum nequid ematur. vt ferè sunt quæ ex vimini- ^{dixi.}
bus & materia rustica fiunt: vt corbes, fiscinæ, tri-
bula, mallei, rastelli. Sic quæ fiunt de cannabi, lino,
iunco, palma, scirpo: vt funes, restes, tegetes. Quæ
è fundo sumi nō poterunt, ea si empta erunt po-
tius ad vtilitatem quàm ob speciem, sumptu fru-
ctum non extenuabunt. eo magis, si inde empta
erunt potissimū, vbi ea & bona & proximè & vi-
lissimo emi poterūt. Cuius instrumēti varia disci-
mina, ac multitudo agri magnitudine finitur,

C. ii.

quod plura opus sunt, si fines distant latè. Itaque, Stolo inquit, Proposita magnitudine fundi, de eo genere Cato scribit, Oliueti iugera c c x l qui coleret, eū instruere ita oportere, vt faceret vasa ol. in-
 structa, "olearia, iuga v. quæ membratim enumerat, vt ex are aliena, vrceos, nassiternam: item alia sic è ligno & ferro, vt plostra maiora tria, aratra cum vomeribus sex, crates stercorarias quatuor, item alia. Sic de ferramentis, quæ sint, & quot opus ad multitudinem. "vt ferreas octo, surcula totidem, dimidio minus palas, item alia. Item alteram formulam instrumenti fundi vinarii fecit, in qua scribit, si sit centum iugerum, habere oportere vasa torcularia instructa trina, dolia cum operculis culleorum octingentorum, acinaria x x, frumentaria x x. Itē eiusmodi alia: quæ minus multa quidem alii, sed tantum numerū culleorum scripsisse puto, ne cogeretur quotannis vendere vinum. Vetera enim quàm noua, & eadem alio tēpore quàm alio pluris. Item sic de ferramentorū varietate scribit permulta, & genere, & multitudine qua sint, vt falces, palas, rastros. Sic alia, quorum nonnulla genera species habent plures: vt falces. nam dicuntur ab eodem scriptore vineaticæ opus esse sex, sirpiculæ v, siluaticæ v, arborariæ i i i, & "rustariæ x. Hic hæc. At Scrofa, Instrumentum, & supellectilem rusticam omnem oportet habere scriptam in "vrbe & rure domini. villicum contra ea ruri omnia certo suo quæque loco ad villam debent esse posita. Quæ non possunt esse sub clauī, quàm maximè facere vt sint in conspectu oportet: eo magis ea quæ in rariore sunt vsu, vt quibus in vindemia vtuntur, vt corbulæ, & sic alia. Quæ enim res quotidie videntur, minus metuunt furem.

rusti-
 caria
 vrbe
 domi-
 ni, &
 ruri vil-
 licum.
 atque
 ea o-
 mnia

Quæ & quo quidque loco maximè expediat serere.

CAP. XXIII.

SVSCIPIT Agrasius, Et quoniã habemus illa duo prima, ex diuisione quadripartita, de fundo, & de instrumẽto quo coli solet: de tertia parte expecto. Scrofa, Quoniam fructum, inquit, arbitror esse fundi, eum qui ex eo satus nascitur utilis ad aliquam rem: duo consideranda, quæ & quo quidque loco maximè expediat serere. Alia enim loca apposita sunt ad fœnum, alia ad frumentum, alia ad vinum, alia ad oleum. Sic ad pabulum quæ pertinent: in quo est ocymum, farago, vicia, medica, cytisum, lupinum. Neque in pingui terra omnia seruntur rectè, neque in macra nihil. Rectius enim in tenuiore terra, ea quæ non multo indigent succo, vt cytisum, & legumina. præter cicer: hoc enim quoque legumen, vt cætera quæ velluntur è terra, " non subsecan- neque
tur. quæ quòd ita leguntur, legumina dicta. In pin subse-
gui rectius quæ cibi sunt maioris, vt holus, triti- catur,
cum, filigo, linum. Quædam etiam serenda non succu
tam propter præsentem fructum, quàm in annu tollit.
prospicientè, quòd ibi " subsecta atque relictæ ter- subie-
ram faciunt meliorem. Itaque lupinum, cum nec- ta
dum siliculam cepit, & nonnunquam fabalia, si ad
siliquas non ita peruenit vt fabam legere expediat, si ager macrior est, pro stercore inarare solent. Nec minus ea discriminanda in cõserundo, quæ sunt fructuosa, " propter voluptatem: vt quæ ab iis
pomaria ac floralia appellantur. Item illa quæ ad quæ
hominum victum ac sensum delectationemque sunt
non pertinet, neque ab agri vtilitate sunt diiuncta. Idoneus locus eligendus vbi facias salictum
& arundinetum, sic alia quæ humidum locum quærunt. Contrà, vbi segetes frumentarias, ibi
propt.

fabam potissimum feras. Item alia quæ arida loca
 sequuntur: sicut vmbrosis locis alia feras, vt cõ-
 ruda, quòd ita petit asparagus: & apricis, vt ibi fe-
 ras violam, & hortos facias: quòd ea sole nutricā-
 tur. Sic & alia alio loco ferunda, vt habeas vimi-
 na, vnde " vtendo quid facias: vt sirpeas, vallos,
 crates. Alio loco vt feras ac colas siluam cæduā,
 alio vbi aucupare. Sic vbi cannabim, linum, iun-
 cum, spartum, " vnde nectas bubus paleas, lineas,
 neas, restes, funes. Quædam loca eadem, alia ad seren-
 dum idonea. nam & in recentibus pomariis, de-
 fun. fa- sitis seminibus, in ordinemque arbusculis posi-
 cias, titis, primis annis ante quàm radices longius pro-
 quibus cedere possint, alii conferunt hortos, alii quid a-
 nectas liud. neque, cùm conualuerunt arbores, idem fa-
 bo. pal. ciunt, ne violēt radices. Stolo, Quod ad hæc per-
 & alia. tinet, Cato non malè quod scribit de sationibus,
 Ager crassus & lætus, si sit sine arboribus, eum a-
 grum frumentarium fieri oportere. Idem ager
 panicū si nebulosus sit, rapa, raphanos, mulium, " pa-
 fert. nicum.

Olea in quali agro ferenda sit.

C A P. X X I I I I.

I N agro crasso & calido oleam conditaneam,
 radium maiorem, Sallentinā, Orchitem, Poscam,
 Sergianam, Colminiam, Albicerem: quam ea-
 rum in his locis optimam dicent esse, eam maxi-
 mè ferere. Agrum oliueto conferundo, nisi qui
 in ventum Fauonium spectet, & soli ostentus sit,
 alium bonum nullum esse. Qui ager frigidior &
 macrior sit, ibi oleam Licinianam feri oportere.
 Si in loco crasso, aut calido posueris, hostum ne-
 quam fieri, & ferendo arborem perire, & muscū
 rubrum molestum esse. Hostum vocant, quod
 ex vno facto olei reficitur. Factum dicunt, quod

vino tempore conficiunt. quem alii c l x aiunt esse modiorum, alii ita minus magnum, vt ad c x x descendat, & exinde, vt vasa olearia quot & quanta habeant, quibus conficiunt illud. Quod Cato ait, circum fundum vltimos & populos, vnde frons ouibus & bubus sit, & materies feri oportere. Sed hoc neque in omnibus fundis opus est, neque in quibus est opus, propter frondem maximè, sine detrimento ponuntur ab septentrionali plaga, quòd non officiant soli. Ille adiecit ab eodem scriptore, Si locus humectus sit, ibi cacumina populorum serunda, & arundinetum. Id prius bipalio verti, ibi oculos arundinis pedes ternos alium ab alio feri, ibi quoque corrudam, vnde asparagi fiant, aptam esse vtrique eandem ferè culturam. Salicem Græcam circum arundinetum feri oportere, vti sit qui vitis alligari possit,

Quo in agro serenda sit vinea. C A P. XXV.

VINEA quo in agro serunda sit, sic obseruandum. Qui locus optimus vino sit, & ostentus soli, Aminæum minusculum, & geminum Eugeneū, & helueolum minusculum feri oportere. Qui locus crassior sit, aut nebulosus, ibi Aminæum maius, aut Murgentinum, Apicium, Lucanum feri. Cæteras vites, & de his miscellas maximè, in omne genus agri conuenire.

Quo loco ridice in vinea figi debeant.

C A P. XXVI.

I N omni vinea diligenter obseruant vt ridica vitis ab septentrione versus tegatur. & si cupressi ad sept. viuas pro ridicis inferunt, alternos ordines imponunt: neque eas crescere altius quàm ridicas patiuntur. neque propter eas adserunt vites, quòd inter se hæc inimica. Agrius Fundanio, Funda ni,

C. llii.

hinc ad
q. act.
acceda
mus. Vereor, inquit, ne ante æditimus veniat huc,
quàm "hic ad quartum actum. vindemiam enim
expecto. Bono animo es, inquit Scrofa: "ac fisci-
nam expedi & vnam,

fiscinas
expe-
diet ac

*De solis cursu annali in certas partes diuiso: & de
iis quæ in quaque fieri oportet.*

C A P. X X V I I.

E T quoniam tempora duorum generū sunt:
vnum, annale, quod sol circuitu suo finit: alterū,
menstruum, quod luna circumiens comprehen-
dit: prius dicam de sole. Eius cursus annalis pri-
mum ferè circiter ternis mensibus ad fructus est
diuisus in I I I partes: & idem subtilius sesqui-
mensibus, in V I I I. In quatuor, quod diuiditur
in ver, & æstatem, & autumnū, & hiemem. Vere
stationes quædam fiunt. terram rudem proscin-
dere oportet. quæ sunt ex ea enata, prius quàm
ex iis quid seminis cadat, vt sint extradicata. & si-
mul " glæbis ab sole percalefactis aptiores facere
ad accipiendum imbrē, & ad opus faciliores, "re-
laxatas. neque ea minus bis arandum, ter melius.
Æstate fieri messes oportere. Autumno siccis tē-
pestatibus vindemias, ac filuas excoli commo-
dissimè: tunc præcidi arbores oportere secūdam
terram. Radices autem prioribus imbribus vt ef-
fodiantur, nequid ex his nasci possit. Hieme pu-
tari arbores, duntaxat his temporibus cū gelu
cortices & imbribus careant & glacie.

cavis
relaxa-
tis.

*Quotenos dies habeat quodque tempus anni diuisi in
quatuor partes.*

C A P. X X V I I I.

D I E S primus est veris in Aquario, æstatis in
Tauro, autumnus in Leone, hiemis in Scorpione.
Cū vniuscuiusq; horum quatuor signorū dies
tertius & vicesimus, quatuor tēporū sit primus,
efficitur vt ver dies habeat x c i, æstas x c i v,

autumnus x c i, hyems x x c i x. Quæ redacta ad dies ciuiles nostros, qui nunc sunt primi verni temporis, ex a. d. v i i, Id. Febr. æstiu ex a. d. v i i. Id. Maii. autumnales ex a. d. v i i. Id. Sext. hiberni ex a. d. i v. Id. Nouemb. Subtilius discretis temporibus obseruanda quædam sunt, eaque in partes v i i diuiduntur. Primùm à Fauonio ad æquinoctium vernum dies x l. hinc ad Vergiliarum exortum dies x l i v. ab hoc ad solstitiũ dies x l i i x. inde ad Caniculæ signum dies x x i x. dein ad æquinoctiũ autumnale dies l x v i i. exin ad Vergiliarum occasum dies x x x i i. ab hoc ad brumam dies l v i i. inde ad Fauonium dies x l v.

Primo intervallo inter Fauonium & æquinoctium Vernum quæ fieri oporteat. CAP. XXIX.

IN primo intervallo inter Fauonium & æquinoctium vernum hæc fieri oportet. Seminaria omne genus vt serantur, putari in primis, circum vites ablaqueari: radices, quæ in summa terra sunt, præcidi: prata purgari, salicta seri, segetes farire. Seges dicitur, quod aratũ satum est: aruum, quod aratum, nec dum satum est. Noualis, vbi satum fuit ante quàm secunda aratione renouetur. Rursum terram cum primùm arant, proscindere appellant: cum iterum, offringere dicunt: quod prima aratione glæbæ grâdes solēt excitari, cum iteratur, offringere vocant. Tertio cum arant iacto semine, boues lirare dicuntur: id est, cum tabellis additis ad vomerem, simul & satum frumentum operiunt in porcis, & sulcant fossas, quò pluuiæ aqua delabatur. Nonnulli postea, qui segetes non tam latas habent (vt in Appulia) id genus prædii per saritores occare solent, siquæ in porcis relictæ grandiores sunt glæbæ. Qua aratrum vo-

lacunā
fecit

mere^r lacunam striam fecit, sulcus vocatur. Quod est inter duos sulcos elata terra, dicitur porca, quòd ea seges frumentum porricit. Sic quoque exta deis cum dabant, porricere dicebant.

Secundo intervallo inter Vernum æquinoctiū & Vergiliarum exortum, quæ fieri oporteat.

CAPVT XXX.

SECUNDO intervallo inter vernum æquinoctium & Vergiliarū exortum, hæc fieri: Segetes rūcari, herbam ē segetibus expurgari, boues terram proscindere, salicem cædi, prata defendi. quæ superiore tēpore fieri oportuerit, & non sunt absoluta ante quā gemmas agant & florescere incipiant, fieri. Quòd si quæ folia amittere solent, ante frondere inceperint, statim ad ferendū idoneæ nō sunt. Oleam feri interpretarique oportet.

Tertio intervallo inter Vergiliarū exortum & solstitiū quæ fieri oporteat. Itē, De vineis nouellis. De pampinatione. Qualis sit capreolus in vite. De pabulo secando. De irrigatione.

CAP. XXXI.

TERTIO intervallo inter Vergiliarū exortum & solstitiū hæc fieri debent. Vineas nouellas fodere, aut arare: & postea occare, id est cōminuere, ne sit glæba. Quod ita occidunt, occare dicūt. Vites pāpinari, sed à sciēte. nam id, quā putare, maius: neque in arbusto, sed in vinea fieri. Pampinare est ex farmēto coles qui nati sunt, de iis qui plurimum valēt, primum ac secundum, non nunquam etiam tertiū relinquere, reliquos decerpere: ne relictis colibus sarmentū nequeat ministrare succum. Ideo in vitiario primitus cum exit vitis, tota refecari solet, vt firmiore farmēto ē terra exeat, atque in pariēdis colibus vires habeat maiores. Eiuncidum enim farmētum propter infirmitatem^r sterile, neq; ex se potest eiicere vitem:

sterile-
scit,

quam vocāt minorem, flagellū : maiorem etiam
 unde vuae nascūtur, palmam. Prior, litera vna mu-
 tata, declinata à v̄eti flatu, similiter flabellū ac fla-
 gellum. Posterior, quo ea vitis immittitur ad v-
 uas pariēdas, dicta primò videtur à pariēdo pari-
 lema: exin mutatis literis (vt in multis) dici cœpta
 palma. Ex altera parte caprea dicta, quòd parit ca-
 preolum. is est coliculus viteus, intortus vt cin-
 cinnus. is enim vites vt teneat, serpit ad locū ca-
 piundum, ex quo à capiēdo capreolus dictus.
 Omne pabulū, primūm ocimū, farraginem, vi-
 ciam, nouissimè fœnū secari. Ocimū dictū à Græ-
 co verbo *ὠκίως*, quod valet citò. Similiter " quo quoq;
 ocimum in horto. Hoc amplius dictum ocinum,
 q̄ citat aluū bubus, & ideo iis datur vt purgētur,
 "id ex pabuli segete viride sectū ante quā genat ^{id gen^o}
 filiquas. Cōtrā, ex segete, vbi sata admixta ordeū ^{pabuli}
 & vicia, & legumina, pabuli causa viridia. Quòd ^{sunt se-}
 far ferro cæsa, farrago dicta, aut nisi q̄ primūm in ^{getes}
 farracia segete feri cœptum. Ea equi & iumenta ^{virides, se-}
 cætera verno tempore purgantur ac saginantur. ^{æ a.}
 Vicia dicta à vinciendo, quòd item capreolos ha- ^{q. ge-}
 bet vt vitis, quibuscum sursum vorsum serpit ad ^{rant}
 scapum lupini, aliūmve "quem, vt hæreat, id solet ^{cala-}
 vincere. Si prata irrigua habebis, simulac fœnum ^{mū, ad}
 sustuleris, irrigare. In poma, quæ insita erunt, sic ^{quē vt}
 citatibus aquam addi quotidie. à quo, quòd indi- ^{h. eum}
 gent potu, poma dicta esse possunt.

Quarto interuallo inter solstitium & Canicula, que fieri oporteat.

C A P. XXXII.

Q V A R T O interuallo inter solstitiū & Ca-
 niculam plerique messē faciunt: quòd frumen-
 tum dicant quindecim diebus esse in vaginis,
 quindecim florere, quindecim exarescere, cū sit
 maturū. Arationes absolui, quæ eo fructuosiores

fiunt, quo calidiore terra aratur. Cùm proscideris, offringi oportet, id est iterare, vt frangantur glæbæ. prima enim aratione grandes glæbæ: ex terra scinduntur. Serendum viciam, lentem, cicerculam, eruilam, cæterâque quæ alii legumina, alii (vt Gallicani quidam) legaria appellant. vtrâque dicta à legendo, quòd ea non secantur, sed vellendo leguntur. Vineas veteres iterum occare, nouellas etiam tertio, si sunt etiam tū glæbæ.

*Quinto intervallo inter Caniculam & æquinoctium
que fieri oporteat. CAP. XXXIII.*

QVINTO intervallo inter Caniculam & æquinoctium autumnale oportet stramenta defecari & acervos construi, aratro offringi, frondem cædi, prata irrigua iterum secari.

*Sexto intervallo ab æquinoctio autumnali & usque ad
brumam que fieri oporteat. CAP. XXXIII.*

SEXTO intervallo ab æquinoctio autumnali incipere scribūt oportere serere, vsque ad diem xc i. post brumam, nisi quæ necessaria causa coegerit, non serere: quòd tantum intersit, vt ante brumam sata, septimo die: quæ à bruma sata, xl die vix existant. neque ante æquinoctium incipi oportere putant: quòd, si minus idoneæ tempestates sint consecutæ, putescere semina soleant. Fabam optimè seri in Vergiliarum occasu, Vuas autem legere, & vindemiam facere inter æquinoctium autumnale & Vergiliarum occasum. Dein vites putare incipere, & propagare, & serere poma. Hæc aliquot regionibus, vbi maturius frigora fiunt asperiora, melius verno tempore.

*Septimo intervallo inter Vergiliarum occasum & brumam
que fieri oporteat. CAP. XXXV.*

SEPTIMO intervallo inter Vergiliarū occasum & brumam, hæc fieri oportere dicunt. Se-

tere lilium, & crocum, quod iam egit radicem:
 " rosam, ea conciditur radicibus in virgulas pal- Rosa
etiam
côcid.
 mares, & obruitur. hæc eadem postea trāsferitur,
 facta viuiradix. Violaria in fundo facere non est
 vtile, ideo quòd necesse est è terra ad ea obruen-
 da puluinos fieri: quos irrigationes & pluuiæ
 tempestates abluunt, & agrum faciunt macrio-
 rem. Ab Fauonio vsque ad Arcturi exortū rectè
 serpullum è seminario transferri: quod dictum
 ab eo quòd serpit. Fossas nouas fodere, veteres
 tergere, vineas arbutumque putare, dum in xv
 diebus ante & post brumam, vt pleraque ne fa-
 cias: nec non tum aliquid rectè seritur, vt vlni.

*Octauo intervallo inter brumam & Fauonium, quæ
 fieri oporteat.*

CAP. XXXVI.

OCTAVO intervallo inter brumam & Fa-
 uonium hæc fieri oportet. De segetibus, siqua est
 aqua, deduci: sin siccitates sunt, & terra teneritu-
 dinem habet, sarire. vineas arbutaque putare.
 Cùm in agris opus fieri nō potest, quæ sub tecto
 possunt, tum conficienda antelucano tempore
 hyberno. Quæ dixi, scripta & posita habere in
 villa oportet, maximè vt villicus norit.

De lunaribus diebus. CAP. XXXVII.

DE s lunares quoque obseruandi, qui quo-
 dammodo bipartiti. Quod à noua luna crescit ad
 plenam, & inde rursus ad nouam lunam decre-
 cit, " quod veniat ad intermestruum: è quo die quoad
 dicitur luna esse extrema, & prima. à quo cum
 diem Athenis appellant *ἐν τῷ καὶ νέαν, περὶ ἀνάστα-
 λιν*. quædam facienda in agris potius crescente
 luna quàm senescente: quædam contrà, " quæ me- vt quæ
metas,
frumē-
ta,
 tas vt frumenta, & cæduam syluam. Ego ista e-
 tiam, inquit Agrasius, non solùm in ouibus ton-
 dēdis, sed in meo capillo, à patre acceptum seruo,

ne

"ni decreſcente luna tōdens calius ſiam. Agrius,
 Quemadmodum, inquit, luna quadripartita? &
 quid ea diuiſio ad agros pollet? Tremellius, Nun-
 quam rure audifti, inquit, octauo ianā lunam &
 creſcētē, & contra ſeſcētē, & quæ creſcen-
 te luna fieri oporteret, & tamen quædam melius
 fieri poſt octauo ianā lunam, quā ante? & ſi-
 quæ ſeſcente fieri conueniret, melius quanto
 minus haberet ignis id aſtrum? Dixi de quadri-
 partita forma culturæ agri. Stolo, Eſt altera, in-
 quit, temporum diuiſio, cōiuncta quodammodo
 cum ſole & luna. quæ in ſex partita: quod omnis
 ferè fructus quinto denique gradu peruenit ad
 perfectum, ac videt in villa dolium ac modium.
 vnde ſexto prodiit ad vſum. Primo præparādum,
 ſecundo ſerendum, tertio nutricandum, quarto
 legēdum, quinto condendū, ſexto promendum.
 Ad alia in præparando, faciendi ſcrobeſ, aut re-
 paſtinandum, aut ſulcandum: vt ſi arbuſtum aut
 pomarium facere velis. Ad alia arandum aut
 fodiendum, vt ſi ſegeteſ inſtituas. Ad quædam
 bipalio vertenda terra, plus, aut minus. aliæ
 enim radiceſ anguſtius diffundunt, vt cupreſſi: a-
 liæ latius, vt platani: vſqueeo, vt Theophrastus
 ſcribat, Atheniſ in Lyceo, cū etiam tunc plata-
 nuſ nouella eſſet, radiceſ trium & triginta cubi-
 torum egiffe. Quædam ſi bubuſ & aratro proſci-
 deriſ, & iterandum ante quā ſemen iacteſ. Item
 præparatio ſiquæ ſit in pratiſ, id eſt, vt defendan-
 tur à paſtione. quod ferè obſeruāt à piro flore-
 te, ſi irrigua ſunt, vt tempeſtiuè irrigentur.

ea eſt

De ſtercoratione.

CAP. XXXVIII.

Q V A E loca in agro ſtercoranda videndum,
 & qui & quo genere potiſſimum faciaſ. nam di-
 ſcrimina eiſ aliquot. Stercuſ optimuſ ſcribit

esse Cassius volucrium, præter palustriū ac nantium. De hisce præstare columbinum, quod sit calidissimum, ac fermentare possit terram. Id, vt semē, aspergi oportere in agro, nō, vt de pecore, aceruatim poni. Ego arbitror præstare ex auariis turdorum ac merularum, quod non solum ad agrum vtile, sed etiam ad cibum, ita bubus ac suis, vt fiant pingues. Itaque qui auaria conducunt, si caueat dominus, stercus vt in fundo maneat, minoris cōducunt quā ii quibus id accedit. Cassius secundum columbinum scribit esse hominis: tertio caprinū, & ouillum, & asininum. Minimè bonum equinum, sed in fegetes. in prata enim vel optimum, vt cæterarum veterinarum, quæ ordeo pascūtur, quod multam facit herbam. Sterquilinum secundum villam facere oportet, vt quā paucissimis operis egeratur. In eo si in medio robusta aliqua materia sit depacta, negant serpentem nasci.

*Quatuor esse genera seminum: & quæ quo tempore
& loco debeant feri.* CAP. XXXIX.

SATIŌNIS autem gradus secundus hanc habet naturam, ad quod tempus cuiusque seminis apta sit ad ferendum. Nam refert in agro ad quam partem cæli quisque locus spectet, sic ad quod quæque tēpus res facillimè crescat. Nōne videmus alia florere vernō tempore, alia æstiuo: quæ nō
neque eadem autumnali, quæ hyberno? Itaque a- tr. è t.
lia feruntur, atque inferuntur, & metuntur ante in ter-
rā, sed
aut post, quā alia: & cūm pleraque vere melius per se
quā autumnō inferantur, circiter solstitium fiunt à
inferi ficos, necnon brumalibus diebus cerasos? natura.
Quare cūm semina ferè quatuor sint generum, alia ex
" quæ transferuntur è terra in terram, viuira- stria, vt
dices: quæ ex arboribus dempta demittuntur in faciunt
viuir.

humum, quæ inferuntur ex arboribus in arbores: de singulis rebus videndum; quæ quoque tempore locoque facias.

Quæ sint genera seminum, & quemadmodum propagari debeant: & quibus temporibus quòque loco ponenda sint.

CAP. XL.

PRIMUM semen, quod est principium genendi, id duplex. vnum, quod latet nostrum sensum: alterum, quod apertum. Latet, si sunt semina in aere, vt ait physicus Anaxagoras: & si aqua quæ influit in agrum, inferre solet, vt scribit Theophrastus. Illud quod apparet ad agricolas, id videndum diligenter. quædam enim ad genendum propterea vsque adeo parua, vt sint obscura: vt cupressi. non enim galbuli qui nascuntur, id est, tanquam pilæ paruæ corticiæ, id semen, sed in iis intus primigenia semina dedit natura. Reliqua inuenit experiëntia coloni. Num prima, quæ sine colono, priusquam sata, nata: secunda, quæ ex iis collecta, neque priusquam sata, nata. Prima semina videre oportet, ne vetustate sint exsucta, aut ne sint admixta, aut ne propter similitudinem sint adulterina. Semen vetus tantum valet in quibusdam rebus, vt naturam commutet. nam ex semine brassicæ vetere sato nasci aiunt rapa; & contrà ex raporum, brassicam. Secunda semina videre oportet, ne vnde tollas, nimium citò aut tardè tollas. Tempus enim idoneum, quod scribit Theophrastus, vere, & autumnò, & Caniculæ exortu. Neq; omnibus locis ac generibus idem. In sicco & macro loco & argilloso, vernum tempus idoneum, quo minus habet humoris. In terra bona ac pingui, autumnò, quòd vere multus humor. quam sationem quidam metiuntur ferè diebus xxx. Tertiū genus seminis, quod ex arbore

per furculos defertur in terram, sic in humū demittitur, vt in quibusdam tamen sit vidēdum vt eo tempore sit deplātatum quò oportet. Id enim fit ante quàm gemmare aut florere quid incipit: & quæ de arbore trāseras, vt ea deplātes potius quam defringas: quòd plātæ solum stabilius, quo latius, vt radices facilius mittat. ea celeriter antequam succus exarescat, in terram demittunt. Demum in oleagineis seminibus arbores vidēdum, vt sit de tenero ramo ex vtraque parte æquabiliter precisum, quas alii clauolas, alii taleas appellāt, ac faciunt circiter pedales. Quartum genus seminis, quod transit ex arbore in aliam. Videndum, qua ex arbore in quam transferatur, & quo tēpore & quemadmodum obligetur. nō enim pirum recipit quercus. neque enim si malus pirum. Hoc sequūtur multi, qui aruspices audiunt multum, à quibus proditum in singulis arboribus quot genera insita sint, vno ictu tot fulmina fieri illud, quod fulmen cōcepit, si in pirū syluaticam insecueris pirum quamuis bonam, nō fore tam iucundum quàm si in eam quæ siluestris non sit. In quancunque arborem inferas, si eiusdem generis est duntaxat, vt sit vtraque nialus, ita inferere oportet, referētem ad fructum, meliori genere, vt sit furculus, quàm est, quo veniat arbor. Est altera ^{tum rā} species ex arbore in arborem inferendi nuper ^{muli} animaduersa in arboribus propinquis. Ex arbore, ^{loc. q.} è qua quis vult habere furculum, in eam, quam ^{c. ex v.} inferere vult, ramulum traducit, & in eius ramo ^{p. qua} preciso ac disisso implicat. eum locū qui cotin- ^{hifurā} git ex vtraq; parte, quod intro est falce extenua- ^{intrat,} tur, ita vt ex vna parte, quod cælum visurum est, ^{falce} corticem cum cortice exæquatum habeat. Eius ^{ext. i.} ramuli, quem insereret, cacumen vt directum sit ^{vt ex v.} est. ^{p. q. c.} ^{visurū}

ad cælum, curat. Postero anno cùm comprehendit, vnde propagatum est, ab altera arbore præcidit.

De temporibus transferendorum furculorum: Et quæ sint post stationem observanda. CAP. XLI.

Q V o tempore quæque transferas, hæc in primis videnda: quòd quæ prius verno tempore inferebantur, nunc etiam solstitiali, vt ficus: quòd densa materia non est, & ideo sequitur caldorem. A quo fit vt in locis frigidis ficeta fieri non possint. Aqua recenti insito inimica. tenellum enim citò facit putre. Itaque quod inferitur Caniculæ signo, commodissimè existimatur inferi. quæ autem natura minus sunt mollia, vas aliquod supra alligant, vnde stillet lentè aqua: ne prius exarescat furculus quàm coalescat. cuius furculi corticem integrum seruandum, & eum sic exacuendum, vt non denudes medullam. ne extrinsecus imbres noceât, aut nimius calor, argilla oblinendum, ac libro obligandum. Itaque vitem triduo antequam inferant, desecant, vt qui in ea nimius est humor diffluat ante quàm inferatur. at in qua inferunt, in ea paulo infra quàm insitum est, incidunt: vnde humor aduëritius effluere possit. contrà in fico, & malo punica, & siqua etiam hōrum natura aridiora, cōtinuo. In aliis translationibus, vidēdum vt quod transferat in cacumen, habeat gemmam, vt in ficis. De his primis quatuor generibus feminum, quædam quòd tardiora, furculis potius vtendum, vt in ficetis faciunt. Fici enim semen naturale intus in ea fico quam edimus. quæ sunt minuta grana, è quib⁹ paruis, quod enasci coliculi vix queunt. Omnia enim minuta & arida, ad crescendū tarda: ea quæ laxiora, & fecundiora: vt fœmina, quàm mas. ex proportione

in virgultis item. Itaq; ficus, malus punica, & vitis, propter foemineam mollitiam ad crescendum prona: contrà palma, & cupressus, & olea in crescendo tarda. in hoc enim humidiora quàm aridiora. quare ex terra potius in seminariis surculos de ficeto, quàm grana de fico expedit obruere: præter si aliter nequeas: vt si quando quis trans mare semina mittere, aut inde petere vult. tum enim resticulas per ficos quas edimus, maturas perferunt, & eas cum inaruerunt, complicant, ac quò volunt mittunt, vbi obrutæ in seminario pariant. Sic genera ficorum, Chiæ, ac Chalcidicæ, & Lydiæ, & Africanæ, item cætera transmarina in Italiam perlata. Simili de causa oleæ semē cum sit nucleus, quòd ex eo tardius enascebatur colis quàm è taleis, ideo potius in seminariis taleas, quas dixi, serimus.

De medica.

C A P. X L I I.

D E medica in primis obserues, ne in terram nimium aridam, aut variam, sed temperatam, semen demittas. in iugerum vnum, si est natura temperata terra, scribunt opus esse medicæ sesquimodium. id feritur ita vt semen iactatur, quemadmodū scilicet cum pabulum & frumentum feritur.

De cytiso.

C A P. X L I I I.

C Y T I S V M feritur in terra bene subacta tanquam semen brassicæ: inde differtur, & in sesquipedem ponitur. aut etiam de cytiso durior virgulæ deplantantur, & ita pangitur in ferendo.

Quotenti modj serantur in iugero, fabæ, tritici, hordei, farris.

C A P. X L I I I I.

S E R V N T V R fabæ modii **I I I I** in iugero, tritici **V**, ordei **V I**, farris **X**. sed nonnullis locis paulo amplius, aut minus. si enim locus crassus, plus: si

D, ii.

Pyra-
chium

macer, minus. quare obseruabis quantum in ea regione cōsuetudo erit ferendi: vt tantum facias quātum valet regio, ac genus terræ. vt ex eodem semine aliubi cum decimo redeat, aliubi cum quintodecimo: vt in Hetruria, & locis aliquot in Italia. In Sybaritano dicūt etiam cum centesimo redire solitum. in Syria ad Garada, & in Africa ad ^{Byzaciū} item ex modio nasci cētum. Illud quoque multum interest in rudi terra, an in ea seras quæ quotannis obsita sit, quæ vocatur restibilis: an in veruacto, quæ interdum requierit. Cui Agrius, In Olynthia quotannis restibilia esse dicūt, sed ita vt tertio quoque anno vberiores ferant fructus. Licinius, Agrum alternis annis relinqui oportet, aut paulo leuioribus sationibus ferere, id est, quæ minu- sugunt terram. Dicetur (inquit Agrius) de tertio gradu, De nutritionibus, atque alimoniis eorum. Licinius, Quæ nata sunt (inquit) in fundo alescunt, adulta concipiunt, prægnantia cū sunt, matura pariunt poma, aut spicam: sic alia simile ei, à quo profectum, "redit semen. Itaque si florem, acerbūve pirum, aliūdve quid decerpseris, in eodem loco, eodem anno, diē idē nihil renascitur, quod prægnationis "idem bis habere nō potest. vt enim mulieres habent ad partum dies certos, sic arbores ac fruges.

Sata quoto quaque die prōdeant è terra.

CAPVT XLV.

PRIMUM plerunque è terra exit ordeum diebus vii, nec multo pōst triticum. Legumina ferē quadriduo, aut quinque diebus, præterquam faba. ea enim serius aliquāto prodit seges. Ostendit idem milium, & sesama, & cætera similiter æquis ferē diebus, præterquam siquid regio, aut tempestas vitii attulit, quo minus ita fiat. Quæ in

feminario nata, si loca erūt frigidiora, quæ molli natura sunt, per brumalia tempora tegere oportet fronde, aut stramentis: si erunt imbres secuti, videndum necubi aqua cōsistat. venenum enim gelum radicibus tenellis sub terra, & supra virgultis, quæ nec eodem tempore æquè crescunt. nam radices autumno aut hieme magis sub terra quàm supra adolescūt: quòd tectæ terræ tepore propagantur, supra terrā aere frigidiore ^{tingun-}ringū-
tur. idque ita esse docent siluestria, ad quæ sator ^{tur.}tur.
non accessit. nam prius radices quàm ea quæ ex iis solent nasci, crescunt. neque radices longius procedūt, nisi quo tempore venit sol. his duplex causa, quòd & radicum materiam aliam quàm aliam longius proicit natura: & quòd alia terra, alia facilius viam dat.

Ex quibus foliis cognosci possint anni tempora.

C A P V T X L V I.

P R O P T E R eiusmodi res admiranda discrimina sunt naturalia, quòd ex quibusdam foliis, propter eorum versuram, quod sit anni tempus dici possit: vt olea, & populus alba, & salix. Horū enim folia, cū conuerterunt se, solstitium dicitur fuisse. Nec minus admirandum quod sit in floribus quos vocant heliotropia, ab eo quòd ad solis ortum mane spectāt, & eius iter ita sequuntur ad occasum, vt ad eum semper spectent.

Quemadmodum sata sint tuenda. C A P. X L V I I.

I N seminario quæ surculis confita, & eorum molliora erūt natura cacumina, vt olea, ac ficus. Ea summa integenda binis tabellis dextra & sinistra deligatis, herbæque elidendæ, & dum teneræ sunt vellendæ: prius enim aridæ factæ, rixantur, nā ar. ac celerius rumpuntur quàm sequuntur. Contrā herba in pratis ad spem fœnificiæ nata, nō modò

quin

non euellenda in nutritu, sed etiam nō calcanda. "quò & pecus à prato ablegādum, & omne iumentum, ac etiam homines. solum enim hominis exitium herbæ, & semitæ fundamentum.

Quæ in spica sint vocabula, & cause eorum.

CAP. XLVIII.

IN segetibus autem frumentum, quod culmutica mus extulit. Spica ea, quæ " mutilata non est, in ordeo & tritico tria habet continentia, granum, glumam, aristam: & etiam primitus spica cum oritur, vaginam. Granum dictum, quod est intimum solidum. Gluma, qui est folliculus eius. Aristæ, quæ, ut acus tenuis, longa eminet è gluma. proinde ut grani theca sit gluma, & apex aristæ. Aristæ & granum omnibus ferè notum: gluma paucis. Itaque id apud Ennium solum scriptum scio esse in Euhemeri libris versis. videtur vocabulum etymon habere à glubendo, quòd eo folliculo deglubitur granum. Itaque eodem vocabulo appellat fici eius quam edimus, folliculum. Aristæ dicta, quòd arescit prima. granū, à gerendo, id enim feritur uti spica gerat frumētum, non ut glumam, aut aristam gerat: ut vitis feritur nō ut pampinum ferat, sed uiam. Spica autem quam rustici, ut acceperunt antiquitus, vocant specam, à spe videtur nominata. eam enim quòd sperant fore, ferunt. Spica mutica dicitur, quæ non habet aristam. eæ enim quasi cornua sunt spicarū, quæ primitus cum oriūtur, neque planè apparent, quæ sublatent herba ea, vocatur vagina, uti qua latet conditum gladium. Illud autem summa in spica iam matura, quod est minus quàm granum, vocatur frit. Quod in infima spica, ad culmum stramenti summum, item minus quàm granum est, appellatur verruncum.

De fructibus maturis capiendis. CAP. XLIX.

CV M conticuiſſet, nec interrogaretur de nutritu, credēs nihil deſiderari, Dicam, inquit, de fructibus maturis capiendis. Et ille, Primū de pratis ſummiſſis, herba cūm creſcere deſiit, & æſtu areſcit, ſubſecari falcibus debet: & quoad perareſcat, furcillis verſari. cūm peraruit, de his manipulos fieri, ac vehi ad villam. tum de pratis ſtipulam raſtellis eradi, atque addere fœnificiæ cummulum. Quo factō ſicilienda prata, id eſt, falcibus conſectanda, quæ fœniſeces præterierūt, ac quaſi fœniſe-herba tuberoſum reliquerunt campum. A qua ſe-^{ce}ctiōe arbitror dictū ſicilire pratum.

De meſſe, & cauſa huius vocabuli: quare meſis appellata ſit, item quare palea appellata.

C A P V T L.

M E S S I S proprio nomine dicitur in iis quæ metimur, maximè in frumento: & ab eo eſſe vocabulo declinata. Frumenti tria genera ſunt meſſionis. vnum, vt in Vmbria, vbi falce ſecundum terram ſuccidunt ſtramentum: & manipulum, vt quenque ſubſecuerunt, ponunt in terra. vbi eos fecerūt multos, iterum eos percenſent, ac de ſingulis ſecāt inter ſpicas & ſtramētum. ſpicas coniciunt in corbem, atque in aream mittunt: ſtramenta relinquunt in ſegete, vnde tollantur in aceruum. Altero modo metunt, vt in Piceno, vbi ligneū habent incuruum batillum, in quo ſit extremo ſerrula ferrea. hæc cūm cōprehendit faſcē ſpicarū deſecat, & ſtramēta ſtantia in ſegete relinquit, vt poſtea ſubſecētur. Tertio modo metitur, vt ſub vrbe Roma, & locis pleriſque: vt ſtramentum mediū ſubſecēt, quod manu ſiniſtra ſummūprehendunt: à quo medio meſſem dictam puto. Infra manū ſtramentū quod terræ hæret, poſtea

subsecatur. Contrà, quod cum spica stramentum hæret, corbibus in aream defertur, vbi discedit in aperto loco palàm: à quo potest nominata esse palea. Alii stramentū à stando, vt stamen, dictum putāt. Alii ab stratu, quòd id substernatur pecori. Cùm est matura seges, metendum, cùm in ea iugerum ferè vna opera propemodū in facili agro satis esse dicatur: mēssas spicas corbibus in aream deferre debent.

Aream & bī & qualem esse oporteat. CAP. LI.

AREAM esse oportet in agro, sublimiori loco, quam perflare possit ventus. Hanc esse modicam pro magnitudine segetis, potissimum rotundam, & mediam paulo extumidam (vt si pluerit, non consistat aqua, & quambreuissimo itinere extra aream defluere possit. Omne porrò breuissimum in rotundo è medio ad extremum) solida terra pauitam: maximè si est argilla, ne æstu rimosa peminosa, in rimis eius grana oblitescant, & recipiant aquam, & ostia aperiant muribus ac formicis. Itaque amurca solent perfundere. ea enim herbarum est inimica & formicarum: & talparum venenum. Quidam aream vt habeant solidam, muniunt lapide, aut etiam faciūt pauimentum. Nonnulli etiam tegunt areas, vt in Bagienis, quòd ibi sæpe id tēporis anni oriūtur nimbi. vbi ea relecta, & loca calida, prope aream faciundum vmbracula: quò succedant homines in æstu tempore meridiano.

In semen quemadmodum spicas secerni oporteat: & de tritura. CAP. LII.

QVÆ seges grandissima atque optima fuerit, seorsum in aream secerni oportet spicas, vt semen optimū habeat. E spicis in aream excuti grana, quod fit apud alios iumētis iunctis, ac tribulo,

id fit è tabula lapidibus aut ferro asperata: quæ imposito auriga, aut pondere grandi, trahitur iumentis iunctis, vt discutiat è spica grana: aut ex asibus dentatis cum orbiculis, quod vocant plostellum pœnicum. In eo quis sedeat atque agitet quæ trahant iumenta: vt in Hispania citeriore & aliis locis faciunt. Apud alios exteritur grege iumentorum inacto, & ibi agitato perticis, quod ungulis è spica exteruntur grana. iis tritis, oportet è terra subiactari vallis, aut ventilabris, cum ventus spirat lenis. Ita fit vt quod leuissimum est in eo, atq; appellatur acus, euannetur foras extra aream, ac frumentum quod est ponderosum, purum veniat ad corbem.

De stipula.

CAP. LIII.

M E S S E facta, spicilegium venire oportet, aut domi legere stipulam: aut, si sunt spicæ raræ, & operæ caræ, compasci. Summa enim spectanda, ne in ea re sumptus fructum superet.

De vindemia facienda.

CAP. LIIII.

I N vinetis, vua cum erit matura, vindemiam ita fieri oportet, vt videas à quo genere vuarum, & à quo loco vineti incipias legere. nam & præcox, & miscella, quam vocant nigram, multo ante coquitur, quo prior legenda: & quæ pars arbuti ac vineæ magis aprica, prius debet descendere de vite. In vindemiam diligentius vua non solum legitur ad bibendum, sed eligitur ad edendum. Itaque lectius defertur in forum vinarium, vnde in dolium inane veniat: electa in secretam corbulam, vnde in ollulas addatur, & in dolia plena vinaceorum contrudatur. alia, quæ in piscinam in amphorā picatam descendat. alia, quæ in aram, vt in carnarium ascendat. Quæ calcatæ vuae erunt, earū scopi cum folliculis subiiciendi

sub prelum, vt siquid reliqui habeant musti, exprimatur in eūdem lacum. Cū defuit sub prelo fluere, quidam circuncidunt extrema, & rursus premunt:& rursus,cū expressum,"circuncisitū appellat, ac seorsum, quod expressum est, feruant,quod resipit ferrum.expressi acinorum folliculi in dolia coniiciuntur, eoque aqua additur: ea vocatur lora, quòd lota acina, ac pro vino operariis datur hieme.

De olea legenda.

CAP. LV.

DE oliueto, oleam quam manu tangere possit è terra, "ac scalis,legere oportet potius quàm quater, q̃ ea quæ vapulauit, " macescit, nec dat tantum olei. quæ manu stricta, melior ea quæ digitis nudis legitur, quàm illa quæ cum digitalibus. Duricies enim eorum non solum stringit bacam, sed etiā ramos glubit, ac relinquit ad gelicidium reiectos. qui manu tangi non poterūt, ita quati debent vt arundine potius quàm pertica feriātur. grauior enim plaga medicū quærit. Qui quatiet, ne aduersam cædat: sæpe enim ita percussa olea secum defert de ramulo "plantam. quo facto, fructum amittunt posterī anni. nec hæc nō minima causa quòd oliueta dicant alternis annis nō ferre fructus, aut nō æquè magnos. Olea, vt vua, per idem biuium redit in villam: alia ad cibum eligitur, alia vt eliquescat, ac non solum corpus intus vnguat, sed etiā extrinsecus. Itaque dominum "& balneas & gymnasium sequitur. Hæc, de qua fit oleum, congeri solet acervatim per dies singulos in tabulata, vti ibi mediocriter fracescat, ac primus quisq; acervus demittatur per serias ac vasa olearia ad trapeta, in quæ eam terent molæ oleariæ è duro & aspero lapide. Olea lecta si nimium diu fuit in acervis, calore

circum
cisiū

aut
inare-
scit

partē

& ad
bal.&
adgym

dore fracescit, & oleum foetidum fit. itaque si nequeas maturè conficere, in aceruis iactando ventilare oportet. Ex olea fructus duplex: oleū, quod omnibus notum: & amurca, cuius vtilitatē quod ignorant plerique, licet videre è torculis oleariis fluere in agros, ac non solum denigrare terram, sed multitudine facere sterilem: cum is humor modicus, cum ad multas res, tum ad agriculturā pertineat vehementer, quod circum arborum radices infundi solet, maximè ad oleam, & vbiunque in agro herba nocet.

De fœnis condendo.

C A P. LV I.

A G R I V S, Iandudum, inquit, in villa sedens expecto cum clauis te Stolo, dum fructus in villam referas. Ille, Em quin adsum. venio, inquit, ad limen, fores aperi. primūm fœnificiæ conduntur melius sub tecto quàm in aceruis. quod ita fit iucundius pabulum, ex eo intelligitur quod pecus utroque posito libentius est.

De tritico condendo.

C A P. LV II.

A T triticum condi oportet in granaria sublimia, quæ perslentur vento ab exortu, ac septentrionum regione, ad quæ nulla aura humida ex propinquis locis adspiret. Parietes & solum opere tectorio marmorato loricandi: si minus, ex argilla, mixto acere è frumēto & amurca: quod murem & vermem nō patitur esse, & grana facit solidiora ac firmitiora. Quidam ipsum triticum conspergunt, cum addant in circiter mille modium quadrantal amurcæ. Item alius aliud adfriat, aut aspergit, ut Chalcidicam aut Caricam cretā, aut absynthium: item huius generis alia. Quidā granaria habent sub terris, speluncas, quas vocant uti *σπηλιες*, ut in Cappadocia ac Thracia. alii, ut in *spel.* Hispania citeriore, puteos, ut in agro Charthagi-

nienſi & Oſcenſi. Horum ſolum paleis ſubſternunt:& curant ne humor aut aer tangere poſſit, niſi cū promitur ad uſum. quò enim ſpiritus non peruenit, ibi non oritur curculio. Sic conditum triticum manet vel annos quinquaginta: milium verò plus annos centum. Supra terram granaria in agro quidam ſublimia faciunt, vt in Hiſpania citeriore, & in Appulia. Quidā quæ non ſolū à lateribus per fenéſtras, ſed etiam ſubtus à ſolo ventus regerare poſſit.

Regi-
tare.

Regela-
re.

De faba & leguminibus & ſuis condendis.

C A P. LVIII.

F A B A, legumina in oleariis vaſis oblita cinere per diu incolumia ſeruantur. Cato ait, vnam amineam miniſculam & maiorem, & apiciam, in ollis commodiſimè condi. eadem in ſapa & muſto rectè. quas ſuspendas opportuniſſimas eſſe duracinas, & amineas, & ſcantianas.

De pomis condendis.

C A P. LIX.

D E pomis: conditiua mala ſtruthea, cotonea, ſcantiana, quiriniana, orbiculata, & quæ antea muſtea vocabāt, nunc melimela appellant. Hæc omnia in loco arido & frigido ſupra paleas poſita ſeruari rectè putāt. Et ideo oporothecas qui faciunt, ad Aquilonem, vt fenéſtras habeant, atque vt eæ perflentur, curant. neque tamen ſine foriculis: ne, cū humorē amiſerint, pertinaci vento vieta fiant. Ideòque in iis camaras marmurato, & parietes, pauimentaque laudabiliter faciūt, quo frigidius ſit: in quo etiam quidam tricliniū ſternere ſolent cœnæ cauſa. Etenim in quibus luxuria conceſſerit, vt in pinacotheca faciant, quod ſpectaculum datur ab arte, cur non quod natura datum vtantur in venuſtate diſpoſita pomorum præſertim quidem, cū id non ſit facien-

frigidior
locus.

ſi ii
quib. l.
e. id in
p. faciunt.
imitantur

cien-

ciendū quod quidā fecerunt, vt Romæ coempta
 poma rus intulerint in oporothecē instruēdam,
 conuiuii causa. In oporothece mala manere pu-
 tant satis commodē, alii in ^{tabulis}, vt in opere ^{tubur-}
 marmorato: alii substrata palea, vel etiam floccis. ^{lis,}
 Mala punica demissis suis furculis in dolio are-
 nā. Mala coronea, struthēa, in pensilibus iunctis.
 Contra in sapa condita manere pira aniciana, &
 "semētiua. Sorba quidam dissecta, & in sole ma- ^{seme-}
 cerata, vt pira & sorba, per se, vbi cunque sint po- ^{tina.}
 sita, in arido faciliē durare. Seruare rapa confecta
 in sinape, nuces iuglandes in arena, punica mala
 & in arena iam decerpta, ac matura, vt dixi, &
 etiam immatura, cū harent in sua virga, si de-
 miseris in ollam sine fundo, eamque si coniece-
 ris in terram, & obteris circum ramum, si extrin-
 secus spiritus afflet, ea non modō integra eximi,
 sed etiam maiora quā in arbore vnquam pe-
 penderint.

De olea condenda.

CAP. LX.

DE oliuitate: oleas esui optimē condi scribit
 Cato, orchites, & pauseas aridas, vel virides, in
 muria vel lentisco contusas. Orchites nigras, sa-
 le si sint confricatæ, dies quinque, & tum sale
 excusso, biduum si in sole positæ fuerint, ma-
 nere idoneas solere: easdem sine sale in defru-
 tum condire.

De amurca condenda.

CAP. LXI.

RECTE amurcam periti agricolæ tam in do-
 lis condunt, quā oleum aut vinum. Eius con-
 ditio, cū ^{expres-} expressa effluxit, quod statim de ea ^{sa olea}
 decoquuntur duæ partes, & refrigeratum condi-
 tur in vasa. Sunt item aliæ ^{quod} conditiones, vt ea in ^{st. efflu-}
 qua adiicitur mustum. ^{xerit}
 de ea,

M. VARRONIS

De promendis frugibus tuendi causa.

CAP. LXII.

QVOD nemo fructus condit, nisi vt promat, de eo quoque vel sexto gradu animaduertenda pauca. Promunt condita, aut propterea quòd sint tuenda, aut quòd vtenda, aut quòd vendenda. Ea quæ dissimilia sunt inter se, aliud alio tempore tuendum & vtendum.

Quemadmodum frumentum promendum sit.

CAP. LXIII.

TVENDI causa promendum id frumētum quod curculiones exesse incipiunt. id enim cū promptum est, in sole ponere oportet aquæ catinos, quòd eò conueniunt, vt ipsi se necent, curculiones. Sub terra qui habent frumentum in iis quos vocant *σπόρις*, quòd cum periculo introitur recēti apertione, ita vt quibusdam sit interclusa anima, aliquāto pōst promere, quā aperueris, oportet. Far, quod in spicis cōdideris per mensem, & ad vsus cibatus expedire velis, promendum hieme, vt in pistrino pisetur ac torreatur.

De amurca tuenda & promenda.

CAP. LXIIII.

AMVRCA cū ex olea est expressa, qui est humor aquatilis, ac retrimentum conditū in vas fictile, id quidā sic solent tueri, diebus xv, eo, q̃ est leuissimū, ac summum deflatū, vt traiciāt in alia vasa, & hoc idē interuallis duodecies, sex mē-sibus proximis item faciant. Cū id nouissimē, potissimū traiciant, cū senescit luna: tunc decoquūt in ahenis leui igni duas partes, quoad regerunt: tum denique ad vsum rectē promitur.

De vino promendo.

CAP. LXV.

QVOD mustum conditur in dolium, vt habeamus vinū, non promēdum, dum feruet, neq; etiā cū processit ita vt sit vinū factum. Si vetus

bibere velis, quod non fit ante quàm accesserit annus, tum, cùm fuerit anniculum, prodit. Si vero est ex eo genere vix quod maturè coacescat, ante vindemiam consumi aut, venire oportet. Genera sunt vini, in quo Falerna, quæ quanto plures annos condita habuerunt, tanto, cùm prompta sunt, fructuosiora.

De olea promenda.

C A P. L X V I.

O L E A s albas, quas cōdideris nouas, si celeriter promas, nisi condieris, propter amaritudinē illas respuit palatū. Item nigras, nisi prius eas sale maceraris, vt libenter in os recipiantur.

De nuce & palmula & fico promendo.

C A P. L X V I I.

N V C E M iuglandem, & palmulam, & ficum Sabinam, quanto citius promas, iucundiore vtare: quod vetustate ficus fit pallidior, palmula cariosior, nux aridior.

De vuis & malis & sorbis pensilibus promendis.

C A P. L X V I I I.

P E N S I L I A, vt vix, mala & sorba, ipsa ostendunt quando ad vsum oporteat promi: quod colore mutato, & contractu acinorū, si nō dempseris ad edendū, ad abiiciendum descensurū seminantur. Sorbum maturū mite conditum citius promi oportet: acerbū enim suspensum lenius est. quod prius domi maturitatem assequi vult, quam nequit in arbore, quàm mitescat.

De tritico condendo.

C A P. L X I X.

M E S S V M far promendum hieme in pistrino ad torrendum, quod ad cibatum expeditū esse velis. Quod ad sationem, tum promendū cū segetes maturæ sunt ad accipiendum. Item quæ pertinent ad sationem, suo quoque tempore promenda. Quæ vendenda, videndum quæ

quoque tēpore oporteat promi. Alia enim, quæ manere non possunt, ante quàm se commutent, vt celeriter promas, ac vendas. Alia quæ seruari possunt, vt tum vendas cùm caritas est. Sape enim diutius seruata non modò vsurā adiiciunt, sed etiam fructum duplicāt, si tempore promas. Cùm hæc diceret Stolo, venit libertus æditumi ad nos flens, & rogat vt ignoscamus quòd simus retenti, & vt ei in funus postridie prodeamus. Omnes consurgimus, ac simul exclamamus, *Quid in funus? quod funus? quid est factum?* Ille flens narrat, ab nescio quo percussum cultello concidisse, quem qui esset, animaduertere in turba non potuisse, sed tantummodo exaudisse vocem, perperam fecisse. Ipse, cùm patronum domum sustulisset, & pueros demississet vt medicum requirerent, ac maturè adducerent: quòd potius illud administrasset, quàm ad nos venisset, æquum esse sibi ignosci. Nec, si eum seruare non potuisset, quin non multo post animam efflaret, tamen putare se fecisse rectè. "Non molestè ferentes descendimus de æde, & de casu humano magis querentes, quàm admirantes id Romæ factum, discedimus omnes.

Id nos
mol.

M. TERENTII VARRO-

NIS DE RE RVSTICA.

LIBER II.

Qui est de re pecuaria.

VIRI magni nostri maiores non sine causa præponebant rusticos Romanos urbanis. ut ruri enim, qui in villa viuunt, ignauiores quàm qui in agro versantur in aliquo opere faciundo: sic qui in oppido federent, quàm qui rura colerēt, desidiosiores putabant. Itaque annum ita diuiserunt, ut nonis modò diebus urbanas res vsurparēt, reliquis **VII**,¹ ut rura colerent. Quod dum seruauerunt institutum, vtrunq; sunt consecuti, ut & cultura agros fecundissimos haberēt, & ipsi valetudine firmiores essent: ac ne Græcorum urbana desiderarent gymnasia, quæ nunc vix satis singula sunt: nec putant se habere villam, si non multis vocabulis retineant Græcis: quum vocent particulatim loca, *θεοκοιτών, παλαίστρα, ἀποδυτήριον, αἰετῶνα, ὄρνιθῶνα, αἰετῶνα, ὁπρωθήκη*. Igitur quod nunc intra murum ferè patres familiæ correpsērunt, relictis falce & aratro, & manus mouere maluerunt in theatro ac circo, quàm in segetibus ac vineis, frumentum locamus qui nobis aduehat, qui saturi fiamus, ex Africa & Sardinia: & nauibus vindemiam cōdimus ex insula Coa & Chia. Itaque in qua terra culturam agri docuerunt pastores progeniem suam, qui condiderunt

E. i.

& alius
ar.

urbem, ibi cōtrā progenies eorum, propter avaritiam, cōtrā leges, ex segetibus fecit prata: ignorantes nō idem esse agriculturam & pastionem. alius enim opilio, & arator: nec, si possit in agro pasci armentarius, non aliud ac bubulcus. Armētum enim id quod in agro natum non creat, sed tollit dentibus. contrā, bos domitus causa fit ut commodius nascatur frumentum in segete, & pabulum in nouali. Alia inquam ratio ac scientia coloni, alia pastoris. Coloni, ut ea quæ in agricultura nascantur, è terra fructum faciant: contrā pastoris, ut ea quæ nata ex pecore. Quarum quoniā societas inter se magna, propterea quod pabulum in fundo compascere, quam vèdere, plerunque magis expedit domino fundi, & sterco ratio ad fructus terrestres aptissima, & maxime ad id pecus appositum: qui habet prædium, habere vtrunque debet disciplinam, & agriculturæ, & pecoris pascendi, & etiam villaticæ pastionis. Ex ea enim quoque fructus tolli possunt nō mediocres, ex ornithonibus, ac leporariis, & piscinis. E queis, quoniam de agricultura librum Fúdanix uxori propter eius fundum feci: tibi, Nigerrurani noster, qui vehementer delectaris pecore, propterea quod te empturiētem in campos macros ad mercatum adducunt crebrò pedes, quo facilius sumptibus multa poscentibus ministres, quod eo facilius faciam, quod & ipse pecuarias habui grandes, in Appulia ouarias, & in Reatino equarias. Qua de re pecuaria breuiter ac summatim percurram, ex sermonibus nostris collatis cum iis qui pecuarias habuerunt in Epeiro magnas, tum cū piratico bello inter Delum & Siciliam Græciæ classibus præessent. Incipiam hinc.

c v m Menates discessisset, Cossinius mihi, Nos te non dimitemus, inquit, ante quam tria illa explicaris quæ cœperas nuper dicere, cum sumus interpellati. Quæ tria? inquit Murrius. An ea, quæ mihi heri dixisti de pastoricia rei Ista, inquit ille, quæ cœperat hic differere, quæ esset origo, quæ dignitas, quæ ars: cum Petam fessum vifere venissemus, ni medici aduētus nos interrupisset. Ego verò, inquam, dicam duntaxat quod est *ισοεικόν*, de duabus rebus primis, quæ accepi, de origine & dignitate. de tertia parte, ubi est de arte, Scrofa * suscipiet: ut semigræcis pastoribus ^{susci-} dicam Græcè, — *ὁ σκῆψ μὲν νομὸν ἀμείβων*. Nam ^{piet} is magister C. Lucilii Hipri, generi tui, cuius no- ^{&c. vt} biles pecuariae in Brutiis habentur. Sed hæc ita à semig- nobis accipietis, inquit Scrofa, ut vos, qui estis Epirotici, pecuarii athletæ, remuneremini nos, ac quæ scitis, proferatis in medium. nemo enim omnia potest scire. Cum accepissem conditionem, ut meæ partes essent primæ, non quò non ego pecuarias in Italia habeam, sed non omnes qui habent citharā, sunt citharædi. Igitur, inquā, & homines & pecua cū semper fuisse sit necesse, natura (siue enim aliquod fuit principium generandi animalium, ut putauit Thales Milesius, & Zeno Cittieus: siue cōtrā, principium horū extitit nullum, ut credidit Pythagoras Samius & Aristoteles Stagiritēs) necesse est humanæ vitæ à summa memoria gradatim descendisse ad hanc ætatem, ut scribit Dicaarchus: & summum gradū fuisse naturalem, cum viuerēt homines ex iis re- ^{iis quæ} bus quæ inuiolata vltro ferret terra, ex hac vita in secundam descendisse, pastoritiam, è feris atq;

agrestibus, vt ex arboribus ac virgultis decerpere do glandem, arbutum, mora, pomâq; colligerēt ad vsum: sic ex animalibus, cūm propter eandem vtilitatem quæ possent siluestria deprehenderent, ac concluderent, & mansuescerent. In quēis primūm nōn sine causa putāt oues assumptas, & propter vtilitatē, & propter placiditatē. maximē enim hæ natura quietæ, & aptissimæ ad vitā hominum. Ad cibum enim lacte & caseum adhibitum, ad corpus vestitum & pelles attulerunt. Tertio denique gradu à vita pastoralī ad agriculturam descenderunt. in qua ex duobus gradibus superioribus retinuerūt multa. & quō descendē-

*Vide ca
fig.* rant, ibi processerunt longē, dum annus perueniret. Etiam nunc in locis multis genera pecudū feratū sunt aliquot: vt in Phrygia ex ouibus, vbi greges videntur complures: vt in Samothrace, caprarum, quas Latīnē rotas appellant. Sunt enim

*Fisce-
lium.* in Italia circum Fiscellum & Tetricam montes, multæ. De suis nēmini ignotum, nisi qui apros nōn putat sues vocari. Boues perferi etiam nunc sunt multi in Dardania, & Media, & Thracia. Asini feri in Phrygia & Lycaonia: equi feri in Hispaniæ citioris regionibus aliquot. Origo, quam dixi: dignitas, quam dicā. De antiquis illustrissimus quisque pastor erat, vt ostendit Græca & Latina lingua, & veteres poetæ, qui alios vocāt πολύριος, alios, πολυμήλεις, alios, πολυβύτεις: qui ipsas pecudes propter caritatem aureas habuisse pelles tradiderunt, vt Argis Atreus, quam sibi Thyestē subduxe queritur: vt in Colchide Æeta, ad cuius arietis pellem profecti regio genere dicūtur Argonautæ: vt in Libya ad Hesperidas, vnde aurea mala, id est, secundum antiquam cōsuetudinem, capras & oves, quas Hercules ex Africa

in Græciam exportauit. Ea enim sua voce Græci
 appellarunt *μῆλα*. Nec multo secus nostri ab ea-
 dem voce, sed ab alia ^{litera,} *litera*. vox earum non ^{ME,} *ME*,
 sed ^{bela vo-} *BEE* sonare videtur. oues beelare vocem ef-
 ferentes: à quo belare dicunt, extrita ^{carunt.} *litera*, vt in non e-
 multis. Quòd si apud antiquos non magnæ di-
 gnitatis pecus esset, in cælo describēdo astrologi ^{ME,}
 non appellassent eorū vocabulis signa: quæ non ^{sed} *BEE*,
 modò non dubitarunt ponere, sed etiam ab his ^{si. vi-}
 principibus *X I I* signa multi numerant: vt ab a-
 riete & tauro, cùm ea præponerent Apollini & ^{o.v.ef-}
 Herculi, ii enim dii ea sequuntur, ^{fer.} sed appellantur & ap.
 Gemini. Nec satis putarūt, de *X I I* signis sextam
 partem obtinere pecudum nomina, nisi adiecif-
 sent, vt quartam tenerent, capricornū. Præterea
 à pecuariis addiderūt capram, hœdos, canes. An-
 non etiam item in mari terræque ab his regionū
 notæ: à pecore in mari, quod nominauerūt à ca-
 pris Ægeum pelagus: ad Syriam, montem Tau-
 rum: in Sabinis Canterium mōtem: Bosphorum,
 vnum Thracium, alterum Cimerium. Nōne in
 terris multa, vt oppidum in Græcia *Ἰππιον Ἀργος*?
 Deniq; Italia à vitulis, vt scribit Piso, Romanorū
 verò populum à pastoribus esse ortum quis non
 dicit? quis Faustulum nescit pastorem fuisse nu-
 triciū, qui Romulum & Remum educauit? nō
 ipsos quoque fuisse pastores obtinebit, quòd pa-
 rilibus potissimum cōdidere urbem? non idem,
 quòd multa etiam nunc ex vetere instituto bu-
 bus & ouibus dicitur? Et quòd æs antiquissimū,
 quod ^{est} *est* flatum pecore, pecore est notatum? Et cōfla-
 quòd vrbs cùm condita est, tauro & vacca, qui ^{tū pec-}
 essent muri & portæ definitum? Et q̃ pop. Rom.
 cùm lustratur, ^{solitau-} *suouitaurilibus* circumaguntur ^{rilibus}
 verres, aries, taurus? Et quòd nomina multa ha-

bemus ab utroque pecore : à maiore & à minore. A minore, Porcius, Quinius, Caprilus: sic à maiore Equitius, Taurus, cognomina adsignificari: quòd dicuntur ut Annii Capræ, Statilii Tauri, Põponii Vituli: sic à pecudibus alii multi. Reliquum est de scientia pastorali, de qua est dicendum, quòd Scrofa noster, cui hæc ætas defert rerum rusticarum omnium palmam, quò melius potest dici, cum cõuertissent in eum ora omnes. Scrofa, Igitur, inquit, est scientia pecoris parandi, ac pascendi, ut fructus quàm possint maximi capiatur ex ea, à quibus ipsa pecunia nominata est, nam omnis pecuniæ, pecus fundamentum. Ea partes habet nouẽ discretas ternas: ut sit vna de minoribus pecudibus: cuius genera tria, ovis, capra, sus. altera de pecore maiore, in quo sunt alia tres species. n. discretæ ea item "ad tres species natura discreti, boues, asini, equi. tertia pars est in pecuaria, quæ non paratur ut ex " iis capiatur fructus, sed propter eam, aut ex ea sint, muli, canes, pastores. Harum vnaquæque in se generales partes habet nouenas. quarum in pecore parando necessariæ quatuor: alteræ in pascendo totidem. præterea cõmunis vna. Ita fiunt omnes partes minimũ octoginta & vna, & quidem necessariæ, nec paræ. Primum ut bonum pares pecus, vnum scire oportet, quæ ætate quæque pecudem parare haberẽque expediat. Itaque in bubulo pecore " minoris emitis anniculam & supra decem annorum, quòd à bima aut trima fructum ferre incipit, neque longius post decimum annum procedit. nam prima ætas omnis pecoris, & extrema, sterilis. E quatuor altera pars, est cognitio formæ vniuscuiusque pecudis qualis sit. Magni enim interest, cuiusmodi quæque sit, ad fructum. Ita potius bouẽ emunt cornibus

nec minor emitur annicula, nec quæ est supra decem annos.

nigrantibus, quàm albis: capram amplam, quàm paruum: sues procero corpore, capitibus vt sint paruis. Tertia pars est, quo sint seminio quarendum. Hoc nomine enim asini Arcadici in Græcia nobilitati, in Italia Reatini, vsque eo, vt mea memoria asinus venierit sextertis millibus L X, & vnæ quadrigæ Romæ constiterint quadringētis millibus. Quarta pars est de iure in parando, quæ admodum quæque pecudem emi oporteat ciuili iure. Quod enim alterius fuit, id vt fiat meum, necesse est aliquid intercedere. Neq; in omnibus satis est stipulatio, aut solutio numorū, ad mutationem domini. In emptione aliās stipulandum domi- statim esse è valetudinario, aliās è sano pecore, aliās è neutro. Alteræ partes quatuor sunt, cum iam emeris, obseruandæ: de pastione, de fœtura, de nutritu, de sanitate. Pascendi primus locus qui est, eius ratio triplex. In qua regione quanq; potissimū pascas, & quando. è queis, vt capras in montosis potius locis & fruticibus quàm in herbidis campis: equas cōtrā. Neq; eadem loca, æstiuua & hiberna, idonea omnibus ad pascendū. Itaq; greges ouium longè abiguntur ex Appulia in Samniū æstiuatum, atq; ad publicanum profitētur, ne, si inscriptū pecus pauerint, lege Censoria cōmittant. Muli è Rosæa campestri, æstate exiguntur in Gurgures altos montes. Qui potissimū quæq; pecudum pascatur, habenda ratio. nec solum quòd fœno sit satuta equa, aut bos, cum sues hoc vitent, & quærant glandem: sed quòd ordeum & faba interdū sit quibusdam obiciendū: & dandum bubus lupinum, & lactariis medica & cytisum. præterea quòd ante admissuram diebus x x x arietibus ac tauris datur plus cibi, vt vires habeant: fœminis bubus demitur, quòd ma-

cescentes melius concipere dicuntur. Secunda pars est de foetura. Nunc appello foeturam à conceptu ad partum: hi enim pragnationis primi & extremi fines. Quare primum videndum de admissione, quo quæque tempore ut ineant facere oporteat. Nam, ut suillo pecori à Fauonio ad æquinoctium vernum putat aptum, sic ouilli ab arcturi occasu, usque ad aquilæ accasum. Præterea habenda ratio, quāto ante quā incipiat admissioni fieri, mares à foeminis secretos habeat: quod ferè in omnibus binis mensibus ante faciunt & armentarii & opiliones. Altera pars est, in foetura quæ sint obseruanda, quod alia alio tempore parere solet. Equæ enim ventrē fert XII menses, vacca decē, onis & capra quinos, sus quatuor. In foetura res incredibilis est in Hispania, sed est vera: quod in Lusitania ad Oceanū in ea regione ubi est oppidum Olyssippo, monte Tagro, quædam est vêtō cōcipiūt certo tempore equæ: ut hīc gallinæ quoque solent, quarū oua *ὀρνέμια* appellāt. Sed ex his equis qui nati pulli, nō plus trienniū viuunt. Quæ nata sunt matura, & chorda, ut purè & molliet stēt, videndū, & ne obteratur. Dicūtur agni chordi, qui post tempus nascūtur, ac remanserūt in voluis intimis. vocāt *χοείον*, à quo chordi appellati. Tertia res est de nutritu, quid obseruari oporteat: in quo, quot diebus matris sugāt mammā, & id quo tempore, & ubi: &, si parū habet lactis mater, ut subiiciat sub alterius māmam, qui appellatur subrumi, id est sub māmā. antiquo enim vocabulo māmā rumis, ut opinor. Ferè ad quatuor menses à māmā nō diiunguntur agni: hœdi, tres: porci, duo. è queis, quoniā puri sunt ad sacrificiū, ut immolētur, oliū appellati sacres. quos appellat Plautus, cūm ait, Quanti sunt porci sacres: sic boues

boues altiles, ad sacrificia publica faginati, dicuntur opimi. Quarta pars est de sanitate: res multiplex ac necessaria, quod morbosum pecus & vitiosum, & quando non valet, sæpe magna gregem afficit calamitate. Cuius sciētiæ genera duo: vnum, vt in hominem ad quem adhibendi medici: alterum, quo ipse etiam pastor diligens mederi possit. Eius partes sunt tres. nam animaduertendum quæ cuiusque morbi sint causæ, quæque signa earum causarum sint, & quæ quenque morbum ratio curandi sequi debeat. Ferè morborum causæ erunt, quod laborant propter æstus, aut propter frigora, necnon etiam propter nimium laborem, aut contrà, propter nullam exercitationem, aut si, cùm exercueris, statim sine interuallo cibum aut potionem dederis. Signa autem sunt, vt eorum, qui siue ex æstu siue è labore febrem habent, adaperitum os humido spiritu crebro, & corpore calido. Curatio autem, cùm hic est morbus, hæc. perfunditur aqua, & perungitur oleo & vino tepefacto, & item cibo sustinetur, & iniicitur aliquid ne frigus cædat: sitienti aqua tepida datur. Si hoc genus rebus non proficitur, dimittitur sanguis, maximè è capite. Item ad alios morbos aliæ causæ, etiam alia signa in omni pecore: quæ scripta habere oportet magistrum pecoris. Relinquitur nonum, quod dixi de numero vtriusque partis commune. Nam & qui parat pecus, necesse est cōstituat numerum, quot greges & quanto sit pasturus, ne aut saltus desint, aut super sint, & ideo fructus dispereant. Præterea scire oportet in grege quot fœminas habeat quæ parere possunt: quot arietes, quot vtriusque generis soboles, quot reiuiculæ sint alienandæ. In alimoniis si sunt plures nati, vt quidam faciunt, se-

quendum, vt quosdam subducas, quæ res facere solet vt reliqui melius crescant. Vide (inquit Atticus) ne te fallat, & nouenæ istæ partes non ex-eant extra pecoris minoris ac maioris nomen. Quo pacto enim erût in mulis & pastoribus nouenæ partes, vbi nec admissuræ nec focturæ obseruantur? In canibus enim video posse dici. Sed do etiam in hominibus posse nouenarium retineri numerum, quòd in hybernis habēt in villis mulieres, quidam etiam in æstiuis: & id pertinere putant, quo facilius ad greges pastores retineant, & puerperio familiam faciant maiorem, & rem pecuariam fructuosiore. Si, inquam, numerus non est, vt sit admissim, vt nō est cūm dicimus mille naues iisse ad Troiam, centumuirale esse iudicium Romæ: deme (si vis) duas res de mulis, admissuram & parturam. Vacuus, Parturam inquit: proinde vt non aliquoties dicatur Romæ peperisse mulam. Cui ego vt succinerem, subiicio, Magonem & Dionysium scribere, mulam & equam, cūm conceperint, duodecimo mense parere. Quare non, si hīc in Italia cūm peperit mula, sit portentum, adfentiri omnes terras. Neque enim hirundines & ciconiæ quæ in Italia pariūt, in omnibus terris pariunt. Non scitis palmulas, caryotas in Syria parere in Iudæa, in Italia non posse? Sed Scrofa, Si exigere mauis sine mularum foctura & nutritu numerum octoginta & vnum, est qui expleas duplicem istam lacunam: quòd extraordinariæ fructuum species duæ accedunt magnæ, quarum vna est, tonsura, quòd oues ac capras detondent, aut vellunt: altera, quæ latius patet, est de lacte & caseo, quam scriptores Græci separatim *τυροποικία* appellauerunt, ac scripserunt de ea re permulta.

est ad-
amuf-
sim

pare-
re, in-
uectas
in Ita-
liam
admis-
sura &
foctura
num.

SED quoniam nos nostrum pensum absolui-
mus, ac limitata est pecuaria quaestio: nunc rursus
vos reddite nobis, ó Epeirotae, de vnaquaque re,
vt videamus, quid pastores à Pergamide Male-
dóve potis sint. Atticus, qui tunc T. Pompo-
nius, nunc Q. Cæcilius cognomine eodem, Ego
opinor, inquit, incipiam primus, quoniam in me
videre coniecisse oculos: & dicam de primigenia
pecuaria. Eferis enim pecudibus primùm dicis
oues comprehensas ab hominibus ac mansuefa-
ctas. has primùm oportet bonas emere. quæ ita
ab ætate, si neque vetulæ sunt neq; meræ agnæ:
quòd alteræ iam nōdum, alteræ iam non possunt
dare fructum. sed ea melior ætas quam sequitur
spes, quam ea quam mors. De forma, ouem esse
oportet corpore amplo, quæ lana multa sit &
molli, villis altis & densis toto corpore, maximè
circum ceruicem & collū: ventrem quoq; vt ha-
beat pilosum. itaque quæ id nō haberēt, maiores
nostri apicas appellabāt, ac reiiciebāt. esse oportet
cruribus humilibus. caudis obseruare vt sint in
Italia prolixis, in Syria breuib. In primis viden-
dū vt boni seminis pecus habeas. id ferè ex duab⁹
rebus potest animaduerti, ex forma & progenie.
Ex forma, si arietes sint fronte lana vestiti bene,
tortis cornibus pronis ad rostrū, rauis oculis, lana
opertis, auribus amplis, pectore & scapulis, & clu-
nibus latis, cauda lata & longa. Animaduertendū
quoque linguæ nigræ aut variæ sit: quòd ferè
qui ea habēt, nigros aut varios procreant agnos.
Ex progenie autem animaduertitur: si agnos
procreat formosos. In emptionibus iure vtimur
eo quod lex præscripsit. in ea enim alii plura, al-
li pauciora excipiunt, quidam enim pretio factò

in singulas oues, vt agni chordi duo pro vna oue annumerentur, & si cui vetustate dentes absunt, item binæ pro singulis vt procedant. De reliquo antiqua ferè formula vtūtur. cūm emptor dixit, Tanti sunt mi emptæ? & ille respondit, Sunt, & ^{expromisit} "expromisit numos: emptor stipulatur prisca formula sic, Illasce oues, qua de re agitur, sanas rectè esse, vti pecus ouillum, quod rectè sanum est, extra luscā, surdam, minam, id est, ventre glabro: neque de pecore morbofo esse, haberèque rectè licere. hæc sic rectè fieri spondes? Nec cūm id factum est, tamen grex dominum non mutauit, nisi sit æs adnumeratum. Nec non emptor pote ex empto vendito illum damnare, si non tradet, quanuis non soluerit numos: vt ille emptorem simili iudicio, si non reddit pretium. De alteris quatuor rebus deinceps dicam, de pascione, fœtura, nutricatu, sanitate. Primūm prouidendum vt totum annum rectè pascantur intus & foris. stabula idoneo loco vt sint: ne vêtosa: quæ spectent magis ad orientem quàm ad meridianum tempus. vbi stent, solum oportet esse eruderatum, & proclium, vt euerri facilè possit ac fieri purum: non enim solūm ea vligo lanam corrumpit ouium, sed etiam vngulas, ac scabras fieri cogit. Cūm aliquot dies steterunt, subiicere & al. oportet virgulta^a alia, quo mollius requiescant, puriorésque sint: libentius enim ita pascuntur. Faciendum quoque septa secreta ab aliis, quò incientes secludere possis; item quò corpore ægro. hæc magis ad villaticos greges animaduertenda, Contrà illæ in saltibus quæ pascuntur, & à rectis absunt longè, portāt secum crates, aut retia, quibus cohortes in solitudine faciant, cæteraque vtensilia. longè enim & latè in diuersis locis pasci

solent, ut multa millia absint sæpe hybernæ pastiones ab æstiuis. Ego verò scio, inquam: nam mihi greges in Appulia hybernabāt, qui in Reatinis montibus æstiuabant. Cum inter hæc bina loca, ut iugum continet suppiculos, sic colles publicè distantes pastiones, eæque ibi ubi pascuntur in eadem regione: tamen temporibus distinguunt, ut æstate, quod tum prima luce exeunt pastum, propterea quod tunc herba roscida, meridianam, quæ est aridior, iucunditate præstat. Sole exorto puto propellunt, ut redintegrantes rursus ad pastum alacriores faciant. Circiter meridianos æstus, dum deferuescant, sub umbriferas rupes & arbores patulas subiiciunt: quoad refrigerato aere vespertino, rursus pascant ad solis occasum. Ita pascere pecus oportet ut aduerso sole agat. caput enim maximè ouis molle est. Ab occasu paruo interuallo interposito ad bibendum appellunt, & rursus pascunt, quoad contenebrauit, iterum enim tum iucunditas in herba redintegravit. hæc ab Vergiliarum exortu ad æquinoctium autumnale maximè obseruant. Quibus in locis messes sunt factæ, interest utile duplici de causa: quod & caduca spica saturantur, & obtrititis stramentis & stercoreatione faciunt in annum segetes meliores. Reliquæ pastiones hiberno ac verno tempore hoc mutant, quod pruina iam exhalata propellunt in pabulū, & pascunt diem totum, ac meridiano tempore semel agere potū satis habent. Quod ad pastiones attinet, hæc ferè sunt. quod ad foeturā, quæ dicam. Arietes, quibus sis vsurus ad foeturam, bimestri tempore ante secernendum, & largius pabulo explendum. Cum redierunt ad stabula è pastu, ordium si est datum, firmiores fiunt ad laborem

sustinendum. Tēpus optimum ad admittendum, ab Arcturi occasu ad Aquilæ occasum: quòd quæ postea concipiunt, fiunt vegrandes atque imbecillæ. Ovis prægnās est diebus c. l. itaque fit partus exitu autumnali, cūm aer est modicè temperatus, & primitus oritur herba imbribus primoribus euocata. Quādiu admissura sit, eadem aqua vti oportet: quòd commutatio & lanam facit variam, & corrumpit vterum. Cūm omnes conceperunt, rursus arietes secernendi. Ita factis prægnantibus quòd sunt molesti, obsunt. Neque pati oportet minores quàm himas saliri: quòd neque natum ex his idoneum est, neque non ipsæ fiunt etiam deteriores & nō meliores quàm trimæ admixtæ. deterrent ab saliēdo fiscellis è iunco, aliæve qua re, quod alligant ad naturam. Commodius feruantur, si secretas pascunt. In nutritu cūm parere cœperunt, inigunt in stabula ea quæ habent ad eam rem seclusa, ibique nata recentia ad ignem propè ponunt, quoad conualuerunt. bidduum aut triduum retinent, dum agnoscant matrem agni, & pabulo se faturent, deinde dum matres cum grege pastum prodeunt, retinēt agnos: ad quos cūm reductæ ad vesperum, alūtur lacte, & rursus discernantur, ne noctu à matribus conculcentur. Hoc item faciunt mane, ante quàm matres in pabulū exeāt, vt agni satulli fiant lacte. Circiter decem dies cūm præterierunt, palos offigunt, & ad eos alligant, libro aut qua alia re leui distantes, ne toto die cursantes inter se teneri, delibent aliquid membrorum. Si ad matris mammam non accedet, ad mouere oportet, & labra agni vnguere butyros, aut adipe suilla, & olfacere labra lacte. Diebus post paucis obicere his viciam molitam, aut herbam teneram, ante quàm

excutiunt pascunt, & cum reuerterunt. & sic nutrantur quoad facti sunt quadrimestres, Interea matres eorum his temporibus non mulgent quidam, qui ut melius, omnino perpetuo, quod & lanæ plus ferunt, & agnos plures. Cum depulsi sunt agni à matribus, diligentia adhibenda est, ne desiderio senescant. itaque deliniendum in nutrimento pabuli bonitate: & à frigore & æstu ne quid laborent, curandum. Cum obliuione iam lactis non desiderant matrem, tum denique compellendum in gregem ouium. Castrare oportet agnum non minorem quinque mensium, neque ante quam calores aut frigora se frugerunt. Quos arietes submittere volunt, potissimum eligunt ex matribus quæ geminos parere solent, pleraque similiter faciendum in ouibus pellitis, quæ propter lanæ bonitatem, (ut sunt Tarentinæ & Atticæ) pellibus integuntur, ne lana inquinetur, quo minus vel infici rectè possit, vel lauari ac parari. Horum præsepia ac stabula, ut sint pura, maiorem adhibeant diligentiam quam hirtis. Itaque faciunt lapide strata, ut vrina necubi in stabulo consistat. his quæcunque iubentur, vescuntur, ut folia ficulnea, & palea, & vinacea: furfures obiciuntur modicè, ne parum aut nimium saturentur. utrumque enim ad corpus alendum inimicum. at maximè amicum cytisum & medica. nam & pingues facit facilius, & genit lac. De sanitate sunt multa: sed ea (ut dixi) in libro scripta magister pecoris habet: & quæ opus ad medendum, portat secum. Relinquitur de numero: quem faciunt alii maiorem, alii minorem. nulli enim huius moduli naturales. Illud ferè omnes in Epeiro facimus, ne minus habeamus in centenas oues hirtas singulos homines: in pellitas, binos.

(8)

De capris, hircis & hœdis.

CAP. III:

c v i Cossinius, Quoniam satis balasti, inquit, ô Faustule noster, accipe à me cum Homérico Melanthio chordo de capellis, & quemadmodum oporteat breuiter dicere, disce. Qui caprinū gregem constituere vult, in eligendo animaduertat oportet, primū ætatem: vt eam paret quæ iam ferre possit fructum: & de iis eam potius quæ diutius. nouella enim quàm vetus vtilior. De forma videndum, vt sint firmæ, magnæ, corpus lenē vt habeāt, crebro pilo: nisi si glabræ sunt. duo enim genera earum. Sub rostra duas vt mammulas pensiles habeant: quod eæ fecundiores sunt: vbere sint grandiore, vt & lac multum & pingue habeāt pro portione. Hircus molliori pilo & potissimum albo, ac ceruice & collo breue, gurgulione longiore. Melior fit grex, si non est ex collectis comparatus, sed ex consuetis vnâ. De seminio dico eadem quæ Atticus in ouibus. hoc aliter, ouium semen tardius esse, quo hæ sint placidiores. contrâ caprile mobilius esse. de quarum velocitate in Originum libro Cato scribit hæc, In Sauracti^a Fiscello capræ feræ sunt, quæ saliant è saxo pedes plus sexagenos. Oues enim quas pasчимus, ortæ sunt ab ouibus feris: sic capræ quas alimus, à capris feris sunt ortæ: à queis propter Italiam Caprasia insula est nominata. De capris quod meliore semine eæ quæ bis pariant, ex his potissimum mares solent summitti ad admissuras. Quidam etiam dant operam vt ex insula media capras habeant, quod ibi maximi ac pulcherrimi existimantur fieri hœdi. De emptione^a aliter dico atque fit: quod capras sanas sanus nemo promittit. nunquam enim sine febrisunt. itaque stipulantur paucis exceptis verbis: ac^a Mamilius scriptum

Fisce-
lioaliter
atque
de o-
mnib.
dico:
quod
Mani-
sius

scriptum reliquit sic, Illas capras hodie rectè esse,
 & bibere posse, haberèque rectè licere, hæc spon-
 désne? De quibus admirandum illud, quod etiam
 Archelaus scribit, non vt reliqua animalia nari-
 bus, sed auribus spiritum ducere solere. Pastores
 curiosiores aliquot dicunt. De alteris quatuor,
 quod est de pastu hoc dico: stabulatur pecus me-
 lius, ad hibernos exortus si spectat, quod est al-
 siosum. Id vt pleraque, lapide aut testa substerni
 oportet, caprile quo minus sit vlginosum ac lu-
 tulentum. Foris cum est pernoctandum, item in
 eandem partem cæli quæ spectent, septa oportet
 substerni virgultis, ne oblinantur. Nec multo a-
 liter tuendum hoc pecus in pastu atque ouillum:
 quod tamen habet sua propria quædam, quod
 potius siluestribus saltibus delectatur quàm pra-
 tis. Studiose enim de agrestibus fruticibus pascū-
 tur, atque in locis cultis virgulta carpunt: itaque
 à carpendo capræ nominatæ: ob hoc in lege lo-
 cationis fundi excipi solet, ne colonus capra natū
 in fundo pascat. Harum enim dentes inimici sa-
 tionis: quas etiam astrologi ita receperunt in cæ-
 lum, vt extra limbum x i i signorū excluderint.
 Sunt duo hœdi, & capra non longè à tauro. Quod
 ad fœturam pertinet, desistente autumnno exi-
 gunt à grege in campos hircos in caprilia. Item
 vt in arietibus dictum, quæ concepit post quar-
 tum mensem, reddit tempore verno. In nutrica-
 tu hœdi trimestres cum sint facti, tum submit-
 tatur, & in grege incipiunt esse. Quid dicam de
 earum sanitate, quæ nunquam sunt sanæ: nisi ta-
 men illud vnum, quædam scripta habere magi-
 stros pecoris, quibus remediis vtatur ad morbos
 quosdam earum, ac vulneratum corpus: quod vsu
 venit iis sæpe, quod inter se cornibus pugnant?

atque in spinosis locis pascuntur. Relinquitur de numero, qui in gregib⁹ est minor caprino quam in ouillo, quod capræ lasciua, & quæ dispergant se: contra oues, quæ se cōgregent ac condensent in locū vnum. Itaque in agro Gallico greges plures potius faciūt quā magnos: quòd in magnis citò existat pestilentia, quæ ad perniciem eū perducāt. Satis magnum gregem putant esse circiter quinquagenas, quibus assentiri putant id quod vsu venit Gaberio equiti R. Is enim cū in suburbano mille iugerū haberet, & à caprario quodam, qui adduxit capellas ad urbem x, sibi in dies singulos denarios singulos dare audisset, coegit mille caprarum, sperans se capturum de prædio in dies singulos denariū mille. Tantum enim
 fefellit⁹ fefellerit, vt breui omnes amiserit morbo. Contrà in Sallētinis & in Casinati ad centenās pascūt. De maribus & fœminis idem ferè discrimen, vt alii ad denas capras singulos parēt hircos, vt ego: alii etiam ad x v, vt Menas: nonnulli etiam, vt Murrius, ad viginti.

De sue.

CAP. IIIII.

S E D quis è portu pòst Italico prodit, ac de suillo pecore expedit: tametsi Scrofam potissimū de ea re dicere oportere, cognomen eius significat. Cui Tremellius, Ignorare (inquit) videre cur appeller Scrofa. Itaque vt etiam hi propter te sciant, cognosce, meam gentem suillū cognomen non habere, nec me esse ab Eumæo ortum. Auus meus primū appellatus est Scrofa, qui quæstor cū esset Licinio Neruæ prætori in Macedonia prouincia relictus, qui præflet exercitui, dum prætor rediret: hostes arbitrati occasionem se habere victoriæ, impressionem facere cœperunt in castra. Auus, cū cohortaretur mi-

lites vt caperent arma atque exirent contra, dixit
 eeleriter se illos, vt scrofa porcos, discieturum.
 id quod fecit, nam eo praelio hostes ita fudit ac
 fugauit, vt eo Nerua prator, imperator sit appel-
 tus, auus cognomen inuenerit vt diceretur Scro-
 fa. itaque proauus, ac superiores, de Tremelliis
 nemo appellatus Scrofa. Nec minus septimus
 sum deinceps pratorius in gente nostra. nec ta-
 men defugio quin dicam quæ scio de suillo pe-
 core. Agri enim culturæ ab initio fui studiosus:
 nec de pecore suillo mihi & vobis magnis pecua-
 riis ea res nō est communis. Quis enim fundum
 colit nostrum, quin sues habeat, & qui non au-
 dierit patres nostros dicere, signauū & sumptuo-
 sum esse, qui succidiam in carnario suspēderit po-
 tius ab laniario, quàm ex domestico fundo? Era-
 go qui suū gregem vult habere idoneum, eligere
 oportet primū bona ætate, secundo bona for-
 ma. Ea est cum amplitudine membrorum, præ-
 terquam pedibus, capite unicoloris potius quàm
 variis. Cum hæc eadem vt habeāt verres viden-^{vari}
 dum, tum utique sint ceruicibus amplis, boni se-
 minis. Sues animaduertūtur à facie, & progenie,
 & regione cæli. A facie, si formosi sunt verres &
 scrofa: à progenie, si porcos multos pariunt: à re-
 gione, si potius ex his locis, vbi nascuntur, am-
 plas quàm exilis pararis. Emi solent sic, Illasce
 sues sanas esse, haberéque rectè licere, noxisque
 præstare, neque de pecore morbofo esse, spon-
 desne? Quidam adiiciunt, perfunctas esse à feбри,
 & a foria. In pastu locus huic pecori aptus vligi-
 nosus, quòd delectatur nō solū aqua, sed etiam
 luto. itaque ob eam rem aiunt lupos cum sint
 nacti sues, trahere vsque ad aquam, quòd dentes
 feruorem carnis ferre nequeant. Hoc pecus alitur

maximè glande, deinde faba, & ordeo, & cætero frumento. Quæ res non modò pinguitudinem efficiunt, sed etiam carnis iucundum saporem. Pastum exigunt æstate mane, & ante quàm æstus incipiat, subigunt in vmbrosū locum, maximè vbi aqua sit. Post meridiem rursus lenito feruore pascunt. Hiberno tempore non prius exigunt pastum quàm pruina euauit, ac colliquefacta est glacies. Ad fœturam verres duobus mensibus ante secernendi. Optimum ad admissuram tempus à Fauonio ad æquinoctium vernum: ita enim contingit vt æstate pariat. quatuor enim menses est prægnans, & tunc parit cūm pabulo abundat terra. Neque minores admittendæ quàm anniculæ. Melius x x menses expectare, vt bimæ pariant. Cūm cœperunt, id facere dicuntur vsque ad septimum annum rectè. Admissuras cūm faciunt, prodigunt in lutosos limites ac lustra, vt voluentur in luto: quæ est illorum requies, vt lauatō, hominis. Cūm omnes conceperunt, rursus segregant verres. Verris octo mensium incipit salire: permanet, vt id rectè facere possit, ad primum. deinde id retro, quoad perueniat ad laniū. Hic enim cōciliator suillæ carnis datus populo. Sus Græcè dicitur ὕς: olim thyfus dictus, ab illo verbo quod dicunt θυῖν, quod est immolare. Ab suillo enim genere pecoris immolandi initium primum sumptum videtur: cuius vestigia, quòd initiis Cereris porci immolantur, & quòd initiis pacis fœdus cūm feritur, porcus occiditur: & quòd nuptiarum initio antiqui reges ac sublimēs viri in Hetruria in coniunctione nuptiali, noua nupta & nouus maritus primum porcum immolant. Prisci quoque Latini & etiam Græci in Italia idem factitasse videntur. nam & nostræ

mulieres, maximè nutrices, iaturam, qua fœmina sunt, in virginibus appellantur porcum, & Græcorum *χοῖρον* : significantes esse dignum insigni nutritiarum. Suillum pecus doratum ab natura dicunt ad epulandum. itaque iis animam datam esse proinde ac salem, quæ seruet carnem. E quibus qui succidias Galli optimas & maximas facere consueverunt. Optimarum signum, quod etiam nunc quotannis è Gallia apportantur Romam pernæ tomacinæ, & taniacæ, & petasiones. De magnitudine Gallicarum succidiarum Cato scribit his verbis, In Italia in scrobes terna atque quaterna milia aulia succidia. Vere sus usque adeo pinguitudine crescere solet, ut se ipsa stans sustinere non possit, neque progredi usquam. Itaque eas, si quis quod traicere vult, in plostrum imponit. In Hispania vltiore in Lusitania sus cum esset occisus, Attilius Hispaniensis, minimè mendax, & multarum rerum peritus in doctrina, dicebat L. Volumnio Senatori missam esse offulam cum duabus costis, quæ penderet *ι ι ι & x x* pondo : eiusque suis à cute ad os pedem & *ι ι ι* digitos fuisse. Cui ego, quam Non minus res admiranda, quum mihi esset dicta: in Arcadia scio me esse spectatum suum, quæ præ pinguitudine carnis non modò surgere non posset, sed etiam ut in eius corpore forex exesa carne nidum fecisset, & peperisset mures. Hoc etiam in "vineta factum accepi. Sus ad fœturam" quæ sit fœcunda, animaduertunt ferè ex primo partu: quod quam non multum in reliquis mutat. In nutricatu, quam porculationem appellabant, binis mēsisibus porcos sinunt cum matribus : sed eos, cum iam pasci possunt, secernunt. Porci qui nati hieme, sūt exiles propter frigora, & quod matres aspernantur, propter exiguitatem lactis, & quod den-

quoniā tibis fauciātur propterea mammae. Scrofa in sua
 quæque hara suos alit oportet porcos, quo alie-
 nos aspernantur: & ideo si conturbati sunt in fœ-
 tura, fit deterius. Natura diuisus eius annus bifa-
 riam, quod his parit in anno. quaternis mensibus
 fert ventrem: binis, nutrit. Haram facere o-
 portet circiter trium pedum altam, & latam am-
 plius paulo: ea altitudine abs terra, ne, dum exili-
 re velit prægnans, abortet. Altitudinis modus sit,
 ut subulcus faciliè circūspicere possit nequi por-
 cellus à matre opprimatur, & ut faciliè purgare
 possit cubile. In haris ostium esse oportet, & li-
 men inferius altum palmipedale, ne porci ex ha-
 ra, cum mater prodit, transilire possint. Quoties-
 cunque haras subulcus purgat, toties arenam ini-
 icere oportet, aut quid aliud quod exugat hu-
 morem, in singulas iniicere debet: & cum pepe-
 rerit, largiore cibatu sustentare, quo facilius lac
 suppeditare possit. In quibus hordei circiter bi-
 nas libras aqua madefactas dare solent: & hoc
 quoque conduplicant, ut sit mane & vesperi, si
 alia quæ obiciant non habuerint. Cum porci de-
 pulsi sunt à mamma, à quibusdam delici appellan-
 tur, neque iam lactētes dicuntur. Qui à partu de-
 cimo die habentur puri, ab eo appellantur ab an-
 tiquis sacres, quod tum ad sacrificium idonei di-
 cuntur primum. Itaque apud Plautum in Me-
 næchmis, cum insanum quem putat, ut pietur in
 oppido Epidamno, interrogat, Quanti hic porci
 sunt sacres? Si fundus ministrat, dari solent vina-
 cea, ac ^{scopi} ex vuīs. Amisso nomine lactētis, di-
 cuntur nefrendes, ab eo quod nondum fabam
 frēdere possunt, id est frangere. Porcus Græcum
 est nomen antiquum, sed obscuratum, quod nūc
 eum vocant *χοῖρον*. In eorum fœtu scrofae bis die

vt bibant, curant, lactis causa. Parere tot oportet porcos quot mammas habeat si minus pariat, fructuariam idoneam non esse: si plures pariat, esse portetum. In quo illud antiquissimum fuisse scribitur, quod sus Æneæ Lauinii x x x porcos pepererit albos. Itaque quod portenderit, factum x x x annis, vt Lauinienses condiderint oppidum Albam. Huius suis ac porcorum etiam nunc vestigia apparent Lauinii: quod & simulacra eorum ahenea etiam nunc in publico posita, & corpus matris ab sacerdotibus, quod in falsura fuerit, demonstratur. Nutricare octonos porcos paruulos primò possunt: incremento facto à peritis dimidia pars remoueri solet. quod mater neque potest sufferre lac, neque congenerati alescendo roborari. A partu decem diebus proximis non producunt ex haris matrem præterquam potum. Præteritis decem diebus sinunt exire pastum in propinquum locum villæ, vt crebro reditu lacte alere possit porcos. Cùm creuerūt, cupiunt sequi matrem: pastum: domique secernunt à matribus, ac seorsum pascunt, vt desiderium ferre possint parentis. quod decem diebus assequuntur. Subulcus debet consuefacere, omnia vt faciant ad bucinam. Primò cùm incluserunt, cùm bucinatum est, aperiunt, vt exire possint in eum locum ubi ordeum fufum in longitudine. Sic enim minus disperit quàm si in acervos positum: & plures facilius accedunt: ideo ad x i i cōuenire dicuntur, vt filuestri loco dispersi ne dispereant. Castratur verres commodissimè anniculi, vtique ne minores quàm semestres: quo facto nomen mutant, atque è verribus dicuntur maiales. De sanitate suum vnum modò exempli causa dicam. Porcis lactentibus si scrofa lac non potest suppeditare,

triticum frictum dari oportet (crudū enim soluit aluum) vel ordeum obiici ex aqua, quoad fiant trimestres. De numero: in centum sues, decem verres satis esse putant. quidam etiam hinc demunt. Greges maiores inæquabiles habēt: sed ego modicum puto centenarium. Aliquot maiores faciunt, ita ut ter quinquagenos habeant. Porcorum gregem alii duplicant, alii etiam maiorem faciūt. Minor grex quā maior minus sumptuosus, quod comites subulcus pauciores quærit. Itaque gregis numerum pastor ab sua utilitate constituit, non ut quot verres habeat: id enim à natura sumendum. Hæc hic.

De bubus & vaccis.

CAP. V.

A T Q. Lucienus Senator, homo quāvis humanus ac iocosus, introiens, familiaris omnium nostrum, *συνπρωται*, inquit, *χαίρει*: & Varro nem nostrum, inquit, *πιδύρα λαών*. Scrofam enim mane salutavi. Cū alius eū salutasset, alius conuitiatus esset, qui tam serò venisset ad constitutum, Videbo iam vos, inquit, balatrones, & huc afferam meum corium & flagra. Tu verò Murri veni mi aduocatus, dum asses soluo Palilibus, si postea à me repetant, ut testimonium perhibere possis. Atticus Murrio, Narra isti, inquit, eadem: qui sermones sint habiti, & quid reliqui sit, ut ad partes paratus veniat: nos interea secundum actū de maioribus adtexamus. In quo quidem (inquit Vaccius) meæ partes, quoniam boues ibi. Quare dicam de bubulo pecore quam acceperim scientiam: ut si quis quid ignorat, discat: si quis scit, nunc ubi labar obseruet. Vide quid agas, inquam, Vacci. nam bos in pecuaria, maxima debet esse auctoritate: præsertim in Italia, quæ à bubus nomen habere sit existimata. Græcia enim

antiqua (vt scribit Timæus) tauros vocabant
ἱπταλούς. à quorum multitudine & pulchritudine,
 & foetu vitulorum, Italiani dixerunt. Alii scripse-
 rūt, quòd è Sicilia Hercules persecutus sit eò no-
 bilem taurum, vt diceretur Italus. Hic socius ho ^{qui di-}
 minum in rustico opere, & Cereris minister. Ab ^{Ceretue}
 hoc antiqui manus ita abstineri voluerunt, vt ca-
 pite sanxerint, si quis occidisset. Qua in re testis
 Attice, testis Peloponnesos. nam ab hoc pecore
 Athenis Buzuges nobilitatus, Argis *ὀνόγυρος*.
 Noui, inquit ille, maiestatem boum, & ab his di-
 ci pleraque magna, vt *βύσσικον*, *βύπαιδα*, *βύλιμον*,
βοῶπιν. vnam quoq; bumammam. Præterea scio
 hunc esse in quem potissimum Iuppiter se con-
 uertit, cùm exportauit per mare è Phœnice ar-
 mans Europam. Hunc esse qui filios Neptuni è
 Menalippa seruarit, ne in stabulo infantes grex
 boum obtereret. Deniq; ex hoc putrefacto nasci
 dulcissimas apes, mellis matres: à quo eas Græci
βυζόνες appellant, & hinc Plautium locutum esse
 Latine. Cùm ^{Hirrii} Hirrium prætorem renuntiatum
 Romani in Senatum scriptum habere. Sed bono
 animo es: non minus satisfaciam tibi, quàm qui
 bugoniam scripsit. Primùm in bubulo gene-
 re, ætatis gradus dicuntur quatuor. Prima, vitu-
 lorum: secunda, iuuenorum: tertia, boum no-
 uellorum: quarta, vetulorum. Discernuntur in
 prima vitulus & vitula: in secunda, iuuenus &
 iuuenca: in tertia & quarta, taurus & vacca. Quæ
 sterilis est vacca, taura appellata: quæ prægnans,
 horda. Ab eo in fastis dies hordicalia nominan-
 tur, quòd tunc hordæ boues immolantur. Qui
 gregem armentorum emere vult, obseruare de-
 bet primùm vt sint hæ pecudes ætate potius ad
 fructus ferendos integræ quàm iam expertæ: vt

sint bene cōpositæ, vt integris membris oblongæ, amplæ, nigrantibus cornibus, latis frōtibus, oculis magnis & nigris, pilosis auribus, compressis malis, subsimisve, gibberis, spina leuiter remissa, apertis naribus, labris subnigris, ceruicibus crassis ac longis, à collo palearibus demissis, corpore amplo, bene costatos, latis humeris, bonis clunibus, caudam profusam vsque ad calces: vt habeant inferiorem partem frequentibus pilis subcrispam, " cruribus potius minoribus, rectis genibus, eminulis, distantibus inter se: pedibus non latis, neque ingredientibus qui displodantur: nec cuius vngulæ diuaricent, & cuius vngues sint leues & pares: corium attactu non asperum ac durum: colore potissimum nigro dein rubeo, tertio, heluo, quarto, albo, mollissimus enim hic, vt durissimus primus. De mediis duobus prior quam posterior melior, vtrique pluris quam nigri & albi. Neque non præterea, vt mares seminis boni sint, quorum & forma est spectanda, & qui ex his orti sunt, vt respondeant ad parentum speciē: & præterea quibus regionibus nati sunt, refert. Boni enim generis in Italia plerique Gallici ad opus: contra iugatorii Ligustici, Transmarini Epirotici, non solum meliores totius Græciæ, sed etiam Italiæ. tamen si quidam de Italicis, quos propter amplitudinem præstare dicunt, ad victimas farciunt, atque ad deorum seruant supplicia, qui sine dubio ad res diuinas, propter dignitatem amplitudinis & coloris, præponendi. Quod eò magis fit, quod albi in Italia non tam frequentes quam qui in Thracia ad μέλαια κόλπον, vbi alio colore pauci. Eos cum emimus domitos, stipulamur sic, Illόςce boues sanos esse, noxίςque præstari. Cum emimus indomitos, sic,

compa
 Etis cr.
 potius
 breuioribus
 quam
 longis.
 rectis.

Illósce iuuenços sanos rectè, déque pecore sano esse,noxisque præstari spondésne? Paulo verbosius hæc, qui Mamilii actiones sequuntur lanii, qui ad cultum bouem emunt, & qui ad altaria hostiæ sanitatem non solent stipulari. Pascuntur armenta commodissimè in nemoribus, vbi virgulta & frons multa. Hieme cùm hibernant secundum mare, æstu abiguntur in montes fródosos. Propter fœturam hæc seruare soleo. ante admissuram mensem vnum ne cibo & potione se impleant, quòd existimantur facilius macræ concipere. Contrà, tauros duobus mensibus ante admissuram herba & palea ac fœno facio pleniores, & à fœminis secerno. Habeo tauros totidem quot Atticus, ad matrices L x x, duo: vnum, anniculum, alterum, bimum. Hoc, secundum astri exortum facio: quod Græci vocant *λύειν*, si dem nostri. tum denique tauros in gregem redigo. Mas an fœmina sit concepta, significat descensu taurus cùm iniit. siquidem, si mas est, in dexteriorem partem abit: si fœmina, in sinistriorem. Cur hoc fiat, vos videritis (inquit mihi) qui Aristotelem legitis. Non minores oportet inire bimas, vt trimæ pariant: eo melius si quadrimæ. Pleræque pariunt in decem annos, quædam etiã in plures. Maximè idoneum tempus ad concipiendum à delphini exortu vsque ad dies x l, aut paulo plus. quæ enim ita conceperunt, temperatissimo anni tempore pariunt. Vaccæ enim mensibus decem sunt prægnantes. De quibus admirandum scriptum inueni: exemptis testiculis, si statim admiseris, concipere. Eas pasci oportet in locis viridibus & aquosis. Cauere oportet ne aut angustius stent, aut feriantur, aut curreant. Itaque quòd eas æstate tabani concitare

solent, & bestiolæ quædam minutæ sub caudâ, ne concitentur, aliqui solent includere septis. iis substerni oportet frondem, aliudve quid in cubilia, quo mollius conquiescant. Æstate ad aquâ appellendum bis, hieme semel. Cùm parere cœperunt, secundum stabula pabulum seruari oportet integrum, quod egredientes degustare possint: fastidiosæ enim fiunt. Et prouidendum, quò recipiunt se, ne frigidus locus sit: algor enim eas & famis macrescere cogit. In alimoniiis armētītium pecus sic contuendum, lactētes cum matribus ne cubent: obteruntur enim. ad eas mane adigi oportet, & cùm redierunt è pastu. Cùm creuerunt vituli, leuandæ matres, pabulo viridi obiciendo in præsepiis. Item his, vt ferè in omnibus stabulis, lapides substernendi, aut quid item, ne vngulæ putrescāt. Ab æquinoctio autumnali vnà pascuntur cum matribus. Castrare nō oportet ante bimatum, quòd difficulter, si aliter feceris, se recipiunt. Qui autem postea castrantur, duri & inutiles fiunt. Item vt in reliquis gregibus pecuariis, delectus quotannis habendus, & reiculæ reiiciundæ, quòd locum occupant earum quæ ferre possunt fructus. Siquæ amisit vitulum, ei supponere oportet eos quibus non satis præbent matres. Semestribus vitulis obiciunturfures triticeos, & farinam ordeaceam, & teneram herbari: & vt bibant mane & vesperi curant. De sanitate sunt complura quæ exscripta de Magonis libris armentarium meum crebro vt aliquid legat curo. Numerus de tauris & vaccis sic habendus, vt in sexaginta vnus sit anniculus, alter bimus. Quidam habent aut minorem aut maiorem numerum gregum. nam apud eum duo tauri in septuaginta matribus sunt. Numerum gre-

gum alius facit alium. quidam centenarium modicum putant esse, vt ego. Atticus cētumviginti habet, vt Lucienus. Hæc ille.

De asinis.

CAP. VI.

A T Murrius, qui, dum loquitur Vaccius, cum Lucieno rediisset, Ego, inquit, de asinis potissimum dicam: quod sum Reatinus, vbi optimi & maximi fiunt. è quo seminio ego hic procreauī pullos, & ipsis Arcadibus vendidi aliquoties. Igitur asinorū gregem qui facere vult bonum, primum videndum vt mares fœminasque bona ætate sumat, vtique vt quamdiutissimè fructū ferre possit, firmos, omnibus partibus honestos, corpore amplo, seminio bono: ex his locis vnde optimi exeunt. quod faciunt Peloponnesii, cū potissimum eos ex Arcadia emebant, in Italia ex agro Reatino. Nō enim si murænæ optimæ flutæ sunt in Sicilia, & ellops ad Rhodon, continuò hi pisces in omni mari similes nascūtur. Horum genera duo. vnum ferum, quos vocant onagros: in Phrygia & Lycaonia sunt greges multi. alterum mansuetum, vt sunt in Italia omnes. Ad seminationem onagrus idoneus, quod è fero fit mansuetus facilè, & è mansueto ferus nunquam. Quod similes parentum genuntur, eligendi & mas & fœmina cum dignitate vt sint. In mercando item (vt ceteræ pecudes) emptionibus & traditionibus " dominum mutant, & de sanitate ac ^{domi-}noxa solet caueri. Commodè pascuntur farre & ^{nium}furfuribus ordeaceis. Admittuntur ante solstitium, vt eodem tempore " alterius anni pariant. ^{alter-}Duodecimo enim mense cōceptum semen red- ^{nis an-}dunt. Prægnantes opere leuant. venter enim labore nationem reddit deteriorem. Marem non diiungunt ab opere, quod remissione laboris fit

deterior. In pastu eadem ferè obseruant quæ in equis. Secundum partum pullos anno non remouent à matre. Proximo anno noctibus patiuntur esse cum his, & leniter capistris aliâve qua re habent vinctos. Tercio anno domare incipiunt ad eas res ad quas quisque eos vult habere in vsu. Relinquitur de numero: quorum greges non sanè fiunt, nisi ii qui onera portent. ideo quòd plerique deducuntur ad molas, aut ad agriculturam, vbi quid vehendum est: aut etiam ad arandum, vbi leuis est terra, vt in Campania. Greges fiunt ferè mercatorum, vt eorum qui è Brundisino aut Appulia asellis cosuariis comportant ad mare oleum, aut vinum, itémque frumentum, aut quid aliud.

De equis & equarum.

CAP. VII.

LVCIENVS, Ego quoque adueniens aperiri carceres, inquit, & equos emitte incipiam, nec solum mares, quos admissarios habeo, vt Atticus, singulos in fœminas denas: è queis fœminas Q. Modius Equiculus vir fortissimus, etiam patre militari, iuxta ac mares habere solebat. Horum equorum & equarum greges qui habere voluerint (vt habent aliqui in Peloponneso & in Appulia) primùm spectare oportet ætatem quam præcipiunt. Videndum ne sint minores trimæ, maiores decē annorū. Ætas cognoscitur equorum, & ferè omnium qui ungulas indiuisas habent, & etiam cornutarum: quòd equus triginta mensium primùm dentes medios dicitur amittere: duo superiores, totidem inferiores. Incipientes quartum agere annum, itidem eiiciunt, & totidem proximos eorum quos amiserunt: & incipiunt nasci quos vocant columellares. Quinto anno incipienti, item eodē modo amittere binos,

quos caninos habent: tum renascentes eis, sexto anno impleri. Septimo omnes habere solent renatos & cōpletos. His maiores qui sunt, intelligi negant posse: praterquam cū dentes sunt facti brocchi, & supercilia cana, & sub ea lacunæ, ex obseruatu dicunt eum equum habere annos sedecim. Forma esse oportet, magnitudine modica: quod nec vastos nec minores decet esse. Equas clunibus ac ventribus latis. Equos ad admissurā quos velis habere, legere oportet amplo corpore, formosos, nulla parte corporis inter se non congruenti. Qualis futurus sit equus, è pullo coniectari potest, si caput habet non magnum, nec membris cōfusus: si est oculis nigris, naribus non angustis, auribus applicatis, non angusta iuba, crebra, fusca, subcrispa, sub tenuibus setis implicata in dexteriore partē ceruicis, pectus latū & plenum, humeris latis, vētre modico, lumbis deorsum versum pressis, scapulis latis: spina maximè duplici, sin minus, non extanti. coda am-
 pla, subcrispa: cruribus rectis & æqualibus, geni-
 bus rotundis, nec magnis, nec introrsus spectati-
 bus: ungulis duris. toto corpore vt habeat venas, quæ animaduerti possint: quod qui huiuscemodi sit, & cū est æger, ad medendum est appositus: corpore multo. De stirpe magni interest quæ sint, q̃ genera sunt multa. Itaq; ad hoc nobiles à regionibus dicuntur. In Græcia Thessalici equi, à terra Appuli, ab Rosea Roseani. Equi boni futuri signa sunt, si cum gregalibus in pabulo cōtendit, in currendo, aliāve quæ re, quo potior sit: si cū flumē trauehundū est, gregi in primis prægreditur, ac non respectat alios. Emptio equina similis ferè ac boum & asinorū, quod eisdē rebus in em-
 ptione dominū mutāt: vt in Mamiliæ actionibus

domi-
 niū mu-
 tatur:

sunt perscripta. Equinum pecus pascendum in pratis potissimum herba : in stabulis ac præsepibus, arido sæno. Cum pepererunt, ordeo adiecto bis die danda aqua. Horum fœturæ initium admissio facere oportet, ab æquinoctio verno ad solstitium, ut partus idoneo tempore fiat. Duodecimo enim mense, die decimo aiunt nasci. Quæ post tempus nascuntur, ferè vitiosa atque inutilia existunt. Admittere oportet, cum tempus anni venerit, bis in die, mane & vespere. Peroriga enim appellatur quisquis admittit. eo enim adiutante equæ alligatæ, celerius admittuntur, neque equi frustra cupiditate impulsu semen eiciunt. Quoad satis sit admitti ipsæ significant, quod se defendunt. Si fastidium salendi est, scilla ^{modi-}medium conterunt cum aqua ad mellis crassitudinem: tum ea re naturam equæ, cum menses ferunt, tangunt: contra, ab locis equæ nares equi tangunt. Tametsi incredibile quod usu venit, memoriæ mandandum: Cum equus matrem ut saliret adduci non posset, & eum capite obvoluto peroriga adduxisset, & coegisset matrem ^{velum}inire, cum descendentem ^{demp.}dempisset ab oculis, ille impetum fecit in eum, ac mordicus interfecit. Cum conceperunt equæ, videndum ne aut laborent plusculum, aut ne frigidis locis sint: quod algor maximè prægnantibus obest. Itaque in stabulis ab humore prohibere oportet humum, clausa habere ostia, ac fenestras, & inter singulas præsepibus intericere longurios, qui eas discernant, ne inter se pugnare possint. Prægnantem neque implere cibo, neque esurire oportet. Alternis qui admittunt, diuturniores equos & meliores pullos fieri dicunt. Itaque ut restibiles segetes essent exuctiores, sic quotannis quæ prægnantes

gnantes fiant. In decem diebus secundum partum cum matribus in pabulum prodigendum. Ne vngulas comburat stercus cauendum. Quinquemestribus pullis factis, cum redacti sunt in stabulum, obiciendum farinam ordeaceam molitam cum furfuribus, & siquid aliud terra natum libenter edent. Anniculis iam factis dandum ordeum & furfures, usque quoad erunt lactentes. Neque prius biennio confecto à lacte remouendum. Eosque, cum stent cum matribus, interdum tractandum, ne, cum sint diiuncti, exterreantur. Eademque causa ibi frenos suspendendum, ut equuli oculis consuescant & videre eorum faciem, & è motu audire crepitus. Cum iam ad manus accedere consuerint, interdum imponere iis puerum bis aut ter, primum in ventrem, postea iam sedentem. hæc facere cum sit trimus: tum enim maxime crescere, ac lacertosum fieri. Sunt qui dicant post annum & sex menses equulum domari posse: sed melius post trimum: à quo tempore farrago dari solet. Hæc enim purgatio maxime necessaria equino pecori. quod diebus decem facere oportet, nec pati alium vllum cibum gustare. Ab undecimo die usque ad quartumdecimum dandum ordeum, quotidie adiiciendo minutatim. Quod quarto die feceris, in eo decem diebus proximis manendum. ab eo tempore mediocriter exercendum, & cum sudarit, perungendum oleo. Si frigus erit, in equili faciendus ignis. Equi, quod alii sunt ad rem militarem idonei, alii ad vecturam, alii ad admissuram, alii ad cursuram, non item sunt spectandi atque habendi. Itaque peritus bellii alios eligit, atque alit, ac docet: aliter quadrigarius, ac desultor. neque idem qui vectarios facere vult, ad ephippium aut ad prædam: quod ut dicitur

ad rem militarem, quòd ibi ad castra habere volunt acres. Sic contrà in viis habere malunt placidos: propter quod discrimen maximè institutum vt castrentur equi, demptis enim testiculis fiunt quietiores: & ideo quòd semine carent, ii canterii appellati, vt in suis, maiales: gallis galinaceis, capi. De medicina: vel plurima sunt in equis & signa morborum, & genera curationum, quæ pastorem scripta habere oportet. Itaque ob
 κτηνία hoc in Graecia potissimùm medici pecorum ἰπ-
 τῶν πιάττοι appellati.

De mulis & hinnulis. C A P. VIII.

C V M hæc loqueremur, venit à Menate libertus, qui dicat liba absoluta esse, & rem diuinam paratam, si vellent, venirent illuc, & ipsi pro se sacrificarentur. Ego verò, inquam, vos ire non patiar antequam mihi reddideritis tertium actum, de mulis, de canibus, de pastoribus. Brevis oratio de istis, inquit Murrius. nam muli & hinni, bigeneri atque insititii, non suo pte genere ab radicibus. ex equa enim & asino fit mulus: contrà ex equo & asina hinnus. Vterque eorum ad vsum utilis, partu fructus neuter. Pullum asininum à partu recentem subiiciunt equæ, cuius lacte ampliores fiunt, quòd id lacte, quàm asininum ac alia omnia, dicunt esse melius. Præterea educant eum paleis, scæno, ordeo. Matri supposititiæ quoque inferuiunt, quo equa ad ministerium lactis cibum pullo præbere possit. Hic ita eductus à primo, potest admitti. neque enim aspersionantur, propter consuetudinem equinam. Hunc minorem si admiseris, & ipse citius senescit, & quæ ex eo concipiuntur fiunt deteriora. Qui non habent eum asinum quem supposuerunt equæ, & asinum admiscerium habere volūt,

de asinis quem amplissimum formosissimumque possunt, eligunt: quique seminio natus sit bono: Arcadico, ut antiqui dicebant: ut nos experti sumus, Reatino: ubi tricenis ac quadrigenis millibus admissarii aliquot venierunt. quos enim item ut equos, stipulamurque in emendo, ac facimus in accipiendo idem quod dictum est in equis. Hos pascimus præcipuè fœno atque ordeo, & id ante admissuram largius facimus, ut cibo suffundamus vires ad fœturam. Eodem tempore quo equos adducentes, iidemque ut ineant equas^{per} perorigas curamus. Cum peperit equa mulam aut mulam, nutricantes educamus. Hi, si in palustribus locis atque vliginosis nati, habent ungulas molles. Iidem si exacti sunt æstiuo tempore in montes (quod fit in agro Reatino) durissimis ungulis fiunt. In grege mulorum parando, spectanda ætas & forma: alterum, ut vecturis sufferre labores possint: alterum, ut oculos aspectu delectare queant. Hisce enim binis coniunctis omnia vehicula in viis ducuntur. Hæc me Reatino auctore probares^{mi At-} mi equarum greges haberes, ac mulorum greges^{tice,} vendidisses. Hinnus, qui appellatur, est ex equo^{nisi} & asina: minor quam mulus corpore, plerunque rubicundior, auribus ut equinis, iubam & caudam similem asini. Item in ventre est, ut equus, menses duodecim. Hosce item ut equulos & educant & alunt, & ætatem eorum ex dentibus cognoscunt.

De canibus.

CAP. IX.

RELINQVITVR, inquit Atticus, de quadrupedibus, quod ad canes attinet, maxime ad nos, qui pecus pascimus lanare. Canis enim ita

G. ii.

custos pecoris, vt eius, quod eo comite indiget ad se defendendū. In quo genere sūt maximè oues, deinde capræ. Has enim lupus captare solet, cui opponimus canes defensores. In suillo pecore tamen sunt quæ se vindicent sues, verres, maiales, scrofæ. prope enim hæc apri, qui in siluis sape dentibus canes occiderunt. Quid dicam de pecore maiore: cum sciam mulorum gregem, cum pasceretur, eoque venisset lupus, ultro mulos circumfluxisse & ungulis cædendo eum occidisse & tauros solere diuersos assistere clunibus continuatos, & cornibus facillè propulsare lupos. Quare de canibus, quoniam genera duo, vnum venaticum, & pertinet ad feras bestias ac siluestres: alterum, quod custodiæ causa paratur, & pertinet ad pastorem: dicam de eo ad formā artis expositam in nouem partes. Primum ætate idonea parandi, quod catuli & vetuli neque sibi neque ouibus sunt præsidio, & feris bestiis nonnunquā prædæ. Facie debent esse formosi, magnitudine ampla, oculis nigrantibus aut ravis, naribus congruentibus, labris subnigris aut rubicundis, neque resimis superioribus, nec pendulis subtus, mento suppresso, & ex eo enatis duobus dentibus dextra & sinistra, paulo eminulis superioribus, directis potius quàm brocchis: acutos quos habeant, labro tectos: capitibus & auriculis magnis ac flaccis: crassiss ceruicibus ac collo: internodiis articularum longis: cruribus rectis, & potius varis quàm vatiis: pedibus magnis & altis, qui ingredienti ei displodantur: digitis discretis: vnguibus duris, ac curuis: solo, nec vt corneo, nec nimium duro, sed vt fermentato ac molli: à feminibus summis corpore suppresso: spina neque eminula neque curua: cauda crassa: latratu

gravi: hiatu magno: colore potissimum albo, quod in tenebris specie leonina. Præterea scæminas volunt esse mammosas, æqualibus papillis. Item videndum ut boni seminii sint, itaque à regionibus appellantur Lacones, Epirotici, Sallentini. Videndum ne à venatoribus aut laniis canes emas. alteri, quod ad pecus sequendum inertes: alteri, si viderint leporem, aut ceruum, quod eum potius quam oues sequentur. Quare aut à pastoribus empta melior, quæ oues sequi consuevit: aut sine vlla consuetudine quæ fuerit. canis enim facilius quid assuescit, eaque consuetudo firmior quæ sit ad pastores, quam quæ ad pecudes, P. Aufidius Pontianus Amiterninus, cum greges ouium emisset in Vmbria vltima, quibus gregibus sine pastoribus canes accessissent: pastores ut deducerent in Mletapontinos saltus, & Heracleæ emporium: inde cum domum redissent qui ad locum deduxerant, è desiderio hominum diebus paucis postea canes sua sponte, cum dierum multorum via interesset, sibi ex agris cibaria præbuerunt, atq; in Vmbriam ad pastores redierunt. Neque eorum quisquam fecerat quod in agricultura Saserna præcepit, qui vellet se à cane sectari, uti ranam obiciat coctam. Magni interest ex semine esse canes eodem, quod cognati maximè inter se sunt præsidio. Sequitur quartum de emptione: sit alterius, cum à priore domino, secundo traditum est. De sanitate & noxa stipulationes fiunt eadē quæ in pecore: nisi quod hîc vtiliter exceptum est. Alii pretium faciunt in singula capita canum: alii, ut catuli sequatur matrem: alii, ut bini catuli vnius canis numerum obtineant, ut solent bini agni, ouis. Plerique, ut accedant canes qui consueverunt esse vnâ. Cibatus

anti-
quum,
βελ-
μῆ
χύων, a-
periāt

canis propior hominis quàm ouis. Pascitur enim è culina & ossibus, non herbis aut frondibus. Diligenter vt habeant cibaria prouidendum, fames enim hos ad quærendū cibum ducet, si nō præbebitur, & à pecore abducet. Nisi si (vt quidā putant) etiam illuc peruenerint, prouerbiū vt tollunt " antiquum : vel etiam vt μῶνον aperiant de Actæone, atque in dominū afferant dentes. Nec non ita panem ordeaceum dandum, vt non potius eum in lacte des intritum: quòd eo consueti cibo vti, à pecore nō citò desciscunt. Morticinæ ouis non patiuntur vesci carne, ne ducti sapore minus se abstineant. Dant etiam ius ex ossibus, & ea ipsa ossa contusa. dentes enim facit firmiores, & os magis patulum, propterea quòd vehementius diducuntur malæ, acriorésque fiunt, propter medullarum saporem. Cibum capere consueſcūt interdiu, vbi pascuntur: vesperi, vbi stabulantur. De fœtura. principium admittendi faciunt veris principio. tunc enim dicuntur catulire, id est, ostendere velle se maritari. Quæ cū admissæ, pariunt circiter solstitio. prægnautes enim solent esse ternos menses. In fœtura dandum potius ordeaceos quàm triticeos panes. magis enim eo aluntur, & lactis præbent maiorem facultatem. In nutritu secundum partum si plures sunt, statim eligere oportet quos habere velis, reliquos abii-cere. Quàm paucissimos reliqueris, tam optimi in alendo fiunt propter copiam lactis. Substernitur eis acus, aut quid item aliud, quòd molliore cubili facilius educantur. Catuli diebus x x videre incipiunt. Duobus mensibus primis à partu non diiunguntur à matre, sed minutatim desuefiunt. Educunt eos plures in vnum locum, & irritant ad pugnandum, quo fiant acriores: neq; de-

fatigari patiuntur, quo fiant segniores. Consue-
 quoque faciunt vt alligari possint, primùm leui-
 bus "vinclis: quæ si abrodere conantur, ne id cō-
 fuecant facere, verberibus eos detertere solent.
 Pluuuis diebus cubilia substernenda fronde aut
 pabulo: duabus de causis, vt ne oblinantur, aut
 perfrigescant. Quidam eos castrant, quòd eo mi-
 nus putant relinquere gregem: quidam non fa-
 ciunt, quòd eos credūt minus acres fieri. quidam
 nucibus Græcis in aqua tritis perungunt aures, &
 inter digitos: quòd muscæ, & ricini, & pulices so-
 leant (si hoc vngue non sit vsus) ea exulcerare.
 Ne vulnerentur à bestiis, imponuntur his colla-
 ria, quæ vocantur "mælium, id est, cingulum cir-
 cum collum ex corio firmo, cum clauulis capita-
 tis: quæ intra capita insuitur pellis mollis, ne no-
 ceat collo duritia ferri. Quòd si lupus aliufve quis-
 tra
 his vulneratus est, reliquas quoq; canes facit, quæ
 id non habent, vt sint in tuto. Numerus canum
 pro pecoris multitudine sollet parari. Ferè modi-
 cum esse putant, vt singuli sequantur singulos o-
 piliones: de quo numero alius alium modū con-
 stituit. Quòd si sunt regiones vbi bestia sint mul-
 tæ, debent esse plures. quod accidit iis qui per
 calles siluestres longinquos solent comitari in
 æstua & hiberna. Villatico verò gregi in fun-
 dum satis esse duo, & id marem & feminam. Ita
 enim sunt assiduiore, quòd cum altero idem fit
 acrior: & si alter indefinenter æger est, ne sine
 cane grex sit. Cùm circumspiceret Atticus ne-
 quid præterisset, Hoc silentium, inquam, vocat
 alium ad partes.

De pastoribus.

CAP. X.

R E L I Q V V M enim in hoc actu, quot &
 quod genus sint habendi pastores. Cossinius ad
 G. iiii.

maiores pecudes, ætate superiores: ad minores, etiam pueros: & utroq; horum firmiores, qui in
 collibus "callibus versentur, quàm eos qui in fundo "quotidie ad villam redeant. Itaq; in saltibus licet videre iuventutem, & eam ferè armatam, cùm in fundis non modò pueri sed etià puellæ pascant.
 Qui "Qui pascunt eos, cogere oportet, in pastione diè totum esse, pascere communiter. Contra, pernoctare ad suum quenque gregem, esse omnes sub vno magistro pecoris: eum esse maiorem natu potius quàm alios, & peritiorem quàm reliquos: quòd iis qui ætate & scientia præstant, animo æquiore reliqui parent. Ita tamen oportet ætate præstare, ut ne propter senectutem minus sustinere possit labores. Neque enim senes neq; pueri
 collibus "callium difficultatem, ac montium arduitatem atque asperitatem faciliè ferunt. quod patiendum illis qui greges sequuntur, præsertim armatissimos, ac caprinos, quibus rupes ac siluæ ad pabulandum cordi. Formæ hominū legendæ, ut sint firmæ, ac veloces, mobiles, expeditis membris: qui nō solùm pecus sequi possint, sed etiam à bestiis ac prædonibus defendere, qui onera extollere in iumenta possint, qui excurrere, qui iaculari. Nō omnis apta natio ad pecuariam, quòd neque basculus, neque turdulus idonei: Galli appositissimi, maximè ad iumenta. In emptionibus dominum legitimum sex ferè res perficiunt, si hæreditatem iustam adiit: si, ut debuit, mancipio ab eo accepit à quo iure civili potuit: aut si in iure cessit cui potuit cedere, & id ubi oportuit: aut si usu cepit: aut si è præda sub corona emit: tumve cū in bonis sectione cuius publicè venit. In horum emptione solet accedere peculium, aut si excipiet stipulatio, intercedere sanum eum

esse, furtis noxifq; solutum. Aut si mancipio non datur, dupla promittitur; aut, si ita pacti, simpla. Cibus eorum debet esse interdum separatim vniuscuiusque gregis. Vespertinus in cœna, qui sunt sub vno magistro, communis. Magistrum providere oportet ut omnia sequantur instrumenta quæ pecori & pastoribus opus sunt, maximè ad victum hominum & ad medicinam pecudum. ad quam rem habent iumenta dosuaria domini, alii equas: alii pro his quid aliud quod onus dorso ferre possit. Quod ad foeturam humanam pertinet pastorum, qui in fundo perpetuò manent, facile est, quòd habeant conseruam in villa. nec hac venus pastoralis lógius quid quærit. Qui autem sunt in saltibus, & siluestribus locis pascunt, & non villa sed casis repētinis imbres vitant: his mulieres adiungere, quæ sequantur greges, ac cibaria pastoribus expediāt, eosque assiduiore faciant, vtile arbitrati multi. Sed eas mulieres esse oportet firmas, non turpes, quæ in opere (ut in multis regionibus) nō cedant viris, ut in Illyrico passim videre licet: " quòd vel pascere pecus, vel quæ ad focum afferre ligna, ac cibum coquere, vel ad casas instrumentum seruare possunt. De nutritu hoc dico, easdem ferè & nutrices & matres. Tremellius simul aspicit ad me, Et ut te audii dicere, inquit, cum in Liburniam venisses, te vidisse matres familiās eorum afferre ligna, & simul pueros quos alerent, alias singulos, alias binos, quæ ostenderent foetas nostras, quæ in conopeis iacent dies aliquot, esse " leuuncidas ac contemnendas. Cui ego, Certè, inquam. nam in ^{luri-} Illyrico hoc amplius: pręgnantem sæpe, cum ve- ^{das, mu-} nit pariendi tempus, non longè ab opere disce- ^{cidas,} dere, ibique enixam puerum referre, quem non ^{& cõt.}

peperisse, sed inuenisse putes. nec non etiam hoc, quas virgines ibi appellant, nonnunquam annorum xx, quibus mos eorum non denegauit ante nuptias ut succumberent quibus vellent, & incomitatis ut vagari liceret, & filios habere. Quæ ad valetudinem pertinent hominum, ad pecoris, ut sine medico curari possint, magistrû scripta habere oportet. Is enim sine literis idoneus non est, quod rationes dominicas pecuarias conficere nequicquam rectè potest. De numero pastorum alii angustius, alii laxius cõstituere solent. Ego in octogenas hirtas oues singulos pastores constitui, Atticus in centenas. In gregibus ouium, sed magnis, quos milliarios faciunt quidam, facilius de summa hominum detrahere possunt, quàm de minoribus, ut sunt & Attici & mei. Septingenarii enim mei: tu, opinor, octingenarios habuisti. Nec tamen non ut nos arietum decimam partem. Ad equarum gregem quinquagenarium bini homines. utique vterque horum ut secum habeat equas domitas singulas in iis regionibus, in quibus stabulari solent equas abigere: ut in Apulia & in Lucanis accidit sæpe.

Attici.
Tremel-
li⁹, Se-
pting.

stabu-
larii

De lacte, caseo, lana.

CAP. XI.

QVONIAM promissa absoluiamus, inquit, eamus. Siquidem, inquam, adieceritis de extraor dinario pecudum fructu, ut prædictum est de lacte in eo, & tonsura lanæ. Est omnium rerum, quas cibi causa capimus, liquentium maximè alibile: & id, ouillum, inde caprinum. Quod autem maximè perpurget, est equinum, tum asininum, dein bubulum, tum caprinum. Sed horum sunt discrimina quædam, & à pastionibus, & à pecudum natura, & à multu. A pastionibus: quod fit ab ordeo, & stipula, & omnino arido & firmo cibo pecude pasta,

Sed,
inquam,
siquid
adieci.

id alibile. ad perpurgandum, id quod à viridi pascuo, & eo magis fluxè ex herba, quæ ipsa sumpta perpurgare corpora nostra solet. A pecudū natura, quod lac melius est à valentibus, & ab iis quæ nondum veteres sunt, quàm si est contrā. A mulgendo atque ortu optimum est id quod neque emunctū longè abest à mulso, neque à partu continuo est sumptum. Ex hoc lacte casei qui fiunt, maximi cibi, sunt bubuli, & qui difficillimè trāseant sumpti. Secundò, ouilli, minimi cibi: & qui facillimè deiciātur, caprinū. Est etiam discrimen vtrum casei molles ac recētes sint, an aridi & veteres. Cū molles sunt, magis alibiles, in corpore non resides: veteres & aridi, contrā. Caseum facere incipiunt à Vergiliis vernis exortis ad æstivas Vergilias. Mulgent vere ad caseum faciendū maner: aliis tēporibus, meridianis horis: tametsi propter loca & pabulum disparile, non vsquequaque idem fit. In lactis duos congios addunt coagulum magnitudine oleæ, vt coeat, quod melius leporinum & hœdinū quàm agninum. Alii pro coagulo addunt de fici ramo lac, & acetum. aspergūt item aliis aliquot rebus: quod Græci appellant *ἀλλίον*, alii *ῥαίχρουν*. Non negarim, inquam, ideo *ἀλλίον* apud diuæ Rumiæ sacellum à pastoribus satam *πρόν*. ficum. Ibi enim solent sacrificari lacte pro vino, & pro lactentibus. mammæ enim rumis, siue rumæ (vt ante dicebāt) à rumi: & inde dicūtur subrumi agni: lactentes, à lacte. Quin aspergi solent sales: melior fossilis quàm marinus. De tonsura ouīū, primū animaduerto ante quàm incipiam facere, nū scabiem aut vlcera habeant: vt, si opus est, ante curētur quàm tondeantur. Tōsuræ tempus inter æquinoctiū vernum & solstitium, cū sudare incōperūt oves, à quo sudore recens lana

tonsa, lucida appellata est. Tonsas recētes eodem die perungunt vino & oleo : non nemo admixta cera alba & adipe suillo. Et, si ea tecta solet esse, quam habuit pellem iniectam, eam intrinsecus, eadem re perinungunt, & tegunt rursus. Siqua in tonsura plagam accepit, eum locum oblinunt pice liquida. Oves hirtas tōdent circiter ordeaceam messem: in aliis locis ante fœnificia. Quidam has in anno bis tondent, vt in Hispania citeriore, ac semestres faciunt tonsuras. Duplicem impendūt operam, quòd sic plus putant fieri lanæ: quo nomine quidam bis secant prata. Diligentiores tegeticulis subiectis oues tondere solent, nequi flocci intereant. Dies ad eam rem sumuntur sereni, & iis id faciunt ferè à quarta ad decimam horam: quoniam sole calidior tōsa, ex sudore eius lana fit mollior & ponderosior, & colore meliore. Quam demptam ac conglobatam, alii vellera, alii ^{vellu-} velumina appellant, ex quorum vocabulo animaduerti licet, prius lanæ vulsuram quàm tonsuram inuentam. Qui etiam nunc vellunt, antè triduo habent ieiunas, quòd languidæ minus radices lanæ retinent. Omnino tonsores in Italia primùm venisse ex Sicilia dicuntur post R. C. A. C C C C L I I I I, vt scriptum in publico Ardeæ in literis extat: eosq; adduxisse P. Ticinium Menam. Olim tonsores non fuisse adsignificant antiquorum statuae, quòd pleræque habent capillum & barbam magnam. Suscipit Cossinius, Vt fructum ouis è lana ad vestimentum, sic capra pilos ministrat ad vsum nauticum, & ad bellica tormenta, & fabrilia vasa. Neque non quædam nationes harum pellibus sunt vestitæ, vt in Getulia & in Sardinia. Cuius vsum apud antiquos quoque Græcos fuisse apparet, quòd in tragœdiis

vellu-
mia

senes ab hac pelle vocātur *σιφνεϊαι*: & in comæ-
diis, qui in rustico opere morantur: vt apud Cæ-
cilium in Hypobolimæo habet adolescens, apud
Terētium in Heautontimorumenō senex. Ton-
dentur, quòd magnis villis sunt in magna parte
Phrygiæ: vnde cilicia & cætera eius generis ferri
solent. Sed quòd primùm ea tonsura in Cilicia
sit instituta, nomen id Cilicas adiecisse dicunt.
Illi hoc. neque ab hoc quod mutaret Cossinius.
Et simul Vituli libertus in urbem veniēs ex hor-
tis diuertitur ad nos, Et ego ad te missus, inquit,
ibam domum, rogatum ne diem festum faceres
breuiorem, & maturè venires. Itaque discedimus
ego & Scrofa in hortos ad Vitulum: Niger in
Turrani nostri. illi partim domum, partim ad
Lenatem.

Vitulu
Nigrū
Turan-
nium.
Mox
illi

M. TERENTII VARRO-

NIS DE RE RVSTICA,

LIBER III.

Qui est de villaticis pastionibus.

*De pastione villatica, & de agresti, que etiam pe-
cuaria appellatur.*

CAP. I.

QVAM DUX VITÆ traditæ sint homi-
num, rustica & urbana, Q. Pinni,
dubium non est quin hæ non so-
lùm locū discretæ sint, sed etiam loco
tempore diuersam originem ha-
beant. antiquior enim multo rusti-
ca: quòd fuit tempus cùm rura colerēt homines,

neque urbem haberent. Etenim vetustissimum oppidum cum sit traditum Græcum, Bœotix Thebæ, quod rex Ogyges ædificavit: in agro Romano Roma, quam Romulus rex. Nam in hoc nunc denique est ut dici possit, non cum Ennius scripsit,

Septingenti sunt, paulo plus aut minus, anni, (est.

Augusto augurio postquam inclita cōdita Roma Thebæ, quæ ante cataclysmum Ogygi cōdita dicuntur, eæ tamen circiter duo millia annorum & ceterum sunt, quod tempus si referas ad illud principium quo agri coli sunt coepti, atque in casis & tuguriis habitabant, nec murus nec porta quid esset sciebant: immani numero annorum urbanos agricolæ præstāt. nec mirum, quod diuina natura dedit agros, ars humana ædificauit vrbes. cum artes omnes dicantur in Græcia intra mille annorum repertæ, agri nunquam non fuerint in terris qui coli possint. Neque solum antiquior cultura agri, sed etiam melior. Itaque non sine causa maiores nostri ex vrbe in agris redigebant suos ciues, quod & in pace à rusticis Romanis alebantur, & in bello ab his tuebantur. Nec sine causa Terram eandem appellabant matrem & Cererem, & qui eam colerent, piam & utilem agere vitam credebant, atque eos solos reliquos esse ex stirpe Saturni regis. Cui consentaneum est quod initia vocantur potissimum ea quæ Cereri fiunt sacra. Nec minus oppidi quoque nomen Thebæ indicat antiquiorem esse agrum, quod ab agri genere, non à cōditore nomen ei est impositum. Nam lingua prisca & in Græcia Æoleis Bœotii sine afflatu vocant collis Tebas: & in Sabinis quæ è Græcia venerunt Pelasgi, etiam nunc ita dicunt. Cuius vestigiū in agro Sabino via Salaria non longè à Reate

milliarius clius appellatur Thebæ. Cum agriculturam primo propter paupertatem maximè indiscretam haberent, quòd à pastoribus, qui erant orti in eodem agro, & ferebant & pascebant: qui postea creuerunt, peculia diuiserunt, ac factum ut dicerentur alii, agricolæ, alii, pastores. Quæ ipsa pars duplex est, tametsi ab nullo satis discreta: quòd altera est villatica pastio, altera, agrestis. Hæc nota & nobilis, quòd & pecuaria appellatur, & multū homines locupletat, & ob eam rem aut conductos aut emptos habent saltus. Altera, villatica, quòd humilis videtur, à quibusdam adiecta ad agriculturam, cum esset pastio: neq; explicata tota separatim, quod sciam, ab ullo. Itaque cum putarem esse rerū rusticarum quæ cōstituta sunt fructus causa tria genera, vnū de agricultura, alterum de re pecuaria, tertium de villaticis pastionibus: tres libros institui, è quibus duo scripsi. primum ad Fundaniam uxorem de agricultura, secundum de pecuaria, ad Turraniū Nigrum: qui reliquus est tertius de villaticis fructibus, in hoc ad te mitto, quòd visus sum debere pro nostra vicinitate & amore scribere potissimū ad te. Cum enim villam haberes opere tectorio & intestino ac pauimentis nobilibus lithostrotis spectandam, parum putasses esse ni tuis quoque literis exornati parietes essent. Ego quoque, quo ornatioꝛ ea esse posset fructu quā factu, quoad facere possem, hæc ad te misi, recordatus de ea re sermones, quos de villa perfectā habuissemus. De quibus exponendis initium capiam hinc.

Rursum de duobus pastionum generibus, item de villa.

CAP. II.

COMITIIS & dilitiis cum sole caldo ego & Q. Axius senator tribulis suffragiū tulissemus, &

candidato, cui studebamus, vellemus esse præsto, cum domum rediret: Axius mihi, Dum diribentur, inquit, suffragia, vis potius villæ publicæ vram vmbra, quam priuati candidati tabella, dū ita ædificemus nobis? Opinor, inquam, non solum quod dicitur, Malum consilium, consultori esse "est pessimum: sed etiam bonum consilium, qui consulit, & qui consulitur, bonum habendum. itaque imus, venimus in villam. Ibi Appiū Claudium augurem sedētem inuenimus in subselliis, vt consuli, siquid vsus poposcisset, esset præsto. Sedebat ad sinistram ei Cornelius Merula, consulari familia ortus, & Fircellius Pauo Reatinus: ad dextram Minutius Pica, & M. Petronius Passer. Ad quem cum accessimus, Axius " Appius subridens, Recipis nos, inquit, in tuum ornithonā, vbi sedes inter aues? Ille, Ego verò, inquit, te præsertim, cuius aues hospitales etiā nūc ructor, quas mihi apposuisti paucis ante diebus in villa Reatina, ad lacum Velini eunti de controuersis Interamnatium & Reatinorum. Sed non hæc, inquit, villa, quanquam ædificarūt maiores nostri, frugalior ac melior est quā tua illa perpolita in Reatino. Nuncubi hic vides citrum, aut aurum, num minium, aut armenium? num quod emblemā, aut lithostrotum? quæ illic omnia contrā. Et cum hæc sit communis vniuersi populi, illa folius tua: hæc, quò succedant è campo ciues, & reliqui omnes, illa, quò equæ & asini: præterea cum ad Remp. administrandam hæc sit utilis, vbi cohortes ad delectum consuli adductæ confidunt, vbi arma ostendant, vbi censores censu admittant populum: tua, inquit, hæc in campo Martio extremo utilis, & nō deliciis sumptuosior quā omnes omnium Reatinæ: tum & oblita tabulis est,

est pictis, nec minus signis ornata. "Ad mea, ve-
 stigium vbi sit nullum Lyssippi, aut Antiphili,
 sed crebra satoris & pastoris. & cum villa non sit
 sine fundo magno, & eo polito cultura, tua ista
 neque agrum habet vllum, nec bouem, nec e-
 quam. Denique quid tua habet simile villæ illius
 quam tuus auus & proauus habebat? Nec enim
 vt illa, fœnificia videt arida in tabulato, nec
 vindemiâ in cælla, neq; in grânario messim. Nā
 quod extra urbem est ædificium, nihilo magis
 ideo est villa quam eorum ædificia qui habitāt
 extra portam flumentariam, aut in Æmilianis.
 Appius subridēs, Quoniam ego ignoro (inquit)
 quid sit villa, velim me doceas: ne labar impru-
 dentia, quòd volo emere à M. Seio in Ostiensi vil-
 lam. Quòd si ea ædificia villæ non sunt, quæ as-
 num tuum, quem mihi quadraginta millibus
 emptum ostendebas apud te, non habent, me-
 tuo ne pro villa eman Ostiæ in litore Seianas
 ædes. Quod ædificium hic me L. Merula impulit
 vt cuperem habere, cum diceret nullam se acce-
 pisse villā qua magis delectatus esset, cum apud
 eum dies aliquot fuisset. Nec tamen ibi se vidis-
 se tabulam pictam, neque signum aheneum, aut
 marmoreum vllum: nihilo magis torcula vasa
 vindemiatoria, aut serias olearias, aut trapetas.
 Axius aspicit Merulam, Et quid igitur (inquit) est
 ista villa; si nec urbanā habet ornamenta, neque
 rustica membra? Cui ille, Non minus villa tua
 "erit ad angulum Velini, quam neque pictor ne-
 que tector vidit vnquam," quam in Rosca, quæ
 est polita opere tectorio eleganter, quam domi-
 nus habes communem cum asino. Cum signifi-
 casset nūtu, nihilo minus esse villam eam quæ
 esset simplex rustica, quam eam in qua esses

vtrunque, & ea & urbana, & rogasset quid ex his
 rebus colligeret, Quid, inquit, si propter pastio-
 nes tuus fundus in Rosca probandus sit: & quod
 ibi pascitur pecus, ac stabulatur, rectè villa appel-
 latur? Hæc quoque simili de causa debet voca-
 ri villa, in qua propter pastiones fructus capiun-
 tur magni. Quid enim refert utrū propter oves
 an propter aues fructus capias? Anne dulcior est
 fructus apud te ex bubulo pecore, vnde apes na-
 scuntur, quàm ex apibus, quæ ad villam in alvea-
 riis opus faciunt, & num pluris nūc tu è villa il-
 lic natos verres Lanio vendis, quàm hīc apros
 millia-
 rios e-
 mis? "macellarios Seius? Qui minus ego, inquit Axius,
 istas habere possum in Reatina villar nisi si apud
 Seium Siculum sit mel, Corsicum in Reatino: &
 hic aprum glans cum pascit emptitia, facit pin-
 guem, illic gratuita exilem. Appius, Possit ad te
 fieri, inquit, Seianas pastiones non negavit Me-
 rula: ego nō esse ipse vidi. Duo enim genera cum
 sint pastionum: vnum agreste, in quo pecuariæ
 sunt: alterum villaticum, in quo sunt gallinæ, ac
 columbæ & apes, & cætera quæ in villa solent
 pasci: de quibus & Pœnus Mago & Cassius Dio-
 nysius, & alii quid separatim ac dispersim in li-
 bris reliquerunt, quos Seius legisse videtur, &
 ideo ex his pastionibus ex vna villa maiores fru-
 ctus capere, quàm alii faciunt ex toto fundo.
 Certè, inquit Merula. nam ibi vidi greges ma-
 gnos anserum, gallinarum, columbarū, gruum,
 pauonum, nec nō glirium, piscium, aprorum, &
 cætera
 "cætera venationis. ex quibus rebus scriba libra-
 rius libertus eius qui apparuit Varroni, & me ab-
 sente patrono hospitio accipiebat, in annos sin-
 gulos plus quinquagena millia è villa carpere di-
 cebat. Axio admiranti, Certè nosti, inquam, ma-

terteræ meæ fundum in Sabinis, qui est ad quartum & viceſimum lapidem via ſalaria à Roma. Quidni inquit, vbi æſtate diem meridiæ diuide-
re ſoleam, cùm eo Reate ex vrbe, aut cùm inde venio hieme noctu ponere caſtra. Atque in hac villa qui eſt ornithon, ex eo vno quinque millia ſcio veniſſe turdorū denariis ternis, vt ſexaginta millia ea pars reddiderit eo anno villæ, bis tantū quàm tuus fundus ducentum iugerū Reate red-
dit. Quid ſexaginta inquit Axius. L x, L x. derides? ſexaginta inquam. Sed vt ad hunc bolum peruenias, opus erit tibi aut epulum, aut triumphus alicuius, vt tunc fuit Scipionis Metelli, aut collegiorum cœnæ, quæ tūc innumerabiles ex-
candefaciebant annonam macelli. Reliquis an- nis omnibus & hanc expectabis ſummam: ſpero non tibi decoquet nō ornithon. Neque hoc ac-
cidit his moribus, niſi raro, vt decipiaris. Quo- ne de-
tus quiſque enim eſt annus quo nō videas epu- cip.
lum, aut triumphum, aut collegia non epulari, quæ nunc innumerabiles incendunt annonam
Sed propter luxuriā, inquit, quodammodo epu-
lum quotidianū eſt intra ianuas Romæ. Nōne itē L. Albutius, homo (vt ſcitis) apprimè doctus,
cuius Luciliano charactere ſunt libelli, dicebat in Albano fundum ſuum paſtionibus ſemper vinci
à villa: agrum enim minus dena millia reddere,
villam plus vicena. Idem ſecundum mare quo loco veller, ſi paraffet villam, ſe ſupra centū mil-
lia è villa recepturum. Age non M. Cato nuper,
cùm Luculli accepit tutelam, è piſcinis eius qua-
draginta millibus ſextertiis vendidit piſces? A-
xius, Merula mi, inquit, recipe me quæſo diſcipu-
lum villaticæ paſtionis. Ille, Quin ſimulac pro-
miſeris minerual, incipiam, inquit: id eſt cœnam.

Ego verò non recuso, vel hodie ex ista pastione crebro. Appius, Credo simulac primùm ex isto villatico pecore mortui erunt anseres, aut pavones. Cui ille, Quid enim interest vtrum mortuinas editis volucres, an pisces, quos nisi mortuos estis nunquam? Sed oro te, inquit, induce me in viam disciplinæ villaticæ pastionis, ac vim formamque eius expone Merula non graturatè.

Quæ in villa circumve eam ali vel pasci possint.

C A P. I I I.

PRIMUM, inquit, dominum scientem esse oportet earum rerû, quæ in villa circumve eam ali ac pasci possint, ita vt domino sint fructui ac delectationi. Eius disciplinæ genera sunt tria, ornithones, leporaria, piscinæ. Nunc ornithonas dico omnium alitum quæ intra parietes villæ solent pasci. Leporaria te accipere volo, nō ea quæ tritauī nostri dicebant, vbi soliti lepores sint, sed omnia septa afficta villæ quæ sunt, & habent inclusa animalia quæ pascantur. Similiter piscinas dico eas, quæ in aqua dulci aut salsa inclusos habent pisces ad villam. Harum singula genera minimùm in binas species diuidi possunt. In prima parte vt sint quæ terra modò sunt contenta: vt sunt pavones, turtures, turdi. Altera species sunt, quæ non sunt contenta terra solùm, sed etiam aquam requirunt: vt sunt anseres, querquedula, anates. Sic alterum genus illud venaticum duas habet diuersas species: vnam, in qua est aper, caprea, lepus. Altera item extra villam, quæ sunt, vt apes, cocleæ, glires. Tertiū generis aquatilis item species duæ, partim quòd habent pisces in aqua dulci, partim quòd in marina. De his sex partibus adhuc ista tria genera artificum paranda, aucu-

pes, venatores, piscatores: vt ab his emenda, quæ tuorum seruorum diligētia tuearis in fœtura ad partus, & nata nutrire saginaréque, in macellum vt perueniant. Neque non etiam quædam assumenda in villam sine retibus aucupis, venatoris, piscatoris: vt glires, cocleæ & gallinæ. Earum rerū cultura instituta prima, ea quæ in villa habentur. non enim solū augures Romani ad auspicia primū pararunt pullos, sed etiam patres familiæ rure. Secunda, quæ maceriæ ad villam venationis causa cluduntur, & propter aluearia. apes enim subter subgrundas ab initio villatico vsq̃ tecto. Tertia, piscinæ dulces fieri cœptæ, & è fluminibus captos recipere ad se pisces. Omnibus tribus his generibus sunt bini gradus, superiores, quos frugalitas antiqua: inferiores, quos luxuria posterior adiecit. Primus enim ille gradus antiquus maiorum ^{nostro-} " nostrum erat, in quo essent auaria duo duntaxat, in plano cohors in qua pascebantur gallinæ: & earum fructus erant oua & pulli. Alter sublimis, in quo erant columbæ in turribus, aut summa villa. Cōtrā, nunc auaria sunt nomine mutato, quòd vocantur ornithones, quæ palatum suaue domini parauit, vt tecta maiora habeant, quàm tum ^{habebant tota vil-} " habebant, totas villas, in quibus stabulentur turdi ac pauones. Sic in secunda parte, ac leporario, ^{læ,} pater tuus, Axi, præterquam lepusculum è venatione vidit nunquam. Neque enim erat magnū id septum, quod nunc, vt habeant multos apros ac capreas, complura iugera maceris concludūt. Non tum, inquit, mihi, cū emisti fundum Thusculanum à M. Pisone in leporario apri fuerunt ^{multi?} " multi. In tertia parte quis habebat piscinam, nisi dulcem, & in ea duntaxat squalos ac

mugiles pisces? Quis contra nunc Rhinton non dicit sua nihil interesse, vtrum iis piscibus stagnum habeat plenum, an ranis? Non Philippus cum ad Immidium hospitem Casini diuertisset, & ei è tuo flumine lupum piscem formosum apposuisse, atque ille gustasset, & expuisset, dixit, Peream ni piscem putavi essey Sic nostra atas, inquam, luxuria propagauit leporaria, ac piscinas protulit ad mare, & in eas pelagios greges piscium renouauit. Non propter hos appellati Sergius Orata, & L. Murena? Quis enim propter nobilitatem ignorat piscinas Philippi, Hortensii, Lucullorum? Quare vnde velis me incipere Axi, dic.

De auibus in genere.

CAP. IIII.

ILLE, Ego vero, inquit (vt aiunt) post principia in castris, id est, ab iis potius temporibus, quam superioribus: quod ex pauonibus fructus capiuntur maiores quam è gallinis. Atque adeo non dissimulabo, quod volo, de ornithone primum, quod lucri fecerunt hoc nomen turdi. sexaginta enim millia Fircellina ex cande me fecerunt cupiditate. Merula, Duo sunt, inquit, ornithonis genera. vnum delectationis causa, vt Varro hic fecit noster sub Casino, quod amatores inuenit multos: alterum fructus causa, quo genere macellarii, & in vrbe quidam habent loca clausa, & rure maximè cōducta in Sabinis, quod ibi propter agri naturam frequentes apparent turdi. Ex his tertii generis voluit esse Lucullus coniunctum auarium, quod fecit in Thusculano, vt in eodē recto ornithonis inclusum triclinium haberet, vbi delicatè cœnaret, & alios videret in mazonomo positos coctos, alios volitare circum fenestras captos. Quod inutile inuenerunt. Nam

non tantum in eo oculos delectant intra fenestras aues volitantes, quantum offendit, quod alienus odor opplet nares.

De turdis. C A P. V.

Quod te malle arbitror Axi, dicam de hoc ornithone, quod fructus causa faciunt, unde non ubi sumuntur pingues turdi. Igitur testudo (ut peristylum tectum tegulis, aut rete) sit magna, in qua millia aliquot turdorum, ac merularum includere possint. Quidam cum eo adiiciunt præterea aues alias quoque, quæ pingues veneunt caræ, ut miliaria ac coturnices. In hoc tectum aquam venire oportet per fistulam, & eam potius per canales angustas serpere, quæ facile extergeri possint. Si enim late ibi diffusa aqua, & inquinatur facilius, & bibitur inutilius, & ex eis eaduca, quæ abundat per fistulam exire, ne luto aues laborent. Ostium habere humile & angustum, & potissimum eius generis quod cochleam appellant, ut solet esse in cauea, in qua tauri pugnare solent. Fenestras raras, per quas non videantur extrinsecus arbores, aut aues, quod earum aspectus ac desiderium macrescere facit volucres inclusas. Tantum luminis habere oportet, ut aues videre possint ubi assident, ubi cibus, ubi aqua sit. Tectorio recta esse leui circum ostia, ac fenestras, ne aqua intrare, inus, aliave quæ bestia possit. Circum huius ædificii parietes intrinsecus multos esse palos, ubi aues assidere possint. Præterea è periticiis inclinatis ex humo ad parietem, & in eis transversis gradatim modicis intervallis periticiis annexis ad speciem cancellorum scenicarum ac theatri. Deorsum in terram esse aquam quam bibere possint. Cibatui offas positas: ex maximè glomerantur ex ficis & farre mixto.

& periticas
inclinatas ex
h. a. p.
& in c.
transversas a-
lias gr.
m. i. a-
nexas

Diebus viginti antequam quis tollere vult turdos, largius dat cibum, quod plus ponit, & farre subtiliore incipit alere. In hoc tecto caueaque tabulata habeant aliquot, ad perticæ supplementum. Cōtra hoc auarium est aliud minus, in quo quæ mortuæ ibi sunt aues, vt domino numerū reddat, curator seruare solet. Cū opus sunt ex hoc auario vt sumantur idoneæ, excluduntur in minusculum auarium, quod est coniunctum cum maiore ostio, lumine illustriore, quod secluforium appellāt. Ibi cū eum numerum habet exclusum, quem sumere vult, omnes occidit.

seclu-
forio

Nō e-
nim vt
a. v. f.
pulos,
vt in

Hoc ideo in " secluso clām, ne reliqui, si videant, despondeant animum, atq; alieno tempore vēditoris moriantur. Nō vt aduenæ volucres pullos faciūt, in agro ciconiæ, in tecto hirundines, sic aut hīc aut illic turdi, qui cū sunt nomine mares, re vera fœminæ quoque sunt: neque id non secutum vt esset in merulis, quæ nomine fœminino mares quoque sint. Præterea volucres cū partim aduenæ sint, vt hirundines & grues: partim vernaculæ, vt gallinæ ac columbæ: de illo genere sunt turdi aduentitio, ac quotannis in Italiam trans mare aduolant, circiter æquinoctium autumnale, & eodem reuolant ad æquinoctium vernum. Et alio tempore turtures ac coturnices, immani numero. hoc ita fieri appar-

Pótia,
Palma
ria, Pā
dataria

ret in insulis propinquis " Pontiis, Palmaria, Pādataria. Ibi enī in prima volatura cū veniūt, morantur dies paucos requiescendi causa. Idēque faciunt cū ex Italia trans mare remeant. Appius Axio, Si quinque millia huc conieceris, inquit, & erit epulū ac triumphus, sexaginta millia quæuis statim in fœnus des licebit. Tum mihi, Tu dic illud alterum genus ornithonis, qui

animi causa constitutus à te sub Casino fertur:
 in quo diceris longè vicisse non modò archety-
 pon inuētoris nostri ὀρνιθοτομίας M. Læniī Stra-
 bonis, qui Brundisii hospes noster primus in pe-
 ristylo habuit exhedra cōclusas aues, quas pasce-
 ret obiecto rete, sed etiam in Tusculano magno
 ædificio Luculli. Cui ego, Cū habea sub op-
 pido Casino flumē, quod per villam fluat liqui-
 dum & altum, marginibus lapideis, latum pedes
 L V I I, & è villa in villam pontibus transeat, per
 lōgum P. DCCCCL, directum ab insula ad Mu-
 seum, quæ est à Vinio fluuiō, vbi confluit altera ^{altæ}
 aninis ad summum flumē, vbi est Museum: cir-
 cum huius ripas ambulatio sub dio, pedes lata
 denos. Ab hac ambulatione in agrum versus, or-
 nithonis locus ex duabus partibus dextra & si-
 nistra maceriis altis conclusus. Inter quas lo-
 cus qui est ornithonis, patet in latitudinem P.
 X L V I I, deformatus ad tabulæ literariæ spe-
 ciem cum capitulo, forma quæ est quadrata. Pa-
 tet in longitudinem P. L X X I I: qua ad capitu-
 lum rotundus est, P. X X V I I. Ad hæc, ita vt in
 margine quasi infimo tabulæ descripta sit am-
 bulatio, ab ornithone plumula, in qua media
 sunt caueæ, qua iter in aream est. In limine in la-
 teribus dextra & sinistra porticus sunt primori-
 bus columnis lapideis, intermediis arbusculis hu-
 milibus ordinatæ, cū à summa macerie ad e-
 pistylium tecta porticus sit rete cannabina: & ab
 epistylīo ad stylobatem hæ sunt auibis omne
 genus oppletæ, quibus cibus ministratur per re-
 tem, & aqua riunlo tenui affluit. Secundum sty-
 lobatis interiorē partē dextra & sinistra ad
 summam aream quadratā è medio diuersæ duæ
 non latæ, sed oblongæ sunt piscinæ ad porticus

versus. Inter eas piscinas tantummodo accessus
 semita in tholū, qui est vltra rotundus columna-
 tus: vt est in æde Catuli, si pro parietibus feceris
 columnas. Extra eas columnas est silua manu fa-
 ta, gradibus arboribus tecta, vt infima perluceat,
 tota septa maceris altis. Intra tholi columnas
 exteriores lapideas, & totidē interiores ex abiete
 tenues, locus est P. v latus. Inter columnas exte-
 riores pro pariete reticuli ē neruis sunt, vt per-
 spici in silua possit, & quæ ibi sunt, neque auis
 eas transire. Intra interiores columnas pro parie-
 te rete auiarium est obiectum. Inter has, & exte-
 riores gradatim substructum vt *ἡαρεῖδρον* auium:
 mutuli crebri omnibus columnis impositi, se-
 dilia auium. Intra retem aues sunt omne genus:
 maximē cantrices, vt lusciniolæ, ac merulæ: qui-
 bus aqua ministratur per canaliculam, cibus ob-
 iicitur sub retem. Subter columnarum styloba-
 ten est lapis à falere pedem & dodrantem altas:
 ipsum falere ad duo pedes altum, à stagno latum
 ad quinque, vt in culcitas & columellas conui-
 uæ pedibus circumire possint. Infimo intra fale-
 re est stagnum cum margine pedali, & insula in
 medio parua. Circum falere, & *ἡ* naualia sunt ex-
 cauata anatum stabula. In insula est columella,
 in qua intus axis qui pro mensa sustinet rotam
 radiatam, ita vt ad extremum vbi orbile solet
 esse acutum, tabula cauata sit, vt tympanum, in
 latitudinem duo pedes & semipedem, in altitu-
 dinem palmum. Hæc ab vno puero, qui mini-
 strat, ita vertitur, vt omnia vnà ponantur, & ad
 bibendum, & ad edendum, & admoueantur ad
 omnes conuiuas. Ex suggesto faleris, vbi solent
 esse *ἀεττῖο ματα*, prodeunt anates in stagnum,
 ac nant: è quo riuus peruenit in duas, quas dixi,

sunt
 stru-
 cta, vt
 θ. a. mu-
 tulis
 crebris
 o. c. im-
 positis

natati-
 lia

piscinas, ac pisciculi vltro ac citro commicant: cum & aqua calida, & frigida ex orbi ligneo, mēsaque, quam dixi, in primis radiis esse epitoniis versis ad vnumquēque factum, sic vt fluat in conuiuiam. Intrinsicus sub tholo stella lucifer interdiu, noctu hesperus, ita circumeunt ad infimum hemisphærium, ac mouentur, vt indicent quot sint horæ. In eodem hemisphærio medio circum cardinem est orbis ventorum octo, vt Athenis in horologio quod fecit Cyprestes. Ibi que eminens radius à cardine ad orbem ita mouetur, vt eum tangat ventum qui flet, vt intus scire possis. Cū hæc loqueremur, clamor fit in campo. Nos athletæ comitiorum vnū cū id fieri non miraremur propter studia suffragatorum, & tamen scire vellemus quid esset, venit ad nos Pantulæus Parra. Narrat ad tabulam, cū diriberent, quendam deprehensum tesseras coniciētem in loculum, eum ad consulem tractum à fautoribus competitorum. Pauo surgit, quod eius candidati custos dicebatur deprehensus.

De pauonibus. CAP. VI.

A X I V S, De Pauone, inquit, liberè licet dicas: quoniam discessit Fircellius, qui secus siquid diceret de iis gentilitatis causa, fortasse ante eum duceret ferram, Cui Merula, De pauonibus nostra memoria, inquit, greges haberi coepti, & venire magno. Ex iis M. Aufidius Lurco supra sexagena millia nummū in anno dicitur capere. si aliquanto pauciores esse debent mares, quā feminae, si ad fructum spectes. si ad delectationem, contrā: formosior enim mas. Pauonum greges agrestes transmarini esse dicuntur in insulis Sami in lūco lunonis. Item in Planasia insula M.

*
in id
tectum
in quo

Pisonis. Hi ad greges constituendos parātur bona ætate & bona forma. Huic enim natura formæ è volucris dedit palmam. Ad admissuram hæ minores bimæ non idoneæ, nec iam maiores natu. Pascuntur omne genus obiecto frumento, maximè ordeo. Itaque Seius iis dat in menses singulos, ordei singulos modios, ita vt in foetura det vberius, & ante quàm salire incipiant. Is à procuratore ternos pullos exigit, eosque, cum creuerunt, quinquagenis denariis vendit, vt nulla ouis hunc assequatur fructum. Præterea oua emit, ac supponit gallinis, ex quibus ex iis excusos pullos refert in testabilem eam in qua pationes habet. quod tectum pro multitudine pationum fieri debet, & habere cubilia discreta, tectorio leuata, quò neque serpēs, neque bestia accedere vlla possit. Præterea habere locum ante se, quò pastum exeant diebus apricis. Vtrunque locum purum esse volūt hæ volucres. Itaque pastorem earum cum batillo circumire oportet, ac sterqus tollere ac conseruare: quod & ad agriculturam idoneum est, & ad substramen pullo- rum. Primus hos Q. Hortensius augurali adiicili cœna posuisse dicitur. quod protinus factum tam luxuriosi quàm seueri boni viri laudabant. Quem citò secuti multi, extulerunt eorum pretia, ita vt oua eorum denariis veneāt quinis, ipsi facilè quinquagenis: grex centenarius facilè quadragena millia sextertia vt reddat: vt quidem Albutius aiebat, si in singulos ternos exigeret pullos, perfici sexagena posse.

De columbis.

CAP. VII.

INTEREA venit apparitor Appii à consule, & augures ait citari. Ille foras exit è villa. At in villam intro inuolant columbæ: de quibus Me-

rula Axio, Si vnquam *ῥεπειροφείων* constituif-
 ses, has tuas esse putares, quanuis feræ essent. Duo
 enim genera earum in *ῥεπειροφείων* esse solēt.
 Vnum, agreste: vt alii dicunt, saxatile, quod ha-
 betur in turribus ac columinibus villæ: à quo ap-
 pellatæ columbæ, quæ propter timorem natu-
 ralem summa loca in tectis captant. Quo fit vt a-
 grestes maximè sequantur turres, in quas ex agro
 euolant suapte sponte, ac remeant. Alterum ge-
 nus illud columbarum est clementius, quod ci-
 bo domestico contentum intra limina ianux
 solet pasci. Hoc genus maximè est colore albo.
 Illud alterum agreste, sine albo, vario. Ex his dua-
 bus stirpibus fit miscellum tertium genus fru-
 ctus causâ, atque incedūt in locum vnum, quod
 alii vocant *ῥεπειρών*, alii *ῥεπειροφείων*: in quo
 vno sæpe vel quinque millia sunt inclusæ. *ῥεπει-
 ρών* fit vt testudo, magna camera tectus, vno
 ostio angusto, fenestris punicanis, aut latiori-
 bus, reticulatis vtrinque, vt locus omnis sit illu-
 stris: nève quæ serpens, aliudve quid animal ma-
 leficum introire queat. Intrinsecus quàm leuissi-
 mo marmorato toti parietes ac cameræ obli-
 nuntur, & extrinsecus, circum fenestras, ne mus
 aut lacerta qua adrepere ad columbaria possit. ni-
 hil enim timidius columba. Singulis paribus co-
 lumbaria fiunt rotunda, in ordinem crebra. Or-
 dines quamplurimi esse possunt à terra vsque ad
 cameram. Columbaria singula esse oportet, vt os
 habeat quo introire & exire possit. Intus terno-
 rum palmorum ex omnibus partibus sub ordi-
 nes singulos tabulæ fictæ, vt sint bipalmes, quo
 vtantur vestibulo, ac prodeant. Aquam esse o-
 portet, quò influat: vnde & bibere & vbi lauari
 possint. permundæ enim sunt hæ volucres. Itaq;

puram
 esse op-
 quæ

pastorem columbarium quotquot mēſibus cre-
brò oportet euertere. Est enim quod eum inquit
nat locum appoſitū ad agriculturam, ita vt hoc
fi co. optimum eſſe ſcripſerint aliquot, ſilue^a quæ co-
lumba quid offenderit, vt medeatur: ſiqua perie-
rit, vt efferatur. Siqui pulli idonei ſunt ad vēden-
dum, promat. Item quæ foetæ ſunt, in certum lo-
cum vt diſcluſum ab aliis rete habeāt, quò tranſ-
ma- ferātur, è quo foras euocare poſſint^a matrēſque.
ares. Quod faciunt duabus de cauſis: vna, ſi faſtidiunt
aut incluſæ conſeſcunt: quò libero aere, cūm
exierint in agros, redintegrentur: altera de cau-
ſa, propter illicium. ipſæ enim propter pullos
quos habent, vtique redeunt, niſi à coruo oc-
ciſæ, aut ab accipitre interceptæ. Quos colum-
barii interficere ſolent, duabus virgis viſcatis de-
fixis in terram, inter ſe curuatis, cūm inter eas
quod poſuerint obligatum animal, ^a quod item pe-
inter- tere ſoleant accipitres, qui ita decipiuntur, cūm
cipere ſe obleuerunt viſco. Columbas redire ſolere ad
ſol. locum licet animaduertere, quòd multi in thea-
tro è ſinu miſſas faciunt, atque ad locum redeūt:
quæ niſi reuerterentur, non emitterentur. Ci-
bus apponitur circum parietes in canalibus, quas
extrinſecus per fiſtulas ſupplent. Delectantur
milio, tritico, ordeo, piſo, faſeolis, eruo. Item fe-
ras has in turribus ac ſummis villis, qui habent
immit- agreſtes columbas, quoad poſſunt^a immitten-
tunt dum in ~~deſcriptas~~ ætate bona. ^a parandum ne-
parant que pullos, neque vetulas, totidem mares quot
que vt foeminas. Nihil columbis foecundius. itaque die-
nec p. bus quadragenis concipit, & parit, & incubat, &
n. vet. educat: & hoc ferè totum annum faciunt. Tan-
t. m. q. tummodo interuallum faciunt à bruma ad æ-
f. ha- quinoctium vernum. Pulli naſcuntur bini, qui

simulac creuerunt, & habent robur, cum matribus pariunt. Qui solent saginare pullos columbinos, quò pluris vendant, secludunt eos, cum iam pluma sunt tecti. Deinde manducato candido farciunt pane: hieme hoc bis, æstate ter, mane, meridie, vesperi, hieme demant cibum medium. Qui iam pinnas incipiunt habere, relinquunt in nido illis cruribus, & matribus, vberius vt cibo vti possint, obiciunt. Eo enim totum diem se & pullos pascunt. Qui ita educantur, celerius pinguiore sunt quàm alii, & candidiores. parentes eorum Romæ, si sunt formosi, bono colore, integri, boni seminis, paria singula vulgo veneunt ducens numis, nec non eximia singulis millibus numm: quas nuper cum mercator tanti emere vellet à L. Axio equite Rom. minoris quadringentis denariis daturum negauit. Axius, Si possem emere, inquit, *ᾠεσεπεῶνα* factum, quemadmodum in ædibus cum habere vellem, emi fictilia colubaria, iam missem emptum, & misissem ad villam. Quasi verò, inquit Pica, non in vrbe quoque sint multi. An tibi columbaria qui in tegulis habent, non videntur habere *ᾠεσεπεῶνα*, cum aliquot supra centum millium sextertium habeant instrumentum, & queis alicuius totum emas censeo, & ante quàm ædifices rure, magnum condiscas hic in vrbe quotidie lucrum asssem semissem condere in loculos.

ex asse

De turturibus.

CAP. VIII.

T V M merula, Perge deinceps. Ille, Turturibus item, inquit, locum constituendum proinde magnum, ac multitudinem alere velis. Eumque item, vt de columbis dictum est, vt habeat ostium, ac fenestras, & aquam puram, ac parietes, ac camaras munitas tectorio. Sed pro columbariis in pariete mutulos, aut palos in ordinem,

supra quos tegeticulæ cannabinæ sint impositæ. Infimum ordinem oportet abesse à terra non minus tres pedes, inter reliquos dodrantes, à summo ad camaram ad semipedem, æquè latum ac mutulus à pariete extare potest: in quibus dies noctesque pascuntur. Cibatui quod sit, obiciunt triticum siccum, in centenos vicanos turtures ferè semodium: quotidie euerrentes eorum stabula, à stercore ne offendantur. quod item seruatur ad agrum colendum. Ad saginandum appositissimum tempus circiter messem. Etenim matres eorum tunc optimæ sunt, cum pulli plurimi gignuntur, qui ad farturam meliores. Itaque eorum fructus id temporis maximè consistit.

De gallinis.

CAP. IX.

* **Axi v s,** Ego quæ requiro * farturæ assuræ
 * *fartu- ra à su ra* membra de palumbis, de gallinis dic fodes Me-
 rula: tum de reliquis, siquid idoneum fuerit, ra-
 cemari licebit. Igitur sunt gallinæ quæ vocantur,
 generum trium, villaticæ, & rusticæ, & Africanæ.
 Gallinæ villaticæ sunt, quas deinceps rure habent
 in villis. De his qui *ὀρνιθοκομήων* instituere volūt,
 iidem adhibita scientia ac cura, vt capiant ma-
 gnos fructus (vt maximè factitauerunt deliaci)
 hæc quinque maximè animaduertant oportet.
 De emptione, cuiusmodi & quàm multas parent.
 De foctura, quemadmodum admittant & pariant.
 De ouis, quemadmodum incubent & excudent.
 De pullis, quemadmodum & à quibus educen-
 tur. Hisce appendix adiicitur, pars quinta, quem-
 admodum saginentur. E quæis tribus generibus
 proprio nomine vocantur fœminæ quæ sunt
 villaticæ, gallinæ: mares, galli: capi, semimares,
 quod sunt castrati. Gallos castrant, vt sint capi,
 candentē

candenti ferro*inurentes ad infima crura, vsque ^{inurentes calcaria ad}
dum rumpatur. at quod extat vlcus, oblinunt fi-
glina creta. Qui spectat vt *ὀπρὶ τοῦ κοσμήειον* perfectum
habeat, sint licet genera ei tria paranda, maximè
villaticas gallinas: è queis in parādo eligat oportet
fecundas, plerunque rubicunda pluma, nigris
pinnis, imparibus digitis, magnis capitibus,
crista erecta ampla. Hæ enim ad partiones sunt
aptiores. Gallos salaces, qui animaduertūt si sunt
lacertosi, rubenti cristæ, rostro breui, pleno, acuto,
oculis ravis aut nigris, palea rubra subalbican-
ti, collo vario aut aureolo, feminibus pilosis,
cruribus breuibus, vnguibus longis, caudis ma-
gnis, frequentibus pinnis. Item qui elati sunt, ac
vociferant sæpe, in certamine pertinaces, & qui
animalia quæ nocent gallinis, non modò non
pertimescant, sed etiam pro gallinis propugnēt.
Nec tamen sequendum in seminio legēdo, Ta-
nagricos ac Medicos, & Chalcidicos: qui sine du-
bio sunt pulchri, & ad præliandum inter se ma-
ximè idonei, sed ad partus sunt steriliores. Si du-
centas alere velis, locus septus attribuendus: in
quo duæ caueæ coniunctæ magnæ constituen-
dæ, quæ spectent ad exorientem versus, vtræque
in longitudinem circiter decem pedes, latitudi-
ne dimidio minores "quàm in altitudine. paulo
humiliores. vtræque fenestra latà tripedali, & eo
pede altiores, è viminibus factæ raris: ita vt lu-
mē præbeant multum, neque per eas quicquam
ire intro possit "quæ nocere solent gallinis. Inter
duas ostium sit, quâ gallinarius curator earū ire
possit. In caueis crebræ perticæ traiectæ sint, vt
omnes sustinere possint gallinas. Contra singu-
las perticas in pariete exculpta sint cubilia earū:
ante sit (vt dixi) vestibulū septum, in quo, diurno

tempore esse possint, atque in puluere volutari. Præterea sit cella grādis, in qua curator habitet, ita ut in parietibus circum omnia plena sint cubilia gallinarum, aut exculpta, aut afficta firmiter. motus enim cum incubant nocet. In cubilibus, cum parturient, acus substernendum: cæm pepererunt, tollere substramen, & recens aliud subiicere: quod pulices & cætera nasci solent, quæ gallinam conquiescere non patiuntur. ob quam rem oua aut inæquabiliter maturescunt, aut cōsenescunt. Quæ velis incubet, negat plus x x v oportere oua incubare, quāuis propter fecunditatem pepererit plura. Optimum esse partum æquinoctio verno, ad autumnale. Itaq; quæ ante aut post nata sunt, & etiam prima eo tēpore, non supponenda: & ea quæ subiicias, potius vetulis, quàm pullastris, & quæ rostra aut ungues nō habeant acutos: quæ debent potius in concipiēdo occupatæ esse quam in cubando. Appositissimæ ad partum sunt anniculæ, aut bimæ. Si oua gallinis pauonina subiicias, cum iam decem dies pauonina fouere cœpit, tum denique gallinacea subiicere, ut vnā excudant. Gallinaceis enim pulis bis deni dies opus sunt, pauoninis, ter noueni. Eas includere oportet, ut diem & noctem incubent, præterquam mane & vespere, dum cibus ac potio his detur. Curator oportet circumeat diebus interpositis aliquot, ac vertere oua, ut æquabiliter concalefiant. Oua plena sint atque vtilia necne, animaduerti aiunt posse, si demiseris in aquam. quod inane, natat: plenum, desinit. Qui (ut hoc intelligant) concutiant, errare: quod in eis vitales venas cōfundant. In iis idem aiunt, cum ad lumen sustuleris, quod perluceat, id esse ob inane. Qui hæc volunt diutius

aut autumnali.

è vet. quàm è pullastris. & quibus subiicias, rostra

seruare, perfricant sale minuto, aut muria, tres aut quatuor horas, eaque abluta condunt in fures, aut acus. In supponendo oua, obseruant vt sint numero imparia. Oua quæ incubantur, habeantne semen pulli, curator, quadriduo postquæ incubari cœpit, intelligere potest: si contra lumen tenuit, & purū vniūsmodi esse animaduertit, putant eiiciendum, & aliud subiiciendum. Excussos pullos subducendum ex singulis nidis, & subiiciendum ei quæ habeat paucos. Ab eaq; si reliqua sint oua pauciora, tollenda, & subiicienda aliis quæ nondum excuderunt, & minus habent x x x pullos. Hoc enim gregem maiorem non faciendum. Obiiciendum pullis diebus x v primis mane subiecto puluere (ne rostris noceat terra dura) polentam mixtam cum nasturtii semine, & aqua aliquanto antè facta intrita, ne tum denique in eorum corpore turgescat, aqua prohibendū. Quando de clunibus cœperint habere pinnas, è capite & è collo eorum crebrò eligendi pedes. saepe enim propter eos consenscunt. Circum caueas eorum incendendum cornum ceruinum, ne quæ serpens accedat: quarum bestiarum ex odore solent interire. Prodigendi in solem & in sterquilinum, vt se volutare possint, quod ita alibiliores fiunt. Neque pullos tantum sed omne *ὅπλον τοῦ πτεροῦ*, cum ætate, tum utique cum tempestas sit mollis, atque apricum: intento supra rete, quod prohibeat eas extra septa euolare, & in eas inuolare extrinsecus accipitrem, aut quid aliud: ^{euitate} euitantem caldorem & ^{item} frigus: quod vtrunque his aduersum. Cum iam ^{cald. &} pinnas habebunt, cōsuefaciendum vt vnā aut ^{fr. os} duas sectentur gallina. Ceteræ vt potius ad ^{portea} parandum sint expeditæ quā in nutritu ^{quod}

occupata. Incubare oportet incipere secundum
nouam lunam, quod ferè quæ ante, pleraq; non
succedunt. Diebus ferè x x excidunt. De quibus
villaticis quoniam vel nimium dictum, breuitate
reliqua compensabo. Gallinæ rusticæ sunt
in vrbe raræ: nec ferè mansuetæ sine cauea vi-
dentur Romæ: similes facie non his villaticis
gallinis nostris, sed Africanis aspectu, ac facie in-
contaminata. In ornatibus publicis solent poni
cum psittacis, ac merulis albis, item aliis id genus
rebus inusitatis. Neque ferè in villis oua ac pul-
los faciunt, sed in siluis. Ab his gallinis dicitur
insula Gallinaria appellata, quæ est in mari Thu-
sco, secundum Italiam, cōtra montes Ligusticos,
Intemelium, Albium, Ingaunum. Alii ab his vil-
laticis inuectis à nautis, ibi feris factis procreatis.
Gallinæ Africanæ sunt grandes, variæ, gibberæ,
quas *μελικαῖδαι* appellant Græci. Hæ nouissimæ
in triclinium ganearium introierunt è culina,
propter fastidium hominum. veneunt propter
penuriam magno. De tribus generibus, galli-
næ saginantur maximè villaticæ. Eas includunt
in locum tepidum & angustum, & tenebrico-
sum, quod motus earum & lux pinguitudini ini-
mica, ad hanc rem electis maximis gallinis, nec
continuò his quas melicas appellant falso: quod
antiqui vt thetin thelim dicebant, sic medicam
melicam vocabant. Hæ primò dicebantur, quia
ex Media propter magnitudinem erant allatæ,
quæque ex iis generatæ postea propter similitu-
dinem. Amplas omnes ex iis, euulsis ex alis ^{pinnis} & cau-
da, & è cauda farciunt turundis ordeaceis par-
tim admixtis ex farina loliacea, aut semine lini
ex aqua dulci. Bis die cibum dant, obseruantes ex
quibusdam signis, vt prior sit concoctus quàm

secundum dent. Dato cibo, cūm perpurgarunt caput, nequos habeant pedes, rursus eas concludunt. Hoc faciunt vsque ad dies x x v. tunc denique pingues fiunt. Quidam ex triticeo pane intrito in aquam, mixto vino bono & odorato, farciunt, ita vt diebus x x pingues reddant ac teneras. Si in farciendo nimio cibo fastidiunt, remittendum in datione " pro portione: ac decem primis processit, in posterioribus vt diminuat eadem ratione, vt vigesimus dies & primus sit par. Eodem modo palumbes farciunt ac reddunt pingues.

De anseribus.

C A P. X.

TRANSI, inquit Axius, nunc in illud genus quod vos philogræci vocatis *ἀνίσκιον*, quod non est vlla villa ac terra contemptum, sed requirit piscinas: " in quibus vbi anseres aluntur, nomine *χρυσόσκετον* appellatis. Horum greges Scipio Metellus & M. Seius habent magnos aliquot. Metella, Seius, inquit, ita greges comparauit anserū, vt hos quinque gradus obseruaret quos in gallinis dixi. Hi sunt de genere, de foetura, de ouis, de pullis, de sagina. Primum iubebat seruum in legendo obseruare vt essent ampli & albi: quod plerunque pullos similes sui faciunt. Est enim alterum genus variū, quod serum vocatur, nec cum iis libenter congregatur, nec æquē fit mansuetū. Anseribus admittendis tempus est aptissimum à bruma: ad pariendum & incubādum à Kal. Martii vsq; ad solstitium. Saliunt ferē in aqua, " inungentur in flumen, aut piscinā. Singulæ non plus quater in anno pariunt. Singulis, vbi pariant, faciendum haras quadratas circum binos pedes & semipedem. Eas substernendum palea. Notandum earum oua aliquo signo, quod aliena

proportione,
sicut
decem
pr-

quas,
quia
ibi

dum se
mer-
gūt in
flumē,

non excidunt. Ad incubandum supponunt plerumque ix aut xi. Qui hoc minus, v r r: qui hoc plus, x v. Incubat tempestatibus dies x x x, tepidioribus x x v. Cùm excidit, quinq; diebus primis patiuntur esse cum matre. deinde quotidie serenum cùm est, producunt in prata, item piscinas aut paludes: iisque faciunt haras supra terram aut subtus, in quibus non includant plus vicenos pullos. Easque cellas prouident ne habeant in solo humorem, & vt molle habeant substramen è palea, aliave qua re: neve qua eò accedere possint mustela, aliave bestia quæ noceat. Anseres pascunt in humidis locis, vbi pabulum ferunt, quod aliquem fructum ferat: feruntque his herbam quæ vocatur seris, quòd ea aqua tacta, etiam cùm est arida, fit viridis. Folia eius decerpentes dant, ne, si eo inegerint vbi nascitur, aut obterendo perdant, aut ipsi cruditate pereant. voraces enim sunt natura. Quo temperandum iis qui propter cupiditatem saepe in pascendo si radicem præderunt, quam educere velint è terra, abrumpunt collum: perimbecillum enim id, vt caput molle. Si hæc herba non est, dandum ordeum, aut frumentum aliud. Cùm est tempus farraginis, dandum vt in feri dixi. Cùm incubant, ordeum iis intritum in aqua apponendum. Pullis primum biduo polenta aut ordeum apponitur, tribus proximis nasturtium viride confectum minutatim ex aqua in vas aliquod. Cùm autem sunt inclusi in haras, aut speluncas, vt dixi, victui obiciunt his polentam ordeaceam, aut farraginem, herbamve teneram aliquam concisam. Ad saginandum eligunt pullos circiter sexquimense qui sunt natu: eos includunt in saginario, ibique polentam & pollinem aqua madefacta dant cibum,

si come
derint
vbi
pale.

qui na-
si sunt

ita vt "per dies saturent. Secundum cibum largè ^{perin-}
 vt bibant faciunt potestatem. Sic curati, circiter ^{de se}
 duobus mensibus fiunt pingues. Quotienscunq;
 sumpsērunt, locus solet purgari: quod ipsi ament
 locum purum, neque ipsi vllum, vbi fuerint, re-
 linquunt purum.

De anatilis.

C A P. X I.

Q V I autem volunt greges "anatum habere, ^{anatu}
 ac constituere ^{vestibulum} ~~vestibulum~~, primū, locum (cui
 est facultas) eligere oportet palustrem, quod eo
 maximè delectantur. si id non, potissimū ibi
 vbi sit naturalis aut lacus, aut stagnum, aut ma-
 nufacta piscina: quod gradatim descendere pos-
 sint. Septum altum esse oportet, vbi versentur, ad
 pedes x v, vt vidistis ad villam Sei: quod vno o-
 stio claudatur. circum totum parietem intrinse-
 cis crepido lata, in qua secundum parietem sint
 recta cubilia, ante " eas vestibulum earum exa- ^{ca vest.}
 quatum tectorio opere testaceo. In eo perpetua
 canalis, in quā & cibus ponitur iis, & immittitur
 aqua: sic enim cibū capiunt. Omnes parietes te-
 ctorio lænigantur, ne fures, aliæ quæ bestia in-
 troire ad nocendū possit. idq; septum totum rete
 gradibus maculis integitur, ne eò inuolare aui-
 la possit, nève ex ea euolare anas. Pabulū iis datur
 triticum, ordeum, vinacei, vix, nonnunquam
 etiā ex aqua cammari, & quædā eiusmodi aqua-
 tilia. Quæ in eo septo erūt piscinæ, in eas aquam
 largè influere oportet, vt semper recens sit. Sunt
 item non dissimilia alia genera, vt querquedu-
 læ, phalarides, sic perdices: quæ (vt Archelaus
 scribit) voce maris audita, cōcipiunt. Quæ vt su-
 periores, neque propter fecunditatem, neque
 propter suauitatem saginantur, sed sic pascendo
 fiunt pingues. Quod ad villaticarum passionum

primum actum pertinere sum ratus, dixi.

De leporibus.

CAP. XIII.

INTEREA redit Appius, & percunctati nos ab illo & ille à nobis, quid esset dictum ac factum, Appius, Sequitur, inquit, actus secundi generis, affictitius ad villam qui solet esse, ac nomine antiquo à parte quadam, leporarium appellatum. Nam neque solum lepores eo includuntur silua, ut olim in iugero agelli, aut duobus, sed etiam cerui aut capreae in iugeribus multis. Q. Fulvius ⁹ Lip-
 pinus dicitur habere in Tarquinienſi septa iuge-
 ra x l, in quo sunt inclusa non solum ea quae di-
 xi, sed etiam oves, ferae: etiam hoc maius hic in
 Statonensi, & quidam in locis aliis. In Gallia ve-
 rò transalpina T. Pompeius tantum septum ve-
 nationis, ut circiter ∞ ∞ ∞ ∞ passuum locum
 inclusum habeat. Praeterea in eodem conſepto
 ferè habere solent, de animalibus coelestia, atque
 aluearia, atque etiam dolia ubi habeant conclu-
 sos glires. Sed horum omnium custodia, incre-
 metum & pastio aperta, praeterquam de apibus.
 Quis enim ignorat septa è maceriis ita esse opor-
 tere in leporario, ut tectorio tecta sint, & sint al-
 ta alterum, ne fælis, aut mælis, aliave quæ bestia
 introire possit: alterum, ne lupo transilire. Ibi-
 que esse latebras ubi lepores interdum deliteſcant
 in virgultis atque herbis: & arbores patulis ra-
 mis, quæ aquilæ impediunt conatus. Quis item
 nescit, paucos si lepores, mares ut fœminas, in-
 tromiserit, brevi tempore fore ut impleatur tā-
 ta fœcunditas huius quadrupedis. Quatuor mo-
 dō enim intromisit in leporarium, brevi solet
 repleri. Fit enim sæpe cum habent catulos recē-
 tes, alios ut in ventre habere reperiantur. Itaque
 de his Archelaus scribit, annorum quot sint

lepora-
 rium dic-
 h. in T.
 septum
 iugerum

Quat-
 enim
 modō
 si intro
 mise-
 ris in
 I por.

siquis velit scire, inspicere oportere foramina natura: quæ sine dubio alius alio habet plura. Hos quòd quoque nuper institutum vt saginarent pleraq; , cum exceptos è leporario concludant in caueis, & loco clauso faciant pingues. Eorum ergo tria genera ferè sunt. vnum, Italicum hoc nostrum, pedibus primis humilibus, posterioribus altis, superiore parte pulla, ventre albo, auribus lōgis: qui lepus dicitur, cum prægnaus sit, tamen concipere. In Gallia transalpina & Macedonia fiunt permagnitū in Hispania & in Italia, mediocres. Alterius generis est quod in Gallia nascitur ad Alpes: qui hoc ferè mutant, quòd toti candidi sunt. hi rarò perferuntur Romam. Tertiū generis est quod in Hispania nascitur, simile nostro lepori ex quadam parte, sed humile: quem cuniculum appellāt. L. Ælius putabat ab eo dictum leporem à celeritudine, quòd leuipes esset. Ego arbitror à Græco vocabulo antiquo, quòd eum Æolis Bœotii λέπην appellabāt. Cuniculi dicti AEo- ab eo quòd sub terra cuniculos ipsi facere so-^{les} leant, vbi lateant in agris. Horum omnium tria genera, si possis, in leporario habere oportet. Duo quidem vtique te habere puto, & quòd in Hispania annis ita fuisti multis, vt inde te cuniculos persecutos credam.

De apris.

CAP. XIII.

A P R O S quidem posse habere in leporario, nec magno negotio ibi & captiuos & cicures, qui ibi nati sint, pingues solere fieri, scis inquam Axi. Nam quem fundum in Tusculano emit hic Varro à M. Pupio Pisone, vidisti ad bucinam inflatam certo tempore apros & capreas conuenire ad pabulum: cum è superiore loco è palæstra apris effunderetur glans, capreis vicia, aut quid

aliud. Ego verò, inquit ille, apud Q. Hortensium cum in agro Laurenti essem, ibi istuc magis *νεα-
γῶς* fieri vidi. Nam filua erat (vt dicebat) supra quinquaginta iugerum maceria septa, quod non leporarium, sed *μελοπορεῖον* appellabat. Ibi erat locus excelsus, vbi triclinio posito cœnabamus. Quintus Orphea vocari iussit: qui cum eo venisset cum stola & cithara, & cantare esset iussus, buccinam inflavit: vbi tanta circumfluxit nos ceruorum, aprorum, & ceterarum quadrupedum multitudo, vt non minus formosum mihi visum sit spectaculum, quàm in circo maximo
 nō sine ædilium " sine Africanis bestiis cum fiunt venationes.

De cocleis.

CAP. XVIII.

AXIVS, Tuas partes (inquit) subleuauit Appius, ô Merula noster. Quod ad venationem pertinet, breuiter secundus transactus est actus. Nec de cocleis ac gliribus quaero, quod reliquum est. neque enim magnum emolumentum esse potest. Non istuc tam simplex est, inquit Appius, quàm tu putas ô Axi noster. nam & idoneus sub dio sumendus locus cocleariis: quem totum circum aqua cludas, ne quas ibi posueris ad partum, non li-
 cluden beros earum, sed ipsas quæras. Aqua, inquam, " fi-
 dæ nienda, ne fugitiuarius sit parandus. Locus is melior, quē & non coquit sol, & tangit ros. Qui
 vbi si naturalis nō est (vt ferè non sunt in aprico loco) neque habeas in opaco, " vt facias, vt sunt sub
 rupibus ac montibus, quorum alluant radices lacus ac fluuii, manu facere oportet roscidum. qui
 papil- fit, si eduxeris fistulam, & in eam " manumillas im-
 las posueris tenues, quæ eructent aquam, ita vt in aliquem lapidem incidat, ac latè dissipetur. Paruus iis cibus opus est, & is sine ministratore,

Et hunc, dum serpit, non solum in area reperit, sed etiam, si riuus non prohibet, in parietes stantes inuenit. Denique ipsa exgruminantes ad propalam vitam diu producunt, cum ad eam rem pauca laurea folia intericiant, & aspergant fursures non multos. Itaque coquus has viuas an mortuas coquat, plerumque nescit. Genera coclearum sunt plura: ut minutæ albulae, quæ afferuntur à Reatino: & maximæ, quæ de Illyrico apportantur: & mediocres, quæ ex Africa afferuntur. Non quo non in his regionibus quibusdā locis eæ quod magnitudinibus non sint dispariles, nam & valde amplæ sunt, quanquam ex Africa, quæ vocantur solitannæ, ita ut in eas lxx quadrantes conici possint: & sic in aliis regionibus eadem inter se collatæ, & minores sunt ac maiores. Hæ in fœtura pariunt innumerabilia. Earum semen minutum, ac testa molli, duntaxat obdurescit: magnis insulis in areis factis, magnum bolum deferunt æris. Has quoque saginare solent ita, ut ollam cum foraminibus incrustent sapa & farre, ubi pascantur, quæ foramina habeat, ut intrare aer possit. Viuax enim post hæc natura.

De gliribus.

CAP. XV.

GLIRARIUM autem dissimili ratione habetur: quod non aqua, sed maceria locus sepitur. Tota leui lapide aut tectorio intrinsecus incrustatur, ne ex ea erepere possit. In eo arbusculas esse oportet quæ ferunt glandem, quæ, cum fructum non ferunt, intra maceriam iacere oportet glandem & castaneam, unde satiri fiant. Facere his cauernas oportet laxiores, ubi pullos parere possint. Aquam esse tenuem: quod ea non utitur multum, & aridum locum querunt. Hi saginantur in doliis,

quæ etiam in villis habent multi, quæ figuli faciunt, multo aliter atque alia: quod in lateribus eorum semitas faciunt, & cauum ubi cibum constituent. In hoc dolium addunt glandem, aut nuces iuglandes, aut castaneam. Quibus in tenebris, cum cumulatim positum est in doliis, fiunt pingues.

De apibus.

CAP. XVI.

APPIUS igitur, Relinquitur, inquit, de pactione villatica, tertius actus de piscinis. Quid tertius? inquit Axis. An quia tu solitus es in adolescentia tua domi mulsum non bibere, propter parsimoniam, nos mel negligemus? Appius, Nobis verum^o dicit, inquit. Nam cum pauper cum duobus fratribus & duabus sororibus essem relictus, quarum alteram sine dote dedi Lucullo, à quo hæreditate me cessa primum, & primus mulsum domi meæ bibere cœpi ipse, cum interea nihilo minus penè quotidie in conuiuio omnibus darem mulsum. Præterea meum erat, non tuum, eas nouisse volucres, quibus plurimum natura ingenii atque artis tribuit: itaque eas melius me nosse quàm te, vt scias, de incredibili earum auium natura audi. Merula, vt cætera fecit, *ἰσοεικῶς*, quæ sequi meliturgi soleant, demonstrabit. Primum apes nascuntur partim ex apibus, partim ex bubulo corpore putrefacto. Itaque Archelaus in epigrammate ait eas esse, *βοὸς φθινόκλης πεποτηδύα τέκνα*. Idem, *Ἰππων μὲρ σφῆκες ἄλλα, μέλων δὲ μέλισσας*. Hæ apes non sunt solitaria natura, vt aquilæ, sed vt homines. Quod si hoc faciunt etiam graculi, at non idem: quod hîc, societas operis & ædificiorum: quod illic non est. Hîc ratio atque ars: ab his opus facere discunt, ab his ædificare, ab his cibaria condere. Tria enim ha-

rum, cibus, domus, opus. neque idem quod cibus cera: nec quod ea, mel: nec quod mel, domus. "nō in fauo sexangulis cellar totidem quot habet ipsa pedes (quod geometra *ἑξάγων* fieri in orbi rotundo ostendunt) vt plurimum loci "includatur. Foris pascuntur, " intus opus faciūt: quod dulcissimum quod est, & diis & hominibus est acceptum: quod fauus venit in altaria, & mel ad principia conuiuii, & in secundam mensam administratur. Hæ vt hominum ciuitates, quod hic est & rex, & imperium, & societas: quod sequuntur omnia pura. Itaque nulla harum affidit in loco inquinato, aut eo qui malè oleat, neque etiam in eo qui bona olet vnguenta: itaque his vnctus qui accessit, pungunt. Non vt muscæ liguriunt, quod nemo has videt (vt illas) in carne, aut sanguine, aut adipe. Ideo modò confidunt in quo est sapor dulcis. Minimè malefica, quod nullius opus vellicans facit deterius. Neque ignaua, vt nō, qui eius opus conetur disturbare, resistat. Neque tamē nescia suæ imbecillitatis, quæ cū causa Musarum esse dicantur volucres, quod & siquando displicatæ sunt, cymbalis & plausibus numero reducant in locum vnum. Et vt his diis Heliconæ atque Olympum attribuerunt homines, sic his floridos & incultos natura attribuit montes. Regem suū sequuntur quocunque it, & fessum subleuant: & si nequit volare, succollant, quod eum seruare volunt. Neque ipsæ sunt inficientes, nec non oderūt inertes. Itaque insectantes à se eiiciunt fucos, quod hi neque adiuuant, & mel cōsumunt: quos " vocificantes plures persequuntur, etiam paucae. Extra ostium aluei obferant omnia, quæ venit inter fauos spiritus, quam *ἐξάρκην* appellant Græci. Omnes vt in

Nā in
f. cella

ex an-
gulis
tot.

inclu-
dant.

intus
fauos

nelle
far-

ciūt: q.

d. qui-
dē est,

& d. &
h. acc.

voci-
ferantes

exercitu viuunt, atque alternis dormiūt, & opus faciunt pariter, & vt colonias mittunt. Hique duces cōficiunt quādam ad vocem, vt imitatio-
 ne tubæ. tum id faciunt, cū inter se signa pacis ac belli habeant. Sed, o Merula, Axius noster ne, dū hæc audit, physicam addiscat, quod de fructu nihil dixi, nunc cursu lampada tibi trado. Merula, De fructu, inquit, hoc dico, quod fortasse an-
 tibi satis sit, Axi, in quo auctorem habeo non so-
 lum qui aluearia sua locata habet quotannis qui-
 nis millibus pondo mellis, sed etiam hunc Var-
 ronem nostrum: quem audiui dicentem, duo mi-
 lites se habuisse in Hispania fratres Veianos ex
 agro Falisco locupletes, quibus cū a patre reli-
 cta esset parua villa, & agellus non sanè maior
 iugero vno, hos circum villam totam aluearium
 fecisse, & hortum habuisse, ac reliquum thymo
 & cyriso obscurisse, & apiastro, quod alii *μελίφυλ-
 λον*, alii *μελισσόφυλλον*, quidam *μέλιον* appellant.
 Hos nunquam minus, vt peræquè ducerent de-
 na millia sextertia, ex melle recipere esse solitos,
 tum eos & velle expectare, vt suo potius tem-
 pore mercatorem admitterent, quàm celerius a-
 lieno. Dic igitur, inquit, vbi, & cuiusmodi fa-
 cere oporteat aluearium, vt magnos capiam fru-
 ctus. Ille, *μελιπῶνας* ita facere oportet, quos alii
μελιπο ^ο *μελιτοφεία* appellant, eandem rem quidam mel-
τοφεία laria. Primum, secundum villam, potissimum v-
 bi non resonēt imagines: hic enim sonus harum
 fugæ causa existimatur esse. Procerum esse opor-
 tet aere temperato, neque æstate feruido, neque
 hieme non aprico, vt spectet potissimum ad hi-
 bernos ortus: quæ prope se loca habeat, ea vbi
 pabulum sit frequens, & aqua pura. Si pabulum
 naturale nō est, ea oportet dominum serere, quæ

maximè sequuntur apes, ea sunt, rosa, serpyllum,
 apiastrum, papauer, faba, lens, pisum, ocymum,
 ciperum, medica: & maximè cytisum, quod va-
 lentibus vtilissimum est. Et enim ab æquinoctio
 verno florere incipit, & permanet ad alterum
æquinoctiū autumnī. Sed vt hoc aptissimum ad
 sanitatem apium, sic ad mellificium thymum.
 Propter hoc Siculum mel fert palmam, quod ibi
 thymum bonum & frequens est. Itaque quidam
 thymum contundunt in pila, & diluunt in aqua
 tepida: eo conspergunt omnia seminaria consi-
 ra apium causa. Quod ad locum pertinet, hoc
 genus potissimum eligendum iuxta villam: non
 "quo non in villæ porticu quoque quidam (quo quod
 tutius essent) aluearia collocarint." Vbi sint, alii Aluos,
 faciunt ex viminibus rotundas, alii è ligno ac vbi
 corticibus, alii ex arbore caua, alii fictiles: alii e-
 tiam ex ferulis, quadratas, longas pedes circiter
 ternos, latas pedem: sed ita vt cum parū sit qua
 compleant, eas coangustent, ne in vasto loco &
 inani despondeant animum. hæc omnia vocant
 à mellis alimonio, aluos: quas ideo videntur me-
 dias facere angustissimas, vt figuram imitentur
 earum. " Vitiles fimo bubulo oblinunt intus & Ficti-
 extra, ne asperitate absterreātur. easque aluos ita les
 collocāt in mutulis parietis, vt ne agitētur, neve
 inter se contingant. Cum in ordinem sint posi-
 tæ, sic intervallo interposito alterum & tertium
 ordinem infrā faciunt, & aiunt potius hinc demi
 oportere quàm addi quartum. Media " aluo, in aluo,
 qua introeant apes, faciunt foramina parua dex- qua
 tra ac sinistra. Ad extrema, qua mellarii fauum
 eximere possint, opercula imponunt aluis. Opti-
 mæ sunt " corticeæ: deterrimæ fictiles, quod cortice
 & frigore hieme, & æstate calore vehemētissimè
 hinc commouētur. Verno tempore & æstiuo ferè

ter in mense mellarius inspicere debet fumigantibus
 leuiter eas, & à spurcitiis purgare aluum, & vermiculos eiicere. Præterea ut animaduertat ne reguli plures existant. inutiles enim fiunt propter seditiones. & ut quidam dicunt, tria genera cum sint ducum in apibus, niger, ruber, varius: ut Meliocrates scribit, duo, niger, & varius, qui ita melior, ut expediat mellario cum duo sunt eadem aluo, interficere nigrum, quem scit cum altero rege esse seditiosum, & corrumpere aluum: quod fuget, aut cum multitudine fugetur. De reliquis apibus optima est parua, varia, rotunda. Fur, qui vocatur ab aliis fucus, alter est lato ventre. Vespa, quæ similitudinem habet apis, neque socia est operis, & nocere solet morsu, quæ apes à se secernunt. Eæ differunt inter se, quæ feræ & cicures sunt. Nunc feras dico quæ in siluestribus locis pascuntur: cicures, quæ in cultis. Siluestres, minores sunt magnitudine, & pilosæ, sed opifices magis. In emendo emptorem videre oportet valeant an sint ægræ. Sanitatis signa, si sunt frequentes in examine, & si nitidæ: & si opus quod faciunt est æquabile ac leue. Minus valentium signa, si sunt pilosæ & horridæ, ut puluerulentæ: nisi opificii eas vrget tempus. tum enim propter laborem asperantur ac macescunt. Si transferendæ sunt alui in alium locum, id facere diligenter oportet: & tempora quibus id potissimum facias, animaduertendum: & loca, quod transferas, idonea prouidendum. Tempora, ut verno potius quam hierno: quod hieme difficulter consuecunt, quod sunt translata, manere: itaque fugiunt plerumque. Si è bono loco transfuleris eò ubi idonea pabulatio non est, fugitiuæ fiunt. Nec si ex aluo in aluum in eodem loco traicias, negligenter faciendum.

ciendum. Sed si transituræ sunt apes, ea apiastro
 perfricāda, quòd illicium hoc illis: & faui melliti
 intus ponendi, à faucibus non longè, ne, cùm a-
 nimaduenterint, aut inopiam escæ habuisse dicā-
 tur, aut cùm sunt apes morbidæ propter primo-
 res vernos pastus, qui ex floribus nucis Græcæ
 & cornu fiunt, cæliacas fieri, atque vrina pota re-
 fici. De his propolim vocant, è quo faciunt ad
 foramen introitus protectum in aluum maximè
 æstate. Quam rem etiam nomine eodem medi- ^{Quam}
 ci vtuntur in emplastris. Propter quam rem etiā ^{ob rē.}
 carius in sacra via quàm mel venit. Erithacen vo-
 cant, quo fauos extremos inter se conglutinant,
 quod est aliud melle, propoli: itaque in hoc vim ^{melius}
 esse illiciendi. Quo circa examen vbi volunt cō- ^{prop.}
 fidere, eum rimum aliāve quam rem oblinūt
 hoc, admixto apiastro. Fauus est, quem fingunt
 multicauatum è cera, cum singula caua fena la-
 tera habeant, quot singulis pedes dedit natura.
 Neque quæ afferuntur ad quatuor res faciendas,
 propolim, erithacen, fauum, mel, ex iisdē omni-
 bus rebus carpere dicuntur simplex. quòd è malo ^{dicun-}
 punico & asparago cibum carpāt solum, ex olea ^{tur.}
 arbore ceram, è fico mel, sed non bonum. Du- ^{Sim-}
 plex ministerium præberi, vt è faba, apiastro, cu- ^{plex}
 curbita, brassica, ceram & cibum. Nec non aliter ^{mini-}
 duplex, quod fit è malo & piris siluestribus, ci- ^{steriū,}
 bum & mel. Item aliter duplex, quòd è papauere ^{quòd}
 ceram & mel. Triplex ministerium quoque fieri
 vti ex nuce Græca, & è lapsana, cibum, mel, ce-
 ram. Item ex aliis floribus ita carpere, vt alia ad
 singulas res sumant, alia ad plures. Nec non e-
 tiam aliud discrimen sequantur in carptura, aut
 eas sequatur, vt in melle, quod ex alia re faciunt
 liquidum mel, vt ex fiseris flore; ex alia contrà, fiseris

pars
quoq;
potio,

appo-
nūt. Id
tēpesta
tibus &
hieme,
cū in
P. pr.
nō pos
sunt.
duo
sol. pr.
signa.
Vnū,

spissum, ut è rore marino. Sic ex alia re, ut è fico mel insuaue, è cytiso bonum, è thymo optimum. Cibi * pars, quod potio, & ea iis aqua liquida, unde bibant esse oportet: eamque propinquam, quæ præterfluat, aut in aliquem locum influat, ita ut ne altitudine ascendat duo aut tres digitos: in qua aqua iaceant testæ aut lapilli, ita ut extent paulum, ubi assidere, & bibere possint. In qua diligenter habenda cura, ut aqua sit pura: quod ad mellificium bonum vehementer prodest. Quod non omnis tempestas ad pastum prodire longius patitur, præparandus his cibus, ne tum melle cogantur solo viuere, aut relinquere exinanitas aluos. Igitur ficorū pinguium circiter decem pondo decoquunt in aquæ congiis sex: quas coctas in offas propè apponunt. Alii aquam mulsam in vasculis propè ut sit curant. In quæ addūt lanam purpuream, per quam sugant: vno tempore ne potu nimium impleantur, aut ne incidant in aquam. Singula vasa ponunt ad aluos singulas, & hac suppleuntur. Alii vuam passam & ficum cū pinserunt, affundunt sapam, atque ex eo factas offas * apponunt ibi, quum foras hieme in pabulum procedere tamen possint. Cū examen exiturum est (quod fieri solet cū adnatæ prosperè sunt multæ, ac progeniem veteres emittere volunt in coloniam: ut olim crebrò Sabini factitauerunt propter multitudinem liberorum) * huius quod duo solent præire signa, scitur. Vnum, quod superioribus diebus maximè vespertinis, multæ ante foramen, ut vuæ, aliæ ex aliis pendent globatæ. Alterum, quod cū iam euolaturæ sunt, aut etiam inceperunt, consonant vehementer, proinde ut milites faciunt cū castra

mouent. Quæ primò tum exierunt, in conspectu
 volitant, reliquas quæ nondum cōgregatæ sunt,
 respectantes, dum conueniant. Cùm à mellario
 id fecisse sunt animaduersæ, iaciundo in eas pul-
 uerem, & circumtinniendo ære, perterritas quò
 voluerit perducet. Non longè inde oblinunt ^{inde rā}
 erithace, atque apiastro, cæterisque rebus quibus ^{mū vel}
 delectantur. Vbi confederunt, afferunt aluum ^{quid}
 propè eisdem illiciis illitam intus, & propè ap- ^{aliud}
 posita, fumo leni circumeundo cogunt eas in- ^{leui}
 trare: vt quæ in nouam coloniam cū introie- ^{vt in n.}
 runt, permanent adeò libenter, vt etiam si pro- ^{c. cū}
 ximam posueris illam aluum vnde exierunt, ta- ^{intro-}
 men nouo domicilio potiùs sint cōtentæ. Quod ^{ierint,}
 ad passionem pertinere sum ratus, quoniam dixi ^{perma-}
 nent iam cuius causa adhibetur ea cura, de fru- ^{neant}
 ctu dicam. Eximendorum fauorum signum su-
 munt ex ipsis, cū plenas aluos habent, & cū
 illos geminauerint, ex apibus coniecturam ca-
 piunt, si intus faciunt bombū, & cū introeunt,
 ac foras trepidant, & si opercula alui cū remo-
 ta sint, fauorum foramina obducta videntur
 mellis membranis. Cū sint repleti melle, in
 eximendo quidam dicunt oportere nouem par-
 tes tollere, decimam relinquere. Quod si omne
 eximas, fore vt discedant. Alii hoc plus relin-
 quunt quàm dixi: vt in aratis qui faciunt restibi-
 les segetes, plus tollunt frumēti ex interuallis: sic
 in aluis, si non quotannis eximas, aut non quo-
 que multum, & magis his assiduas habeas apes,
 & magis fructuosas. Eximendorum fauorum pri-
 mum putant esse tempus vergiliarum exortu.
 Secundum, æstate acta, ante quàm totus exoria-
 tur arcturus. Tertium, post vergiliarum occasum,
 & ita si fecunda sit aluus vt ne plus tertia pars

(X)

eximatur mellis, reliquum hiemationi relinquatur. Si verò aluus non sit fertilis ubi quid eximatur, exemptio cum est maior, neque vniuersam neque palam facere oportet, ne deficient animū.

Fauorū qui ex. si qua pars mellis nihil
 "Fauī qui eximuntur, si qua pars nihil habet, aut habet inquinatum, cultello præsecatur. Prouidēdū ne infirmiores à valentioribus opprimantur. eo enim minuitur fructus. Itaque imbecilliores secretas subiiciunt sub alterum regem. Quæ crebrius inter se pugnabūt, aspergi eas oportet aqua mulsa. quo factō non modò desistunt pugna, sed etiam conferciunt se lingentes. eo magis, si mulso sunt aspersæ, quo propter odorem auidius applicant se, atque obstupescunt potantes. Si ex aluo minus frequentes euadunt, ac subsidit aliqua pars, suffumigandum, & prope "apponendū bene olentium herbarum, maxime apiastrum & thymum. Prouidendum vehementer ne propter æstum aut propter frigus dispereant. Si quando subito imbri in pastu sunt oppressæ, aut frigore subito, ante quā ipsæ prouiderint id fore (quod accidit rarò, vt decipiantur) & imbris guttis vberibus offensæ iacent prostratæ, & afflictæ, colligendum eas in vas aliquod, & reponendū in tecto loco, ac tepido, "promū è die, quā maxime tempestate bona, & cinere factō è ficulis lignis "infriandum paulo plus caldo quā tepidiore. Deinde concutiendū leuiter, vt manu non tangas, & ponendæ in sole. Quæ enim "sic con caluerunt, restitunt se, ac reuiuiscūt, vt solet similiter fieri in muscis aqua necatis. Hoc faciūdum secundum aluos, vt "reconciliatæ ad suum quæque opus & domicilium redeant.

*
 pronō
 ad me-
 ridiē,
 quā.
 infri-
 cādum
 sic con
 cinnā-
 tæ cōc.
 recon-
 cinnā-
 tæ

De piscinis.

CAP. XVII.

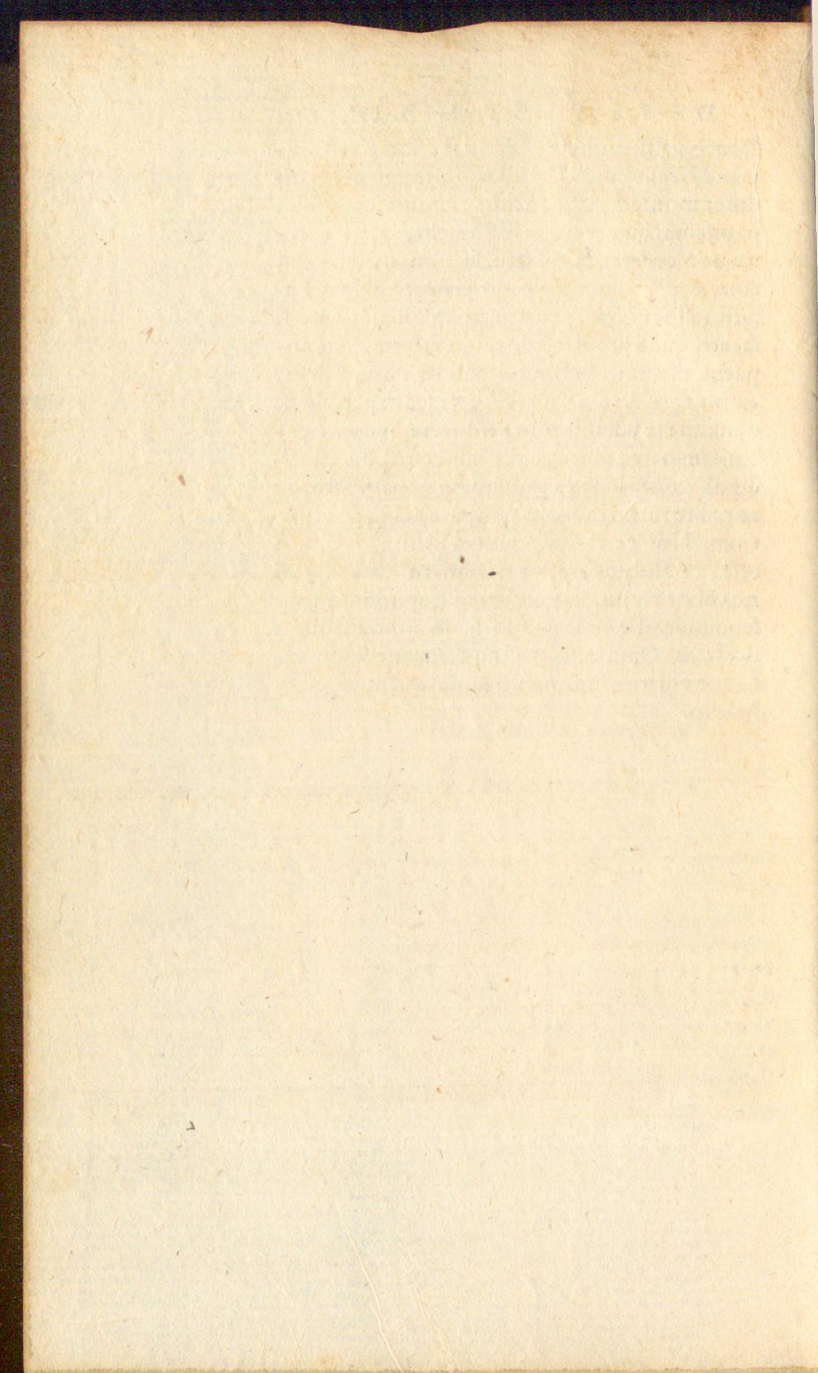
INTEREA redit ad nos Pauo, & Si vultis,

inquit, anchoras tollere, latis tabulis fortitio fit
tribuum, ac cœpti sunt à præcone renuntiari quē
quæque tribus fecerint ædilem. Appius confe-
stim surgit, vt ibidem candidato suo gratulare-
tur, ac " discederet in hortos. Merula, Tertium a-
ctum de pastionibus villaticis postea, inquit, tibi ^{descen-}
reddam Axi. Consurgentibus illis, Axius mihi, ^{deret}
respectatibus nobis, quòd & candidatū nostrum
venturum sciebamus, Nō laboro, inquit, hoc lo-
co discessisse Merulā. reliqua enim ferè mihi sunt
nota. Quòd cum piscinarum genera sint duo,
dulcium & falsarum, alterum apud plebem, & si-
ne fructu, vbi lymphæ aquā piscinis nostris vil-
laticis ministrant: illæ autem maritimæ piscinæ,
nobilium, quibus Neptunus, vt aquam, sic &
pisces ministrat, magis ad oculos pertinet, quàm
ad vesicam, & potiùs marsupium domini exina-
niunt quàm implent. Primùm enim ædifican-
tur magno, secundo implentur magno, tertio
aluntur magno. Hirrius circum piscinas suas, ex
ædificiis duodena millia sextertia capiebat. eam
omnem mercedem escis, quas dabat piscibus, cō-
sumebat. Non mirum. vno tempore enim me-
mini hūc Cæsari " duo milia murænarum mutua ^{sex}
dedisse in pondus, & propter piscium multitudi-
nem quadragies sextertio villam venisse. Quare
nostra piscina ac mediterranea plebeia rectè di-
citur dulcis, & illa, amara. Quis enim nostrum
non vna contentus est hac piscina? quis contrā
maritimas non ex piscinis singulis plures con- ^{Nā vt}
iunctas habet? " Plurifnam, vt Pausias, & cæteri ^{Paus.}
pictores eiusdem generis, loculatas magnas ha- ^{& cæt.}
bent arculas, vbi " discolors sint ceræ, sic hi locu- ^{diuersi}
latas habent piscinas, vbi dispares disclusos ha- ^{colo-}
beant pisces, quos, proinde vt sacri sint, ac san- ^{res sint}
certas,

Etiores quàm illi in Lydia, quos sacrificanti tibi Varro ad tibicinem Græcū gregatim venisse dicebas ad extremum litus atque aram, quòd eos capere auderet nemo, cū eodem tempore insulas Ludinorum ibi corrosas vidisses. Sic hos pisces nemo cocus in ius vocare audet. Q. Hortensius familiaris noster, cū piscinas haberet magna pecunia ædificatas ad Baulos, ita sæpe cum eo ad villam fui, vt illum sciam semper in cœnam pisces Puteolos mittere emptum solitū. Neque satis erat eum non pasci piscinis, nisi eos ipse pasceret vltro. Ac maiorem curam sibi haberet, ne eius esurirēt muli, quàm ego habeo, ne mei in Rosea esuriant asini. & quidem vtraque re, & cibo & potione, cū non paulo sumptuosius quàm ego his ministraret victum. Ego enim vno seruulo, ordeo non multo, aqua domestica, meos multinumos alo asinos: Hortensius, primum, qui ministrarent, piscatores habebat complures: & ii pisciculos minutos aggerebant frequenter, vt à maioribus absumerentur. Præterea falsamenta in eas piscinas emptitia coniiciebat cū mare turbaretur, vt per tempestatem suis piscibus è macello cetariorum, vt è mari obsonium præberet, cū neq; euerriculo illi in litus educere possent viuam saginam plebeia cœnæ pisces. Celerius voluntate Hortensii ex equili educeres rhedarias, vt tibi haberes, mulas, quàm è piscina barbatum mullum. At, inquit ille, nō minor cura eius erat de ægrotis piscibus quàm de minus valentibus seruis. Itaque minus laborabat ne seruus æger, quàm aquam frigidam biberent sui pisces. Etenim hac incuria laborare aiebat M. Lucillum, & piscinas eius despiciebat, quòd ætiaria idonea non haberet, ac in residem aquam

rhedarios vt
 tibi h.
 mul-
 los,

& locis pestilentibus habitarent pisces eius. Contra ad Neapolim L. Lucullus, posteaquam perfodisset montem, ac maritima flumina immisisset in piscinas quæ reciprocæ fluerent, ipse Neptuno non cederet de piscatu. factum esse enim ut amatos pisces suos videatur propter æstus eduxisse in loca frigidiora: ut Appuli solent pecuarii facere, quod propter calores in montes Sabinos pecus ducunt. In Baiano autem tanta ardebat cura, ut architecto permiserit ut suam pecuniam consumeret, dummodo perduceret specus è piscinis in mare, obiectaculo quo æstus bis quotidie ab exorta luna ad proximam nouam introire ac redire rursus in mare posset ac refrigerare piscinas. Nos hæc. At strepitus à dextra, & eccum recta candidatus noster designatus ædilis. Cui nos occurrimus, & gratulati in Capitolium prosequimur. ille inde eundo suam domum, nos nostram. Opinionis nostræ sermonem de partitione villatica summatim hunc, quem exposui, habeto,

INDEX IN VARRONIS LI-

BROS DE RE RVSTICA:

qui & quædam eius vocabula habet.

A

Abſinthium.	59	Agri metiendi ratio.	22
Accipitres quomodo interci- pantur.	126	Agri discrimina nouem.	18
Acnua.	22	Agro in eodem non eadem o- mnia.	17
Acratophorum vinum.	20	Agrum alternis annis relinqui.	52
A&us quadratus, quid.	22	Agro crasso & solido quæ serā- tur.	38
Adfriare.	59	Agri quibus rebus colantur.	30
Admissura pecoris.	71, 72	Agrorum à specie simplici tria genera.	15
Admissarius equus. 94. asinus.	99	Aggeres quomodo fiant.	27
Adorei satio.	21	Agnæ meræ.	75
Aduenæ volucres.	120	ad Agnatos & gentiles dedu- cendus.	8
AEdilis.	6	Agni vt ad matris mammam accedant.	78
AEditimus, AEdituus.	6	Agnorum educatio & cura.	78
AEgæum mare.	69	Agnorum depulsio & castratio.	79
AEneæ suis prodigium.	87	Agricolæ vrbani præstant.	10
AEquinoctium vernū inter & Vergiliarum occasum, quid agendum.	42	Agricolarum scopus.	13
ab AEquinoctio autumnali ad brumam, quid fieri oport- teat.	44	Agricolarum vita succentiuæ.	9
AEs antiquissimum pecore no- tatum.	69	Agricultura quid.	13
AEschrion.	5	Agriculturæ partes sumæ qua- tuor.	14
AEstas quot dierum, & quando, & in quo signo incipiat.	40	Agriculturæ principia & fines.	13
AEstate quæ fiant.	40	Agriculturæ laudes.	110
AEstinare.	77	Albæ conditio.	87
Africanæ gallinæ.	132	Alea vitæ.	13
Agathocles Chius.	5	Aleam sequi.	33
Ager quis optimus, & quis ei proximus, & quis deinceps.	17	Aliquotfariam.	17
Ager macer pinguisque quæ fe- rat.	21, 22	Alfiofum, quid.	81
Ager vtilissimus.	13	Altiles boues & opimi.	73
Ager vliginosus.	16	Altinates oues.	79
Ager quot famulis & operis colatur.	31, 32	Aluearia vbi locanda.	143
Ager Gallicus.	29	Alui quomodo fiant, & qua for- ma, eorumque denominatio.	143
		Alui si transferantur.	144
		Amphiclos.	133

IN VARR. DE RE RVST.

Amphilochus Atheniensis.	4	Apium pastiones, quales.	142,
Amurca quomodo condenda.	61		143
Amurca vt tueatur & promatur.	62	Apium duces ac reges, eorūque forma.	144
Amurca herbarum inimica, formicarum & talparum venenum.	56	Apiū sedulitas in opere, & quid quoque tempore faciant.	141,
Amurcæ vsus.	59		142
Anates. 135. harum pabulum.		Apes fugat imaginum concauarum tinnitus resonans.	142
ibid.		Apium curator quid circa eas facere debeat.	144
Anaxagoræ physici sententia de seminibus.	48	Apium genera.	144
Anaxipolis Thasius.	5	Apium natura non malefica.	141
Androtion.	5	Apium comparandarum formula.	144
Annale tempus.	40	Apium sanitatis & morbi signa.	144
Anima pro sale.	85		146
Anitiana pira.	60	Apium fugam resciscere, ab eaque reducere.	146
Anni diuisio.	40	Apium pugna, ab eaque inhibitiō.	148
Anni tempora ex foliis quibusdam cognosci.	53	ab Apibus discunt homines.	140
Annuū quomodo diuiferunt Romani.	65	Apiastrum, quid.	142
Anseres quot oua, & quandiu incubent.	134	Apicæ oues.	75
Anseres aliena oua non excudunt.	133	Apollodorus Lemnius.	5
Anseres natura voraces.	134	Apollonius Pergameneus.	91
Anserum sagina, haræ, genera admissura, partus, pastus, educatio, plumarum vulsura, foetura.	133, 134	Appendices.	28
Anserum genus optimum.	133	Apri qui, & quæ circa ipsos cura.	137, 138
Anserum duo genera.	133	Apuliz loca calidiora, grauioræque.	16
Anserum pulli vt saginentur.	134	Appulum triticum.	7
Antigonus Cymæus.	5	Appuli equi.	95
Apes quomodo & vnde generentur.	89, 140	Aqua viua.	23
Apes in loco inquinato non assidunt.	141	Aqua receti insito cur inimica.	50
Apes imbre prostratæ, quomodo curentur.	148	Aquæ commutatione in admisura, ouium lanam variam fieri, veterumque corrumpi.	78
Apes regem habent, imperium & societatem.	141	Aquilo granariis aptus.	59
Apes cymbalis in vnum reducuntur locum.	141	Arandi tempus.	43, 44
		Aratra.	36
		Aratur asinis in Campania.	35
		ex Arbore in arborem duplex inferendi modus.	49, 50

I N D E X.

Arborum seminariorum cura.	48, 49	Afinus 12 mense conceptū red-	
Arborum inter se dissidium.	29	dit.	94
Arborum tēpestiua infitio.	47, 48, 49	Afinus remissione operis dete-	
Arbores in mari nasci.	18	rior.	93
Arbores, vt mulieres, ad partus		Afinus seminio Arcadico natus.	98
certos habere dies,	52	Afinus Axii memorabilis.	113
Arbusta quando putanda.	45	Afini vbi nobilitati & pretii	
Arcadici afini, & eorum pre-		maximi.	74
tium.	71, 99	Afini vbi optimi & maximi.	93
Archetypon.	121	Afini feri & mansueti.	93
Archelai sentētia de caprarum		Afini feri, vbi.	68
spiratione per aures.	81	Afinorum ætas, forma, semi-	
Archelai epigrāma de apibus.	149	nium, admissura, fœtura, par-	
Archytas Pythagoreus.	4	tus, pastus.	93
Arculæ loculatæ.	149	Afinorum grex vt constituatur.	93
Arduitas montium.	104	Afinorum vsus.	94
Areæ situs & constructio.	56	Afinorum emēdorum formula.	93
Arida & minuta ad crescēdum		Afinorum numerus in gregem.	93
tarda.	50	Afinis in Campania aratur.	35, 94
Arietes ad fœturam, quales.	77	Asparagus.	38, 39
Arietum admissura.	71, 78	Affiduior.	103
Arietum bonitas ex forma, &		Athenagoras.	5
progenie dignoscitur.	75	Attalus Philometor.	4
Argilla.	21	Attilius Hispaniensis.	85
Argonautæ.	88	Aufidius Lurco.	123
Arista.	54	Auiaria.	117
Aristandrus Atheniensis.	5	Auiarium minusculum.	120
Aristomenes.	5	Auiarium rete.	122
Aristophanes Maleores.	5	Auium in genere consideratio.	118
Aristoteles Peripateticus.	4	Aurea mala Hesperidum.	68
Armentitius grex.	104	Autumno quæ fiant.	40
Armentorum gregem si quis e-		Autumnus quot dierū, & quan-	
mere velit.	89	do, & in quo signo incipiat.	40, 41
Arundinetum quo loco instrui		Axii afinus.	113
debeat.	39	Axis.	122
Arundo, vitis genus.	19		
Afininum stercus.	47	B	
Afininum lac, vt equinum, ma-		Bacchius Milesius.	5
ximè purgat.	106	Balatrones.	88
Arundinis oculi.	39	Basculus ad pecuariā ineptus.	104
Aruum, quid.	41		
Aselli dossuarii.	94		
ex Asina & equo, hinnus.	98, 99		

IN VARRONEM

Batillus.	55	Campester locus quis melior.	
Bee, vox ouium.	69		16
Beclare & belare.	69	Campestres segetes meliores.	
Betacci pedes.	12		16
Bifera multa.	17	Canini dentes in equis.	94,95
Bion Solæus.	5	Caniculæ signo commodissima	
Biuium ad culturam dedit na-		insitio.	50
tura.	33	Caniculam inter & æquino-	
Bolus.	115,139	ctium autumnî, quid agen-	
Bombus apium.	147	dum.	44
Βούρες apes.	89	Canis, custos pecoris.	100.
Bonus euentus, rusticorû deus.		à Cane si quis se sectari velit	
4			101
Bos mas an fœmina cõcepta sit,		Canes, quales habendi.	35
taurum indicare.	91	Canes à venatoribus & lanis	
Boues qui eligendi, aratrõque		quare non emendi.	101
domandi.	34	Canes ne à muscis, pulicibus,	
Boues atiles & opimi.	73	ricinis & scabie infestentur.	
Boues feri, vbi.	68		103
Boum ætas, forma, pastus, ad-		Canes an castrandi.	103
missura, fœtura, domatio.	89,	Canes optimi, vnde.	101
90		Canes fœminæ, quales esse de-	
Boum cõparandorum formula.		beant.	111
90		Canum ætas & forma.	100
Boum dignitas.	89	Canum admissura.	102
ex Brassicæ semine vetere rapa		Canum cibatus.	101,102
nasci, & contrâ.	48	Canum comparandorum for-	
Brocchi dentès.	95,100	mula.	101
Bubilia.	24	Canum cubilia.	103
Bubuli generis ætatis quatuor		Canum duo genera.	100
gradus.	89	Cantrices aues.	122
Bubuli casei maximi cibi.	107	Canterii equi.	98
Buccinare.	87	Capi.	98,128
ad Buccinam facere.	87.	Capi semimares.	128
Con-		Capilli quando tondendi.	45,
uenire.	137		46
Bumamma vna.	89	Capitulum.	121
Bura.	33	Capræ vnde dictæ.	81
C		Capra nunquam caret febre.	
Caduca spica.	77		80
Cæliacæ apes.	145	Capra ventrem fert 5 menses.	
Caluescit qui decrecente luna			72
tondetur.	46	Capræ culturæ inimicæ.	10,81
Camaræ.	60	Capræ in cælum ita receptæ, vt	
Camera columbariorum.	125	extra limbum sint.	81
Cammari.	133	Caprarum emendarum formu-	
Campanum far.	7	la.	29
Campester ager.	15		

I N D E X.

Caprarum saluia, venenum.	10	Cisternæ.	23
Caprarum ætas, forma, saltus.	80	Citharædos nō omnes esse qui citharam habent.	67
Caprarum pastus, stabulatio, fœtura.	81	Clauolæ, quid.	49
Caprarum tonsura.	109	Cn. Tremellius.	8
Capras auribus spiritum duce- re, non paribus.	80	Coagulum.	107
Caprinus grex quomodo cōsti- tuendus.	80	Coagulum quæ supplent.	107
Caprinum stercus.	47	Cochlea, ostiî genus.	119
Caprinis pellibus quæ nationes vestiantur.	108	Cocleæ quomodo nutrantur: earum semen, fœtura, sagina.	138, 139
Caprarius.	82	Coclearum genera.	139
Caprasia insula vbi, & vnde no- men sumpsit.	80	Coclearia.	138
Caprea vnde dicta.	43, 137	Coda equorum.	95
Capreolus.	43	Cohors.	117
Carbunculus.	21	Cohortes vt fiant in solitudine.	76
Caryotæ palmæ.	74	Coles, qui.	42
Caseus quando fiat.	107	Collaria canum.	103
Caseorum discrimina.	107	Collinus ager.	15
Cassius Dionysius Vticensis.	5	Coloni, qui.	66
Castrandi tempus.	92	Coloni scientia & ratio.	66
Cataclysmus sub Ogyge.	110	Colonicæ leges.	10
Catulire.	102	Columbæ vnde dictæ,	125
Cauca, quid.	119	Columba saxatiles seu agrestes.	125
Cella villici vbi statuenda.	24	Columbarum cibus.	126
Cella vinaria & olearia.	26	Columbarum duo genera.	125
Centuria, quid.	23	Columbarum pretium.	127
Cera ex quibus fiat floribus.	145	Columbarum sagina, color, fœ- cunditas, partus.	125
Cerasus quando inferenda.	47	Columbis nil fœcundius.	127
Cestus quid.	20	Columbinum stercus.	47
Chæresteus, & Chæreas Athe- nienfes.	5	Columbini pulli quomodo fa- ginentur.	127
Chalcidici galli.	129	Columbaria in tegulis.	127
Xoſſes, porcus.	85, 86	Columbariorum positio.	125
Chordi agni, qui & vnde.	72	Columbariî.	126
Xoſſes.	72	Columnella.	122
Chortes duæ in villa.	25	Columellares dentes.	94
Cicer vbi feratur.	37	Columina villa.	125
Cicercula quando ferenda.	44	Communis terra, quid.	20
Cicures apri.	137	Compascere.	66
Cilicia vnde fiant.	109	Conditanea olea vbi ferenda.	38
Cimices vt interficiantur.	11, 12	Conseruæ pastorum.	107
Circuncisium, quid.	58	Corbes.	35
		Corbulæ.	36

IN VARR. DE RE RVST.

Corruda vbi ferenda.	38,39	Diophanes Nicensis.	5
Cotonea mala vt condantur.	61	Διφθερίαι.	109
Coturnices.	120	Displodere.	90
Crassus ager.	38	Diuaricare.	90
Crates de re rust. scripsit.	5	Dolia.	26
Crates.	38,76	Dominum legitimū sex perficiunt.	104
Crates stercorariæ.	36	Dossuaria iumenta.	105
Crepido.	135	Ducū tria genera in apibus.	144
Creta.	21	E	
Crœcum quando ferendum.	45	Egesias Maronites.	5
Cubilia boum.92. Canum.103.		Euincidum sarmentum.	42
Pauonum.124. Gallinarum.		Ellops,piscis.	93
129,130		Emblema.	112
Cucumer anguinus.	12	Emptionis ouium formula.	75
Culina.	24	76. Boum.90,91. Asinorum.	
Cullea.	7,36	93. AEquorum. 95. Suum.	
Cuniculus,vnde.	137	83. Apium.	144
Cupressus ad crescēdam tarda.		Empturire.	66
51		Ennius Euhemeri libros vertit.	
Cupressi semen, galbuli seu pilæ.	48	54	
Cupressi radicarum loco.	39	Epigenes Rhodius.	5
Curculiones quomodo necentur.62. Vbi nō nascantur.60		Epiroticæ familiæ.	31
Cuspides,quid.	19	Epirotici canes.	101
Custos pecoris,canis.	100	Epistomium.	123
Cypresses.	143	Epistylum.	121
Cytisi satio. 37, 51. Quando florere incipit.	ibid.	Equa fert vētem 12 menses. 72	
Cytisum ad sanitatem apium aptissimum.	143	ex Equa & asino,mulus. 98	
D		Equæ à cōceptu quomodo curandæ.	97
Δαρυον.	107	Equarum fornica.	95
Dadis.	5	Equas è vento concipere.	72
Decollare.	7	Equariæ.	66
Dei vrbani & rusticani.	4	Equile.	97
Dei facientes adiuvant.	3	Equinum lac, vt asininū, maxime purgat.	106
Delici porci.	86	Equinū stercus vbi optimū.	47
Delphinus,astrum.	91	Equulus quando domandus.	97
Democritus physicus.	4	Equus qualis futurus sit,ex pullo cognosci.	96
Deorum supplicia.	90	Equi boni futuri signa.	95
Despondere animum.	120,143	Equum nō salire matrem.	96
Dicæarchus.	9	Equi vbi nobilitati.	95
Digitalia.	58	Equi cur castrentur.	64
Diodorus Priennæus.	5	Equi feri,vbi.	60
Dion Colophonius.	5	Equorum ætas quomodo cognoscatur ex dentibus.	94
Dionysius.	5		

I N D E X.

Equorum forma. 95.	Pastus,	Familia numerus in agro co-	
Admissura.	96	lendo.	31,32
Equorū emēdorum formula. 96		Familiaria sella.	25
Equorū equarūque grex quo-		Far. 43, 62. Eius satio.	21
modo constituendus.	94	Far quando promendum.	63
Equos admittendi modus.	96	Far adorem.	63
Equorum diuersitas.	97	Farrago, pabuli genus.	37
Eratoſthenes orbem terræ in		Farrago vnde dicta.	43
duo diuiſit.	6	Farragine purgatur equinum	
Erithace, ἐρίθαιον.	141, 145	pecus.	97
Eruderatum ſolum.	76	Fauonium inter, & æquinoctiū	
Eroſilia quando ſerenda.	44	vernū quæ agenda.	41
Euagon Thafius.	5	Fauftulus paſtor, qui Romulum	
Eubolus.	5	& Remum educauit.	69
Euphition.	5	Fauus, quid.	145
Euphotion.	5	Fauorū eximendorū tēpus.	147
Euphranſii duo, Athenienſis v-		Febris ſigna in pecore. 73. cu-	
nus, alter Amphipolites.	5	ra.	ibid.
Euētus bonus, ruſticorū deus.	4	Febre nunquā carent capræ.	
Euhemeri libri ab Ennio verſi.		Fel bubulum cum aceto mixtū	
54		cimices interficit.	12
Europa ſalubrior Aſia & fru-		Feneſtra in villa.	25
ctuoſior.	6	Feria ſementina.	6
Europæ fabula.	89	Ficeta vbi faciendæ.	8
Eurus.	23	Ficus cur ad creſcendū pronæ.	51
Examen apium.	145	Ficus cur apud Rumiæ ſacellū	
Ἐξάγωνος.	140	ſata.	107
Excudunt oua ſua anſeres, non		Fici ſurculos potiùs quàm ſemē	
aliena.	128	obruere cur expedit.	50
Exgruminare.	138	Fici ſemen naturale.	50
Experientia.	33	Ficorum genera.	51
F		Ficorum inſitio.	47, 50
Faba & alia legumina quomo-		Ficus Sabinæ quando promen-	
do ſeruentur.	60	dæ.	63
Faba vbi ſerenda.	37, 38	Fifcina.	35
Faba agrum ſtercorat.	37	Flabellum.	43
Fabā quando ſerere oportet.	44	Flagellum.	43
Fabæ quot modii ſerūtur in iu-		Flocci.	108
guro.	51	Flora, dea ruſticorum.	4
Fabrilè ſepimentum.	27	Floralia.	4, 37
Facientes Dei adiuvant.	3	Fœminam an marem cōceperit	
Factus, quid.	38	vacca, taurum indicare.	91
Falces vineaticæ, ſcirpiculæ,		Fœminas boues maceſcentes	
ſyluaticæ, arborariæ, ruſtica-		melius concipere.	71, 72
riæ.	36	Fœniſiciæ vbi condendæ.	59
Falere.	122	Fœnū pabuli genus. 47. quando	
Falerna vina.	7, 63	ſecandum.	ibid.

IN VARRONEM

Fœnum quomodo condendum.		Gallinæ vbi vento concipiant.	
59		72	
Fœtura quid.	72	Gallarum faginandarum mo-	
Foliorum quorundam versura		dus	132
anni tempora indicari.	53	Gallarum cubilia.	129
Foria.	25	Gallinas in parando quas eli-	
Foriculæ.	60	gas.	129
Formicarum & talparum vene-		Gallinaria insula.	132
num, amurca.	56	Gallinaria vt fiant.	129
Forum vinarium.	57	Gallinarii officium.	129
Fossilis sal.	107	Gemini in signifero circulo.	69
Frendere.	86	Gibberi.	9
Frit.	54	Glabrum si quem facere velis.	
Fructuaria sus.	87	12	
Fructuosior fundus vt fiat.	26	Glabro ventre ouis.	76
Fructus fundi.	37	Glandaria silua.	18
Fructus qui sint, & quomodo		Glirarium vt construatur.	139
reponendi.	25	Glirium sagina. 139, 140. Ci-	
Fruementum, quid.	54	bus.	139
Fruementum vbi ferendum.	38	Gluma quid & vnde.	54
Fruementum vt promatur.	62	Græci authores qui de agricul-	
Frumeti messionis tria genera.		tura scripserunt.	4
55		Granarii positio.	59
Fucus.	144	Granum quid & vnde.	54
Fucos eiiciunt apes.	141	Gregales.	95
Fugiuarius locus.	138	Gurgures montes.	75
Fundi solum, & quot & quæ in		H	
eo dispicienda sint.	15	Hæredium.	22
Funes.	35	Hære porcorum positio.	86
Fur in apibus.	144	Hære anserum.	134
Furca ferrea.	36	Harundulatio.	19
Furcilla.	20	Heliotropia, vnde.	53
Furfures curobiiciantur ouibus.		Heluus color.	90
G		Herbarum inimica, amurca.	56
Galbuli in cupresso.	48	Herbæ exitiū, hominis solum.	
Gallicus ager.	7	54	
Galli ad pecuariam appositi.		Hercules ex hortis hesperidum	
104		quid exportarit.	68
Galli, & eorum castratio.	128	Herculis taurus.	89
Galli Tanagrici, Medici, Chal-		Hesiodus Ascræus.	5
cidici.	129	Hesperus, stella, quæ & lucifer.	
Gallorum eligendorum forma.		123	
129		Hiems quot dierum, quando, &	
Gallina quot oua & quādiu in-		in quo signo incipiat.	41
cubet.	130	Hieme quæ agenda.	40
Gallinæ rusticæ, villaticæ, Afri-		Hieron Siculus.	4
canæ.	128, 132	Hinnus ex equo & asina. 98, 99	
		Hinni	

I N D E X.

Hinni educatio, admissura.	98	Insitio commodissima quo tem-	
Hinni bigeneres & insititii.	98	pore facienda.	50
Hinni mulis minores.	99	Insitio ex arbore in arborem,	
Hinnorum emendorum formula.	99	duplex.	49, 50
Hinnorum ætas quomodo cognoscatur.	99	Instrumentum vocale.	30
Hippocrates in magna pestilentia multa oppida conseruauit.	14	Instrumentum semiuocale.	33
Hirci forma, seminium.	10	Instrumentum mutum.	30, 35
Hircus cur libero patri immoletur.	10	Insulæ in area.	139
Hirtæ oues, & earum tonsura.	108	Intermenstruum.	45
Holus in pingui terra seratur.	37	Internodia articularum.	100
Homo bulla.	3	Ἰππία & ἴ.	98
Hædi trimestres submittuntur.	81	Italia vnde dicta.	89
Homerus Phrygiam ἀμπέλυσον nominat.	7	Italia tota pomerio similis.	7
Hominis solum, exitium herba.	54	Italæ laudes.	6, 7
Horda, quid.	89	Ἰταλοί.	89
Hordæ boues.	89	Italus, Herculis taurus.	89
Hordicalia.	89	Iuga.	19
Horologium Cyprestis.	123	Iuga bouum quot iugeribus satis sint.	33
Hortensii piscinæ.	150	Iugum.	22
Hortos sub vrbe colere expedit.	28	Iugata vineæ.	19
Hofus, quid.	38	Iugationis duæ species.	19
I		Iugerum, quid.	22
Iana luna.	46	Iuglâdes finitimam fundi oram sterilem faciunt.	29
Illicium.	24	Iuglandes nuces quomodo feruentur.	61. Quando promendæ.
Illyricæ mulieres.	105		63
Imitatio.	33	Iumenta dossuaria.	105
Immolandi initium à suillo pecore sumptum.	84	Iupiter, rusticorum deus.	4
Incentiua tibia, & succentiua.	9	Ius ex ossibus datur canibus.	102
Incrustari.	139	L	
Incubandi tempus.	132	Lac liquentium omnium maxime alibile.	106
Inducere in viam.	116	actis varia discrimina.	106, 107
Indefinenter.	103	Lactariis medicam cytisumque lac subministrare.	71
Initia quæ vocentur.	32	Lacones canes.	101
Insitio, quid, & quæ in ea obseruanda.	49, 50	Lacunæ in equis.	95
		Lac compluius.	25
		Lacus sub prælo.	58
		Lampada cursu tradere.	143
		Lana ouium lanugine corrumpitur.	76
		Lana succida.	108
		Lanare pecus.	100

IN VARR. DE RE RVST.

Lauatio, homini requies.	84	Lupus, piscis.	13
Laxiora ad crescendum proniora quam arida & minuta.	50	Lusca ouis.	76
Legaria quid, & vnde dicta.	44	Lutum porcorum requies.	84
Legumina vnde dicta.	37, 44	Lux pinguitudini inimica.	132
Legumina in qua terra feri debent.	37	Lyra, sidus caeleste.	91
Legumina quando ferenda.	44	Lyfimachus.	5
Lentis satio.	7	M	
Lepus, vnde dictus.	137	Maceria, quid.	27
Leporum genera, indicia aetatis, fecunditas, sagina.	137	Macellarii.	118
Lepores candidi.	137	Macrescentes boues melius concipere.	71, 72
Leporatiū quomodo construatur.	136	Macras boues citius concipere.	91
ad Libellam equus.	16	Magister pecoris.	104
Liber, deus rusticus.	4	Mago Carthaginensis.	5
Libero patri hircus cur immoletur.	10	Malum.	103
Liburnicae mulieres.	15	Maiales sues.	87, 98, 100
Licina lex.	8	Mala punica.	61
Ligurire, muscarum.	141	Mallei.	35
Lilium quando ferendum.	45	Malum consiliū consultori pessimum.	112
Lineæ.	38	Malus bifera, vbi.	18
Lingua in ouibus potissimum inspicienda.	75	Mammulae pefiles in capris.	80
Lini satio.	57	Mancipia, qualia sint.	30
Lirare, quid.	41	Mare congelatum.	7
Lithostrotum.	111, 112	Marem an foeminam cōceperit vacca, taurum indicare.	91
Loculatae arculæ.	149	Materies quādo tempestiua.	45
Loculatae piscinae.	149	Matrices.	91
Locus capester quis melior.	15	Mazonomum.	118
Longuriae.	27	Medica, pabuli genus.	37
Longurii.	96	Medicae satio.	51
Lora, quid & quomodo fiat.	58	Medica pingue facit pecudem, & gignit lac.	79
Lucifer, stella, quæ & hesperus.	123	Medici galli.	129
Luna, dea rustica.	4	Mel ex quibus conficiatur floribus.	142
Luna extrema & prima quæ dicatur.	45	Mel vbi optimum.	143
cum Luna quæ fiant opera.	45	Mel diis ac hominibus gratum.	141
Lunares dies obseruandi.	45	Mellis vsus.	141
Lunares dies bipartiti.	45	Mel ex ædes gallinae.	132
Lupinū ad pabulū pertinet.	37	Meles.	136
Lupus in sues.	85	Melice gallinae.	132
Luporum dentes quille carnes feruorem ferre nō possunt.	83	Melimella.	60
		Mélivora.	142
		Melivora puer.	142

I N D E X.

Mela Θεαία.	142	Mulam, vt equam, 12 mēse cūm	
Mela Πάνας.	142	conceperit parere scribunt	
Meliturgi.	140	Mago & Dionysius.	74
Melipotamon.	142	Mulæ ex quibus generentur.	
Mellificium.	143	99	
Mellaria.	142	Mulus ex equa & asino.	98
Mellarii officium.	143, 144	Muli nutritio.	ibid.
Melliti faui.	145	Muli bigenere & institui.	
Menalippæ fabula.	89	98	
Menecrates Ephesus.	5	Mulorum grex vt paretur.	99
Menestratus.	5	Murena flutæ in Sicilia optima.	
Menstruum tempus.	40	93	
Merulæ albæ.	132	Muscus ruber oleæ molestus.	
Merularū stercore boues suēf-		38	
que pinguescere.	47	Musca liguriunt.	141
Messionis frumenti tria genera.		Museum.	121
55		Mustea mala.	60
Messis, quid, & vnde dicta.	55	Mustum.	62
Messis tempus.	43	Mutuli.	127, 144
Μηα.	69	Mutuli.	122
Milli satio.	38	Mutum instrumentum.	30
Millium quandiu duret.	60	N	
Minutatim.	34, 97	Nassiterna.	36
Miliaria, aues.	119	Naturam commutat semen ve-	
Militare sepimentum.	27	tus.	48
Milliarius cliuus.	111	Naturale sepimentum.	26
Milliarius grex ouium.	106	Nefrendes porci, qui.	86
Milliarii apri.	114	Νεσσο Θεσίων quo loco cōstitui	
Mina ouis.	76	debeat.	135
Minerua, rusticorum dea.	4	Nicesius Maronites.	5
Mineræ nihil caprini generis		Nigra vua, seu miscella.	58
immolatur.	10	Nonarum institutio.	65
Mineral.	115	Noualis, quid.	41
Miscella nigra.	57	Nubilarii constructio.	35
Miscellum columbarum genus.		Nuces Græcæ.	103
125		Nuces iuglandes quomodo ad-	
Mnafeas.	5	feruntur.	61
Q. Modius Equiculus.	94	Nuces iuglandes quando pro-	
Molæ oleariæ.	58	mendæ.	63
Montana loca leuiora & salu-		Numellæ.	103
briora.	16	Numina rustica.	4
Montanus ager.	15	Nutricatus pecoris.	72
Morticina ouis. 102. Volucres.		O	
116		Oadis.	5
Morbi pecoris. 73. Eorum cau-		Obæriti.	30
sæ, signa & curatio.	ibid.	Obstrigere.	11
Mulam Romæ peperisse.	74	Occare, quid.	42

IN VARR. DE RE RVST.

Ocimum ad pabulum pertinet.		Οκνίδιο ὀσπείον.	121
37, 43		Ouiariæ.	35
Ocimum in horto.	43	Ouillum lac maximè alibile, in-	
Ocinum vnde dictum.	43	de caprinum.	106
Offæ ex ficis & farre.	119	Ouillum stercus.	47
Offringere, quid.	41	Ouilli pecoris admissura.	72, 77
Ogyges.	110	Ouis pregnās est 150 diebus.	77
Olea cur in crescendo tarda.	51	Oues hirtæ.	58, 108. Pellitæ.
Olea quo tempore feri debeat,		Oues lactantes non mulgendæ.	79
& interpretari.	43		
Olea quando legenda.	58	Ouium vtilitas & placiditas.	68
Oleæ varia genera, & quali in		Ouium pastio æstiuo tēpore.	77.
agro horum vnumquodque		Hiberno.	ibid.
ferendum.	38	Ouium emēdarum formula.	75,
Oleæ fructus duplex.	58	76	
Oleæ surculus potius quàm nu-		Oues nostras à feris ortas.	80
cleus cur ferendus.	51	Ouum inane natat, plenum de-	
Oleæ contraria quercus.	29	sidit.	130
Oleæ albæ & nigræ.	63	Ouū in ceriali pōpa primum.	9
Oleagina semina qualia esse de-		Oua quæ incubantur, an pulli	
bent.	49	semen habeant quomodo co-	
Oleum venafrum.	7	gnoscat,ur.	131
Olei conficiendi ratio.	58		
Oliuetum quomodo instruē-		P	
dum.	31	Pabulum quo loco seratur.	37
Oliuitas.	61	Pabulum quando secandum.	43
Olus viti inimicum.	29	Pabulum apium.	143
Onagri, asinorum genus.	93	ad Pabulum quæ pertineant.	37
Onagræ è fero mansuetus. ibid.		Paçuuii locus.	7
Operarios quales esse oporteat.		Palea vnde dicta.	56
18		Palea in gallis.	129
Opimi boues.	73	Paleæ.	38
Oporothece.	8, 60, 61	Palma cur ad crescendum tar-	
Όπός.	107	da.	51
Opus tectoriū & intestinum.	111	Palma in vite vnde dicta.	43
Orbile.	122	Palmaria insula.	120
Orbiculata mala.	60	Palmula quando promenda.	63
Orcæ.	26	Palumbes vt reddātur pingues.	
Orchites olea vt condenda.	61	133	
Ordeū quoto die exit è terra.	52	Palus.	19
Ordei satio.	21	Pampinare.	42
Ordei quot modii serūtur in iu-		Pandarbaria insula.	19, 120
gero.	51	Panicum vbi seratur.	38
Όπνιδιο ὀσπείον.	128, 129, 131	Papillæ.	138
Ornithones.	112, 115, 117	Parilema.	41
Ornithonis duo genera.	18, 19,	Partiones.	129
121		Partura pecudum.	74
		Pascitare.	144

I N D E X.

Pastionum genera.	71	Πασιτων quomodo fiat.	125
Pastio agrestis & villatica.	114	Peristylum.	119
Pastor erat illustrissimus quisq;		Pernæ ubi optimæ.	85
de antiquis.	68	Peroriga, quis.	96
Pastoris ratio & scientia.	66	Persis.	5
Pastorum ætas, forma, cibus, of-		Pertica vitis.	19
ficiû, numerus.	104, 105, 106	Perticæ ornithonis vt dispo-	
Pastorum vita incentiua, agri-		nantur.	119
colarum succentiua.	9	Pes betaceus.	12
Pauoni formæ palma data.	124	Pestilentia in gregibus capri-	
Pauonem in cœna primus ex-		nis.	82
posuit Q Hortensius.	124	Petassiones.	85
Pauonû greges, forma, ouorum		Phalarides, aues.	135
pretia, admîssura, pastura, scæ-		Pila corticiæ cupressi.	48
tura, incubatio, stabulatio,		Pilorum caprinorum vsus.	108
partus.	123, 124	Pinacothecæ.	8, 60
Pauonum agrestium greges.	124	Pira conditiua quæ, & quomo-	
Pauonini pulli.	130	do feruentur.	61
Pecua.	67	Piscinæ.	107, 116
Pecuaria.	111	Piscinarum duo genera.	149
Pecuariæ.	66	Piscinæ loculatæ.	149
Pecuriæ origo & dignitas.	67	Piscinæ nobiles.	118
Pecunia vnde dicta.	70	Platani radix trium & triginta	
Pecuniæ omnis fundamentum,		cubitorum.	46
pecus.	70	Pleutiphanes.	5
Pecudum nomina in signifero		Plostra maiora.	36
circulo.	69	Plostellum Pœnicum.	57
Pecus bonum vt pares.	70	Plumula.	121
Pecoris omnis ætas prima &		Poma conditiua.	60
extrema sterilis est.	70	Poma vnde dicta. 43. Quando	
Pecoris morborum causæ & signa.		ferenda.	44
	73	Pomaria.	37
Pecore notatum æs antiquissi-		Pontia insula.	120
mum.	69	Populorum cacumina ubi fe-	
à Pecore nomina sumpserunt		renda.	39
maria, montes, oppida, re-		Porca, quid & vnde dicta.	42
giones.	69	Porcellus quomodo educandus.	
Pedamenta, quid.	19		86
Pedamëtorum genera quatuor.		Porculatio.	85
	19	Porcus.	86
Pedum medela.	12	Porcus quibus adhibebatur.	84
Penfilia quæ, & quando pro-		Porci Cereris initiis immola-	
menda.	63	bantur.	84
Pensum absoluerè.	75	Porci delici, sacres, nefrendes.	
Perdices voce maris audita			86
concipiunt.	135	Porci hyeme nati, quales.	85
Περδικη ποταμα.	122	à Porcis initium immolandi.	84

IN VARR. DE RE RVST.

Porricere.	42	de Rustica libros quot æta-	
Post principia.	118	tis suæ anno Varro scripse-	
Præfæti villæ.	31	rit.	3
Præsepiz.	26	Reicula in pecore.	73,95
Prata, unde dicta.	18	Restes.	19,35
Prata quomodo irriganda.	43.	Restibilis ager.	52
Quomodo ficilienda.	55	Ridica.	19,39
Primigenia semina.	48	Retorrida prata.	21
Primigenia pecuaria.	75	Retia.	76
Propolis.	145	Rhedarii equi.	150
Proscindere, quid.	41	Ricini.	103
Psittaci.	132	Robigus, Robigalia.	4
Pulli gallinacei & pauonini.	130	Romanus sedendo vincit.	6
Pulli gallinarum vt educandi.	131	Romanorum populus à pasto-	
		ribus ortus.	69
Pulli equini quomodo domentur.	97	Romanorum nomina à pecori-	
Pullorum equorum pabulum & cura.	97	bus indita.	69
è Pullo equino futurum equum coniectari.	95	Rosa quâdo & quemadmodum ferenda.	45
Punica mala quomodo adferuntur.	61	Rosæ campi in Italia.	18
Putei, granarii genus.	59	Roseani equi.	95
		Rotæ capræ.	68
		Rubeus color.	90
		Rubrica.	21
		Rudus.	21
Quadratus actus.	22	Rumis, mamma.	72,107
Quercus semper frondens, vbi.	17	Rumia dea.	107
		Rumpi.	19
Quercus oleam enecat.	29	Rura veteres quot metirentur modis, eorumque nomina.	22
Querquedula aues.	116,133	Rustica vita vrbana antiquior.	
in Quincuncem sata.	17		109
Quiriniana mala.	60	Rusticorum dei.	4
		Rusticos vrbani præponi.	65
R		S	
Radicum discrimina.	46	Sabina ficus quâdo promēda.	63
Rana lurida quomodo glabrum efficiat.	12	Sabulo albus & rubicundus.	21
Rapa confecta vt serues.	61	Sacra via vbi poma vaneūt.	80
Raporum satio.	38	Sacres porci.	72,86
ex Raporū vetere semine bras-		Saginarium.	124
ficam nasci, & contrâ.	48	Sal ex lignis.	18
Rationem cum orco habere.	12	Sal fossitius & maritimus.	18
Rastelli.	35	Sal fossilis & marinus.	107
Reatini asini, & eorum pretium.	71,99	Salaces galli.	129
Regitare.	60	Salentina olea vbi ferenda.	38
Rei pecuariæ origo ac dignitas.	67,69,70	Salentini canes.	101
		Salire in aqua.	133

I N D E X.

Saliri oues.	78	Serendi tempus.	44
Salua caprarum, venenum.	10	Seria olearia.	113
Salix Græca vbi ferenda.	39	Seris herba qua pascuntur an-	
Salus, quid.	23	feres.	134
Salubritas vnde proueniat.	14	Serpyllum vnde dictum.	45
Sanitas & morbus pecoris.	73	Sesama.	52
Sanitatis signa in apibus.	144	Sibyllini libri.	3
Sarcula.	36	Siculum mel cur optimum.	143
Sarmentum eiuncidum.	42	Silicula.	37
Sata quoto quæq; die prodeant		Sicilire pratum.	55
è terra.	52	Siliginis satio.	37
Sata quomodo sint tuenda.	53	Silua glandaria, & cædua.	18, 38
Scantiana poma.	60	Silua montana melior.	18
Scire omnia nemo potest.	67	Sirpez.	38
Scirpus.	35	Siser.	145
Scopi vuarum.	57	Sol, rusticorum deus.	4
Scrofa vnde.	83	Sol sex continuis mensibus vbi	
Scrofa bis parit in anno.	86	non videatur.	5
Scrupulum, quid.	22	Solis cursus annalis in quatuor	
Secluforium.	120	tempora diuiditur.	40
Sedere inter aues.	112	Solstitium inter & caniculam,	
Seges, quid.	41	quid agendum sit.	43
Segetes campestres.	16	Solstitium foliis quibusdam in-	
Segeti.	59, 62	dicari.	53
Sella familiaricæ.	25	Solitanæ cocleæ.	139
Semen, quid.	48	Solum fundi, & quot & quæ in	
Semen optimum quomodo pa-		eo dispicienda.	15
randum.	66	Solum eroderatum.	76
Semen vetus naturam commu-		Sorba dissecta vt serues.	61
rat.	48	Sorba quando promenda.	63
Semina quatuor generû.	47, 48	Spartum.	38
Sementiæ feriæ.	6	Specæ rusticis, quid.	54
Seminariorum arborû cura.	48	Spica, quid, & vnde dicta.	54
Semipiscina.	25	Spica mutica.	54
Semiuocale instrumentum.	30	Spica caduca.	77
Sepes viuæ.	26	Spicilegium.	85
Sepes ad quid inuentæ.	27	Squalus, piscis.	117
Sepimentum.	26	Squillas in mari nasci.	18
Sepimentum fabrilè.	26	Stabula in villa. 24. Eorum fi-	
Sepimentum militare.	26	tus.	76
Septentrionalis pars meridio-		Stabulare.	35
nali salubrior & fructuo-		Stercus optimum.	46, 47
sior.	6	Stercoris varia genera.	46, 47
Septum venationis T. Põpei.		Stercus herbam multâ faciens.	
136		47	
Septa quæ fundi tutandi gratia		Stercore auium suæ bouisque	
fieri debeant.	26	pinguiscere.	47

IN VARR. DE RE RVST.

Sterquilinum.	25,47	Suum grex, forma, pastus, stabulatio, volutatio, fectura,
Stipula legenda.	57	admissura, partus, fœcunditas,
Stolonis lex.	18	porculatio, denominatio. 83,
Stramentum vnde dictum.	56,	84, 85, 86, 87
57		
Struthea mala.	60	Suum comparandarum formula.
Stylobate.	25,121	la. 83
Subcisium.	22	Suibz lutum requies. 84
Subgrunda.	117	T
Subrumi agni, qui.	72	Tabani bubus infesti. 91
Succentua tibia, & incentiua.	9	Tabula literaria. 121
Succida lana.	108	Taleæ, quid. 49
Succidiæ Gallicæ.	85	Talearum insitio. 51
Succidiam in carnario ab lanario suspendere.	83	Talparum & formicarum venenum, amurca. 56
Suggestum faleris.	122	Tanagrici galli. 129
Suilli pecoris admissura.	72	Taniacæ. 85
à Suillo pecore initium immolandi.	84	Tarentinæ oues. 79
Sulcus, quid.	42	Tauræ, quæ. 89
Sumen Italiæ.	18	Taurum etiam excisis testiculis generare. 91
Suouitaurilia.	89	Taurum, mas an fœmina concepta sit, indicare. 91
Surculi deplantati vt inserantur.	49	Tauri quomodo lupos propulsent. 100
Surculi in humum demittendi quo tempore deplantari debeant.	49	Taurorum admissura. 71
Surculorum ex arbore in arborum insitio.	49	Tebæ, sine afflatu, quid. 110
Surculorum transferendorum tempus.	50	Tegetes. 35
Surculis cõsita quemadmodum tuenda.	53	Tegeticulæ. 108
Surda ouis.	76	Tellus dea & mater. 4
Sus Latinè, Græcè ὕς.	84	Tempestates. 45
Sus fert ventrem 1111 menses. 72, 86		Temporis diuissio. 40
Sus in anno bis parit.	66	Terra quot modis dicatur. 20
Sus quot porcos nutrire possit.	87	Terrarum diuersitas. 52
Sus Arcadica admiranda.	85	Terra, mater & Ceres dicta. 110
Sus in Lusitania memorabilis. 85		Tesserulas conicere in loculum. 123
Suis AEnææ prodigium.	87	Θεσπεδίων. 122
Sues vt lacte abundem.	88	Thebæ Bœotizæ. 110
Sues & apri.	68	Thelis olim, nunc Thetis. 132
		Theophilus. 5
		Theophrastus Peripateticus. 5
		Theophrasti libri περὶ φυτῶν ἰσχυρίας, & περὶ οὐρανῶν ὑ-

INDEX.

7267.	14	Vacca ventrem fert 10 menses.
Theophrasti sententia de seminibus.	48	72
Theſſalici equi.	95	Vacca marem an ſceminam conceperit,taurum indicare.
Tholus.	122	91
Thymum ad mellificium aptiſſimum.	143	Varro quoto ætatis ſuæ anno libros De re ruſtica ſcripſerit.
Thymo abundat Sicilia.	143	3
Θόλῳ, immolare.	84	Varronis diligentia in peſtilentia.
Tibia incentiua & ſuccentiua.	9	14
Tomacina.	85	Vaſa olearia & vinaria.
Tonſores quando in Italiam primam venerint.	108	24
Tonſura ouium.	108	Vaſa torcularia, acinaria, fru- mentaria.
Tonſura caprarum vbi primum inſtituta.	109	36
Traduces,qui.	19	Veſtarii equi.
Tribulum.	35,56	97
Tricenariæ vites.	7	Veſtura ad villam.
Triticum quoto die exit è terra.	52	29
Triticum quandiu ſeruetur.	60	Vegrandes oues.
Triticum Appulum.	7	78
Triticum quomodo concatur.	59	Vcha.
37		9
Tritici ſatio.	37	Vellaturam facere,quid.
Tritici quot modii ſeruntur in iugero.	52	47
Tritura granorum.	56,57	108
Tubuli.	19	Vellera vnde dicta.
Turdorum cura & ſagina.	119, 120	108
Turdorum aduolatus, reuolutiſque.	120	Vellumina.
Turdorum ſtercore boues ſueſ- que pingueſcere.	47	Venaſtrum oleum.
Turdulus ad pecuariam ineptus.	104	7
Turturum cibatus & ſagina.	128	Vendendum quâdo caritas eſt.
Tutellarum fundi genera qua- tuor.	26	64
Tympanum.	122	Vendibilior ager.
Τυγανία.	74	13
V		Venti qui & quomodo in æ- dificanda villa obſeruandi.
Vagina,quid.	54	23
		Ventorum octo orbis.
		123
		Ventilabra.
		57
		Venus,ruſticorum dca.
		4
		Veris tempore quæ ſiant.
		40
		Ver quot dies habeat, & quan- do, & in quo ſigno incipiat.
		40
		Vergiliarum inter exortum ad ſolſtitium,quæ fieri debeant.
		43
		Verres quando caſtrandi.
		87
		Verres quales deligendi.
		83
		Verres quâdo ſalire incipiunt.
		84
		Verſura foliorum quorundam quid indicet.
		53
		Veruactum,quid.
		52
		Veſpa.
		144
		Vicia vnde dicta.
		43
		Vicia quando ſerenda.
		44

IN VARR. DE RE RVST.

Vicia ad pabulum pertinet.	37	Vites quando putandæ & pro-	
Villa.	114	pagandæ.	44
Villæ quis esse debeat modus,		Vituli quomodo nutriantur.	
& quæ in illa faciendæ.	23,		92
24		Vitulorum castrandorum tem-	
Villa quo potissimum loco po-		pus.	92
nenda.	23	Viviradices.	47
Villa rustica, urbana & subur-		Vlginosus ager.	16
bana.	26	Vlgo.	76
Villatica pastio.	111, 112, 114	Vlmi satio.	39, 45
Villicus.	9	Vlmorum vtilitas.	27
Villici officia.	24, 36	Vmbracula in area.	56
Vinalia.	4	Vncia agri.	22
Vindemia quando & quomodo		Vngulæ displodentes & diuari-	
faciendæ.	44, 57	cantes.	90
Vindemiatoria vasa.	113	Volatura.	120
Vinea quo agro ferenda.	39	Vocale instrumentum.	30
Vineæ species multæ.	18	Volucres aduenæ & vernaculæ.	
Vineæ collinæ meliores.	16		120
Vinctus, quid.	20	Vrcei.	36
Vinetum quomodo instru-		Vrruncum, quid.	54
dum.	31	Vuæ quando legendæ.	44
Vinum quærir solem.	20	Vuæ, quæ & quomodo condan-	
Vinum quando promendum.	61	tur.	60
Vinum Falernum.	7	Vuæ quomodo suspendantur.	
Viola ubi ferenda.	38		60
Violaria.	45	Vuas premendi modus.	57
Vitiarium.	42	Vulsura lanæ.	108
Vitis antequam inferatur tri-			X
duo desiccanda.	50	Xenophon Socraticus.	4
Vites tricenariæ.	7		Y
Vites biferae, ubi.	18	Ἰμνέμενα οὐα.	72
Vitium genera.	42, 43	Ἰς, Latine Sus.	84

F I N I S.